

Public Disclosure Authorized
Public Disclosure Authorized
Public Disclosure Authorized
Public Disclosure Authorized

Հայաստանի Կոշտ Թափոնների Կառավարման Ոլորտի Գնահատման և բարեփոխումների պլան

ՈԼՈՐՏԻ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Մայիս 2024

1818 H NW փողոց, Վաշինգտոն, Կոլումբիայի շրջան 20433
Չեռախոս՝ 202-473-1000; Ինտերնետ կայք, www.worldbank.org
Որոշ իրավունքները պաշտպանված են:

Սույն զեկույցը ֆինանսավորվել է City Climate Finance Gap Fund-ի Բազմադոնոր հիմնադրամի կողմից՝
Գերմանիայի և Լյուքսեմբուրգի կառավարությունների աջակցությամբ:

Սույն զեկույցը հանդիսանում է Համաշխարհային բանկի աշխատակազմի և արտաքին
համագործակցության արդյունքը: Սույն զեկույցում ներկայացված ուսումնասիրությունների
արդյունքները, մեկնաբանությունները և եզրակացությունները պարտադիր չէ, որ արտացոլեն
Համաշխարհային բանկի, նրա գործադիր տնօրենների խորհրդի կամ նրանց կողմից ներկայացված
կառավարությունների տեսակետները:

Համաշխարհային բանկը չի երաշխավորում սույն զեկույցում ներառված տվյալների ճշգրտությունը,
ամբողջականությունը կամ արդիականությունը և պատասխանատվություն չի կրում
տեղեկատվության մեջ սխալների, բացթողումների կամ անհամապատասխանությունների համար,
ինչպես նաև պատասխանատու չէ տեղեկատվության, մեթոդների, գործընթացների կամ
եզրահանգումներ օգտագործման կամ չօգտագործման համար:

Սույն զեկույցում ցանկացած քարտեզի վրա ցուցադրված սահմանները, գույները, անվանումները և
այլ տեղեկությունը չի ենթադրում Համաշխարհային բանկի որևէ դատողություն որևէ տարածքի
իրավական կարգավիճակի կամ այդպիսի սահմանների հաստատման կամ ընդունման վերաբերյալ:

Սույն փաստաթղթում ոչինչ չպետք է լինի կամ մեկնաբանվի կամ համարվի որպես Համաշխարհային
բանկին հատուկ վերապահված արտոնությունների և անձեռնմխելիության սահմանափակում կամ
հրաժարում:

Իրավունքներ և թույլտվություններ

Սույն զեկույցում ներկայացված նյութերը հանդիսանում են հեղինակային իրավունքի
պաշտպանության օբյեկտ: Քանի որ Համաշխարհային բանկը խրախուսում է իր գիտելիքների
տարածումը, այս զեկույցը կարող է ամբողջությամբ կամ մասամբ վերարտադրվել ոչ առևտրային
նպատակներով՝ սույն զեկույցին հղում կատարելու պայմանով:

Հեղինակային իրավունքների, այդ թվում հարակից իրավունքների և լիցենզիայի վերաբերյալ
ցանկացած հարցում, պետք է ուղղվի Համաշխարհային բանկի հրապարակումների բաժնին,
Համաշխարհային բանկ 1818 H NW Փողոց, Վաշինգտոն, Կոլումբիայի շրջան, 20433, ԱՄՆ, ֆաքս, 202-
522-2625; e-mail: pubrights@worldbank.org.

Պատկերներ. Հեղինակներ: Կրկնակի օգտագործման համար պահանջվում է լրացուցիչ
թույլտվություն:

Բովանդակություն

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ	6
1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	12
2. ԳՈՐԾՈՂ ԻՐԱՎԱԿԱՆ և ԶԱՆԴԱԿԱՆ ՈՒԹՅԱՆ ԾՐՁԱԼԱԿԸ	12
2.1 ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	12
2.2 ԿՈՇՏ ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՈՎԵՐԱԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆ	20
2.3 ԶԱՆԴԱԿԱՆ ՈՒԹՅԱՆ ԱՅԼ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ	25
2.4 ՀԱՄԱՊԱՐՓԱԿ և ԸՆԴԱՅՆՎԱԾ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐ	26
3. ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԿ և ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ ԾՐՁԱԼԱԿ	28
3.1 ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԿ ԾՐՁԱԼԱԿ	28
3.1.1 Ինստիտուցիոնալ պարտականություններ ազգային մակարդակում.....	28
3.1.2 Ինստիտուցիոնալ պարտականությունները տարածաշրջանային մակարդակում.....	31
3.1.3 Ինստիտուցիոնալ պարտականություններ տեղական մակարդակում.....	32
3.2 ԱՅԼ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԿ ԴԱՅՄԱՆԱԿՈՐՎԱԾ ՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	32
3.2.1 Մոնիտորինգ և կիրարկում.....	32
3.2.2 Հաշվետվություն և տվյալների կառավարում	33
3.2.3 Լիցենզավորում և թույլտվություն.....	33
3.2.4 Բնապահպանական ֆինանսավորում.....	33
3.2.5 Կարողությունների հզորացման մեխանիզմներ.....	34
3.3 ԶԱՆԴԱԿԱՆ ԿՈՇՏ ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԿ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	34
4. ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆ ԵՎ ԸՆԿՆԱԾԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ և ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	37
4.1 ԻՐԱԳՈՐԾԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ և ՀԱՅԵՏԱԿԱՐԳԵՐ.....	37
4.2 ԱԸՊ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ.....	38
4.3 ԱՅԼ ԸՆԿՆԱԾԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ և ԸՆԿՆԱԳԾԵՐ	39
5. ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԵԼԱԿԵՏԸ	39
5.1 ԸՆԹԱՑԻԿ ԶԱՆԴԱԿԱՆ ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ	39
5.2 ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԸ.....	41
5.3 ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ.....	44
5.3.1 Բնակչության կանխատեսում.....	44
5.3.2 Տնտեսական աճ.....	45
5.3.3 Թափոնների կանխատեսում.....	45
5.4 ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑԻԿ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	47
5.4.1 Թափոնների հավաքում.....	47
5.4.2 Թափոնների վերամշակում և վերականգնում.....	48
5.4.3 Թափոնների հեռացում.....	49
5.4.4 Աղբավայրի գազի օգտագործումը.....	51
5.4.5 Միջբաղաձային համագործակցություն.....	51
5.4.6 Ոչ ֆորմալ հատվածի դերը.....	52
5.4.7 Հանրության իրազեկում.....	52
6. ԾԱԽՍԵՐ և ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄ	52
6.1 ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԾՐՁԱԼԱԿ	52
6.2 ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏԻ ԸՆԹԱՑԻԿ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄԸ	53
6.3 ԿՈՇՏ ԹՎՓՈՆՆԵՐԻ ՍԱԿԱԳՆԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾ ԵՎ ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ և ԱՌՅՏՐԱՅԻՆ ՀԱՏՎԱԾԻ ՀԱՄԱՐ	55
6.4 ՀԱՇՎԱՐԿՆԵՐԻ և ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ՀԱՎԱՔԱՐԿՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐ և ԴՐՈՒՅԵԼԱԿՈՒՄ	56
6.5 ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑԻՑ ԾԱԽՍԵՐԻ ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՈՒՄ և ԽԱԶԱՅ և ՍՈՒՔՍԻՐԱՎՈՐՈՒՄ	57
6.6 ԶԱՆԴԱԿԱՆ և ԳՑՈՐԱԿԱՆ ԲԱԿԱՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՍԱԿԱԳՆԵՐԻ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ	57
6.7 ՄԱՍՆԱԿՈՐ ՀԱՏՎԱԾԻ ՆԵՐԳՐԱՎՄԱՆ ՆԵՐՈՒԹԸ	61
7. ԲԱՐԵԼԱԿՄԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐԸ	62

7.1 Իրավապաշտպանության և անվտանգության հարցերի բացերը62

7.2 Զարգացման հարցերի և անվտանգության հարցերի բացերը.....66

7.3 Ինստիտուցիոնալ ղեկավարման հարցերի և անվտանգության հարցերը67

7.4 Թափոնների ծավալների և անվտանգության հարցերի բացերը68

7.5 Թափոնների գործառնական ֆինանսավորման բացեր և անվտանգության հարցերը 70

8. ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1. ԶԿԹԿ ԾԱԽՍԵՐ և ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐ, 2022Թ.74

Աղյուսակների ցանկ

Աղյուսակ 1. Թափոնների շեղումների շարժումներ13

Աղյուսակ 2. Ծրույթի Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները19

Աղյուսակ 3. Առողջապահության Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները20

Աղյուսակ 4. Լոոոթի [Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները](#)20

Աղյուսակ 5. Հասարակական և անվտանգության հարցերի զննումները՝ Թափոնների և անվտանգության հարցերի27

Աղյուսակ 6. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները27

Աղյուսակ 7. Զարգացման և անվտանգության հարցերի և անվտանգության հարցերի զննումները34

Աղյուսակ 8. 2020-2022 թթ. Զարգացման և անվտանգության հարցերի զննումները, ՏՈՒՆԱ40

Աղյուսակ 9. Կենսապահպանության և անվտանգության հարցերի զննումները, 2019 թ.40

Աղյուսակ 10. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները, 2019 թ.41

Աղյուսակ 11. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները ԵՐԵՎԱՆԻՄ, 2016Թ.42

Աղյուսակ 12. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները 2009-2011 թթ.43

Աղյուսակ 13. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները43

Աղյուսակ 14. Հանրային բնակարանային 2012-2023 թթ.44

Աղյուսակ 15. Բնակարանային թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները, 2024-204344

Աղյուսակ 16. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները, 2024-2043 թթ., ՏՈՒՆԱՅՈՎ46

Աղյուսակ 17. Աղյուսակների թիվը, 2020 թ.51

Աղյուսակ 18. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները60

Աղյուսակ 19. Զարգացման և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները61

Գծապատկերների ցանկ

Գծապատկեր 1. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումների ընդհանուր18

Գծապատկեր 2. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները, ՏՈՒՆԱ46

Գծապատկեր 3. Չորս և անվտանգության հարցերի զննումների զննումները47

Գծապատկեր 4. Ընթացիկ և անվտանգության հարցերի զննումները48

Գծապատկեր 5. Հասարակական և անվտանգության հարցերի զննումները49

Գծապատկեր 6. Զարգացման և անվտանգության հարցերի զննումները50

Գծապատկեր 7. Տարածքային և անվտանգության հարցերի զննումները50

Գծապատկեր 8. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները՝ ՄԵԿ ՇՆՁԻ ՀԱՇՎՈՎ, ԸՍՏ ՄԱՐԶԵՐԻ, ՀՀ ԴՐԱՄ, 2022 թ.55

Գծապատկեր 9. Թափոնների և անվտանգության հարցերի զննումները57

Գծապատկեր 10. Դրամական և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները, 2022 թ.,50

Գծապատկեր 11. Միջին և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները, 2022 թ.,50

Գծապատկեր 12. Մեկ շնչին ընդհանուր ՀՆԱ՝ ԸՍՏ ՄԱՐԶԵՐԻ,51

Գծապատկեր 13. Ծավալների և անվտանգության հարցերի զննումները և անվտանգության հարցերի զննումները 2022 թվականին60

Հապավումների ցանկ

ՀԱՅ/ՅԲԿ	Հայաստանի Ամերիկյան Համալսարան / Յակոբեան
ՇԶԹ	Բնապահպանական Կենտրոն
ՀԸԳՀ	Շինարարական և քանդման թափոններ
ՎՁԵԲ	Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիր
ԲԸՏՄ	Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկ
ԱԸՊ	Բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին
ԵՄ	Արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվություն
ՀՆԱ	Եվրոպական Միություն
ՏԻՄՕ	Համախառն ներքին արդյունք
ԹՕ	Տեղական ինքնակառավարման մասին օրենք
ՇՄՆ	Թափոնների մասին օրենք
ԱՆ	Շրջակա միջավայրի նախարարություն
ԷՆ	Առողջապահության նախարարություն
ՔԿԹԿ	Էկոնոմիկայի նախարարություն
ՏԿԵՆ	Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարում
ՀԾՄԾ	Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն
ՊՄԳ	Հանրային ծախսերի միջնաժամկետ ծրագիր
ԱՊԿ	Պետություն-մասնավոր գործընկերություն
ՀՀ	Արտադրողների պատասխանատվության կազմակերպություն
ԿԹԿ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՔԿ	Կոշտ թափոնների կառավարում
ԷԷՄԹ	Քաղաքաշինության կոմիտե
ԹՌԿ	Էլեկտրական և Էլեկտրոնային սարքավորումների թափոններ
ԹԿԳ	Թափոնների և ռեսուրսների կառավարում
	Թափոնների կառավարման գոտի

Համառոտագիր

Իրավական դաշտ

2017 թվականի նոյեմբերին Եվրոպական Միության (ԵՄ) և Հայաստանի Հանրապետության (ՀՀ) միջև ստորագրվել է **Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրը (ՀԸԳՀ)**: ՀԸԳՀ-ն ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի մարտի 1-ին: Համաձայնագիրը հիմք է տալիս ԵՄ-ին և Հայաստանին միասին աշխատել մի շարք ոլորտներում, ներառյալ շրջակա միջավայրը և թափոնների կառավարումը: Թափոնների կառավարման ոլորտում Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվել է համաձայնեցված ժամկետներում ստանձնել իր օրենսդրության աստիճանական մերձեցումը ԵՄ համապատասխան օրենսդրությանը: Պարտավորությունները վերաբերվում են ազգային օրենսդրության մոտարկմանը Թափոնների Շրջանակային Հրահանգի (2008/98/ԵՀ) և Աղբավայրի դիրեկտիվի (1999/31/ԵՀ) պահանջներին: Թեև մոտարկումների վերաբերյալ առաջընթացի պաշտոնական ակնարկ չի տրվել, կարելի է ենթադրել, որ մինչ այժմ քիչ առաջընթաց է գրանցվել:

Գործող օրենսդրության մեջ կան բացեր, որոնք խոչընդոտում են թափոնների և ռեսուրսների կառավարման ոլորտի զարգացմանը: Հիմնական բացերը կապված են հետևյալի հետ. թափոնների կառավարման հիերարխիայի պահպանում. աղտոտողը վճարում է սկզբունքի իրականացում. արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվության իրականացում. և թափոնների հեռացում: Թափոնների կառավարման հիերարխիան ուսուցողական ուղեցույց է տալիս թափոնների կառավարման տարբեր մեթոդների հարաբերական կարևորության վերաբերյալ: Ներկայումս հավաքված ամբողջ քաղաքային աղբը գնում է աղբավայր, որը գտնվում է հիերարխիայի հիմքում: Չկան մեխանիզմներ՝ խթանելու, խրախուսելու կամ խրախուսելու թափոնների վերականգնման, վերածգտագործման և կանխարգելման գործելակերպերը:

Աղտոտողը վճարում է սկզբունքը չի կիրառվում, և արդյունքում թափոնների կառավարման ծախսերը չեն վերագրվում թափոններ արտադրողներին և սեփականատերերին: Թափոնների վճարները դեռ չեն արտացոլում աղբահանության ծառայության ամբողջ արժեքը: Թափոնների տեղադրման վճարները կամ գոյություն չունեն, կամ սահմանված են չափազանց ցածր՝ Էկոլոգիապես անվտանգ տեղադրումը պահպանելու համար: Արտադրանք արտադրողները ֆինանսական և կազմակերպչական պատասխանատվություն չեն կրում արտադրանքի կյանքի ցիկլի թափոնների կառավարման փուլի համար: Անհրաժեշտ են իրավական դրույթներ՝ աղտոտողը վճարում է սկզբունքի կիրառման հիմքում: Ծախսերի ամբողջական փոխհատուցման բացակայությունը խոչընդոտ է մասնավոր հատվածի մասնակցության համար, որը հակառակ դեպքում շահագրգռված կլիներ ներդրումներ կատարել թափոնների կառավարման ծառայություններում և ենթակառուցվածքներում:

Թե՛ ՀԸԳՀ-ի հիմնական դրույթներից, Արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվության (ԱԸՊ) սկզբունքը դեռ հաստատված չէ: Ներկայումս ԱԸՊ օրենսդրությունը նախապատրաստման փուլում է, որի կիրարկումը կապահովի, որ արտադրողները կրեն ֆինանսական և կազմակերպչական պատասխանատվություն իրենց արտադրած արտադրանքի հեռացման կառավարման համար, երբ այդ արտադրանքը վերածվի թափոնների: ԱԸՊ սխեմաների բացակայության դեպքում աղբյուրներից բաժանման և վերամշակման աշխատանքները հետ են մնում, և զգալի քանակությամբ քաղաքային թափոններ (ռեսուրսներ) հայտնվում են աղբավայրերում: ԱԸՊ-ը պահանջում է այն արտադրողներից, ովքեր ապրանքներ են տեղադրում շուկայում, պատասխանատվություն ստանձնել իրենց արտադրանքի համար՝ իրենց օգտակար ծառայության ժամկետից դուրս, և, մասնավորապես, դրանց ժամկետի ավարտին վերամշակման և վերականգնման համար: ԱԸՊ-ի կիրառումը արտադրողներից պահանջում է ստեղծել կամ ֆինանսավորել իրենց թափոնների հավաքման և վերամշակման համակարգերը: ԱԸՊ սխեմաները կդառնան ակտիվների և ենթակառուցվածքների կարևոր ներդրողներ, որոնք ծածկում են հատուկ թափոնների հոսքերի առանձին հավաքման, տեսակավորման և վերականգնման ամբողջական ծախսերը, ներառյալ փաթեթավորումը և փաթեթավորման թափոնները: Սա զգալիորեն կնվազեցնի պետական բյուջեների ֆինանսական բեռը:

Վերը նկարագրված բոլոր բացերը վերացնելու համար անհրաժեշտ է Թափոնների մասին նոր օրենք: Նոր օրենքը կարող է պարզեցնել հաստատությունների միջև պարտականությունները, մասնավորապես՝ կապված քաղաքականության մշակման և պլանավորման հետ, և նշանակել նախարարություն, որն առաջին հերթին պատասխանատու կլինի երկրում թափոնների կառավարման համար (ՀԸԳՀ դրույթ): Սա կվերացնի պարտականությունների առումով անհստակություններն ու համընկնումները և կօգնի ապահովել թափանցիկություն և հաշվետվողականություն, քանի որ լավ կառավարումը պահանջում է վերահսկել որոշումների կայացման գործընթացները: Օրենքը կարող է նաև պահանջներ ներկայացնել իրավասու ազգային մարմնի համար՝ նախապատրաստելու թափոնների կառավարման ազգային պլանը, ներառյալ թափոնների կանխարգելման պլանը, և քաղաքապետարանների համար՝ մշակելու քաղաքային թափոնների կառավարման պլաններ՝ համաձայն թափոնների կառավարման ազգային պլանի (ՀԸԳՀ դրույթ): Բացի այդ, օրենքը կարող է սահմանել օրենսդրական պահանջներին չհամապատասխանող բոլոր քաղաքային աղբահանության վայրերի փակման ամսաթիվը և ներկայացնել աղբավայրից առաջ թափոնների նախնական մշակման պահանջ (ՀԸԳՀ-ի դրույթ)՝ սահմանելով այն ամսաթիվը, որից սկսած աղբավայրը չպետք է ընդունի չմշակված թափոնները:

Թափոնների հեռացման ներկա վիճակը չի կանխում բնապահպանական և առողջապահական ռիսկերը: Բացի վերջերս կառուցված Հրազդանի աղբավայրից, երկրում ոչ մի այլ աղբավայր չի համապատասխանում ժամանակակից ինժեներական օբյեկտի պահանջներին: Դա պայմանավորված է տարածքների ընտրության և սանիտարական աղբավայրերի կառուցման համար շրջակա միջավայրի պահպանության բարձր չափանիշներ սահմանող օրենսդրական դրույթների բացակայությամբ: Աղբավայրերի կառավարման և փակման դրույթներ սահմանելու բացը վերջերս վերացվել է «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գոյություն ունեցող և գործող աղբավայրերի շահագործման, բարեկարգման և փակման նվազագույն չափորոշիչները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության №27-Ն որոշմամբ: *Հայաստանի Հանրապետություն*»: Սա հատկապես կարևոր է՝ հաշվի առնելով երկրում առկա մեծ թվով աղբավայրեր՝ մոտ 300: Թափոնների գերեզմանոցի կառուցման վերաբերյալ Կառավարության նոր որոշում է անհրաժեշտ: Որոշումը կարող է վերաձևակերպել թափոնների աղբավայրի մասին 1999/31/ԵՀ հրահանգով սահմանված պահանջները՝ կապված ոչ վտանգավոր թափոնների աղբավայրերի ընդհանուր պահանջների հետ:

Քաղաքականության շրջանակ

Տարածաշրջանային պլանավորման պակաս կա, իսկ գործող քաղաքային թափոնների կառավարման պլանները բացակայում են շրջանակից: Երկիրը բաժանվելու է թափոնների կառավարման մի քանի գոտիների: Թափոնների կառավարման տարածաշրջանային պլանների դերը կլինի աղբի կառավարման տարածաշրջանային օբյեկտների և ծառայությունների նույնականացումը, որոնք պետք է համատեղ օգտագործվեն քաղաքապետարանների միջև որոշակի թափոնների կառավարման գոտում: Այնուհետև համայնքային պլանները կարող են մշակվել թափոնների կառավարման ազգային և տարածաշրջանային պլանների դրույթներին համապատասխան և հետևելով թափոնների կառավարման տեղական պլանների մշակման ուղեցույցի կառուցվածքին և շրջանակին: Համաձայն ՀԸԳՀ-ի դրույթների, անհրաժեշտ է նաև ազգային ռազմավարություն՝ աղբավայր գնացող կենսաբայթայվող քաղաքային թափոնների քանակի նվազեցման համար: Այս ռազմավարությունը կարող է նախանշել անհրաժեշտ միջոցառումները և ժամանակացույց սահմանել աղբավայր գնացող կենսաբայթայվող թափոնների փոխարին կրճատման համար մինչև ելակետային տարվա քանակի 35%-ը:

Ինստիտուցիոնալ շրջանակ

Ներկայումս կան երկու նախարարություններ, որոնք փաստացի նշանակված մարմիններ են թափոնների կառավարման ոլորտում: Թափոնների մասին օրենքը (2004թ.) սահմանում է շրջակա միջավայրի նախարարությունը որպես շրջակա միջավայրի և թափոնների կառավարման ոլորտում լիազորված մարմին: Մինևույն ժամանակ, «Սանիտարական մաքրման և աղբահանության մասին» օրենքը (2011թ.) տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությանը

Նշանակել է որպես թափոնների հավաքման ոլորտում լիազորված մարմին: Ավելին, բացի թափոնների հավաքումից, վերջին օրենքը ՏԿԵՆ-ը վերապահում է պարտականություններ՝ աղբավայրերի և տեղափոխման կայանների նախագծման, կառուցման, շահագործման նորմերի և ընթացակարգերի հաստատման առումով: Ինչպես արդեն նշվեց, թափոնների կառավարման համար պատասխանատու մեկ հաստատության նշանակումը կվերացնի պարտականությունների առումով անհասկանալիությունները և համընկնումները և կնպաստի թափանցիկություն և հաշվետվողականություն ապահովելուն:

Թափոնների կառավարման գործողություններ

Բացի Երջանից, աղբահանության ծառայությունը հանրապետությունում անարդյունավետ է: Անարդյունավետությունը մի քանի գործոնների արդյունք է. Հիմնականում օգտագործվող տարաները հնացած են, առանց անիվների, ավելի ծանր են, քան ժամանակակից նմուշները և սպասարկման համար ավելի շատ ժամանակ են պահանջում: Դրանց թողունակությունը (0,7 մ³) ցածր է Երևանում (1,1 մ³) և մասամբ Գյումրիում և Վանաձորում օգտագործվողներից: Թափոնների հավաքման ավտոպարկը հիմնականում հնացած է և ավելի ցածր խտությամբ, քան ժամանակակից ստանդարտները: Թեև աստիճանաբար փակվում են, բայց շատ քաղաքային բնակավայրերում դեռևս օգտագործվում են ջրանցքները, ինչը տեղին չէ ինչպես տեխնիկական արդյունավետության, այնպես էլ հանրային առողջության տեսանկյունից: Թափոնների հավաքման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար երկրում թափոնների հավաքումը կարող է տեղափոխվել անիվավոր 1,1 մ³ տարողությամբ բեռնարկղերի և խտացման բարձր արագությամբ հետին բեռնվող բեռնատարների վրա:

Ներկայումս թափոնների հեռացումը չի համապատասխանում միջազգային չափանիշներին: Երկրում ներկայումս օգտագործվող բոլոր աղբավայրերը հիմնականում բաց աղբավայրեր են, որոնք անպատշաճ են բնապահպանական տեսանկյունից: Առանց վերահսկման մեխանիզմների, աղբավայրերը չեն կարող ապահովել, որ արդյունաբերական և առողջապահական վտանգավոր թափոնները չեն հեռացվի քաղաքային թափոնների հետ միասին: Ներկայիս գործառնական պրակտիկան համահունչ չէ թափոնների հեռացման համար վերջերս ընդունված ավելի բարձր չափանիշներին: Սանիտարական աղբավայրերը պետք է կառուցվեն ԵՄ աղբավայրերի դիրեկտիվով սահմանված պահանջներին համապատասխան: Բնապահպանական ամենաբարձր չափանիշներին համապատասխանելը սանիտարական աղբավայրերը դարձնում է թանկարժեք օբյեկտներ, որոնք չեն կարող պահպանվել առանձին համայնքների կողմից: Նոր աղբավայրերը պետք է ստեղծվեն տարածաշրջանային հիմունքներով և սպասարկեն մի քանի քաղաքապետարանների (ինչպես Հրազդանի աղբավայրի դեպքում, որը նախատեսված է և՛ Կոտայքի, և՛ Գեղարքունիքի մարզերը սպասարկելու համար), որպեսզի թույլատրվի մասշտաբի տնտեսում և միավոր ծախսերի կրճատում: Անհրաժեշտ են տեխնիկատնտեսական հիմնավորումներ սահմանել այդ սանիտարական աղբավայրերի թիվը և ճշգրիտ վայրը: Նոր սանիտարական աղբավայրերի կառուցմանը զուգահեռ անհրաժեշտ է փակել նաև աղբյուրները: Հիմնվելով հեռացված թափոնների քանակների և տեսակների վրա՝ կարող է մշակվել աղբավայրի փակման պլան՝ մանրամասնելով փակման և վերականգնման միջոցառումների տեսակները, որոնք անհրաժեշտ են միջոցառումների ծախսերի հետ միասին:

Թափոնների վերամշակումն ու վերականգնումը հետ են մնում: Անշուշտ, ոչ այնքան հրատապ խնդիր է, որքան թափոնների հեռացումը, Հայաստանի թափոնների ինտեգրված կառավարման համակարգը պետք է ներառի կենսաթափոնների մշակումն ու վերականգնումը, որը հանդիսանում է քաղաքային թափոնների ամենամեծ տոկոսը: Ներկայումս ոչ կանաչ թափոնները, ոչ սննդի թափոնները ենթակա չեն մշակման: Կենսաթափոնների կառավարման համակարգը կարող է ներառել կանաչ թափոնների վերամշակում (կոմպոստավորում), ինչպես նաև խոհանոցային թափոնների վերամշակում: Թեև կանաչ թափոնների կոմպոստացումը գործում է որպես կենտրոնացված և ապակենտրոնացված լուծումներ, խոհանոցային թափոնների վերամշակումը տնտեսապես հնարավոր է միայն որպես կենտրոնացված լուծում և կարող է ներառվել թափոնների կառավարման ապագա տարածաշրջանային ծրագրերում: Այն բանից հետո, երբ օրենսդրական բազան, որը ներկայումս մշակվում է, համաձայնեցվի հիմնական շահագրգիռ կողմերի միջև և

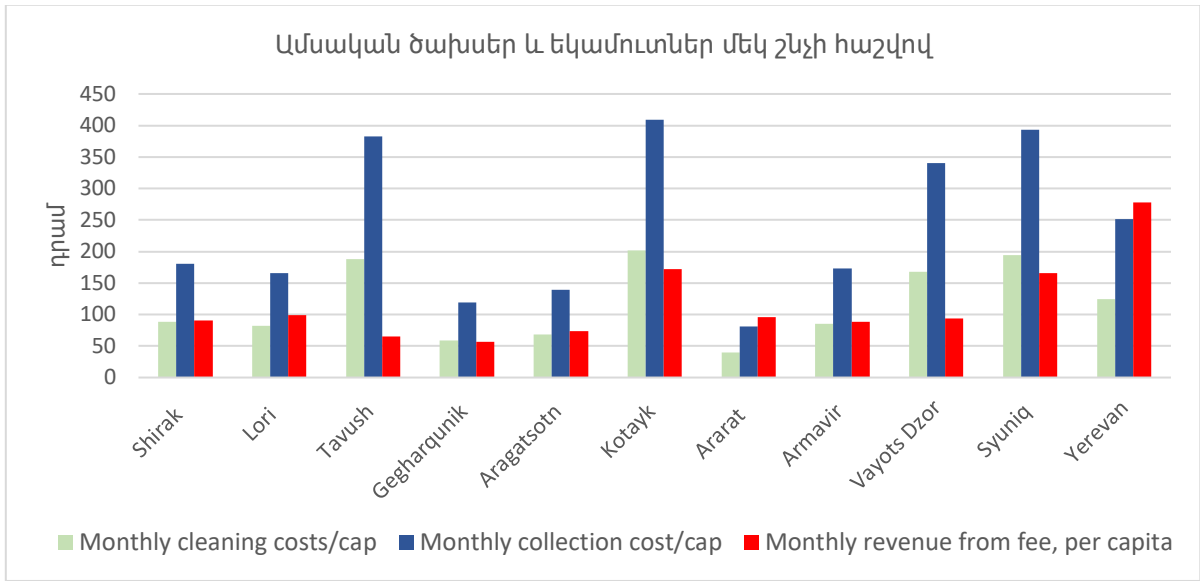
հաստատվի, հնարավոր կլինի հետևել ԱԸՊ սխեմաների իրականացմանը: ԱԸՊ սխեմաների հիմնական պահանջներից մեկը արտադրողների կողմից վճարվող ֆինանսական ներդրումներն են՝ ծածկելու թափոնների առանձին հավաքման, տրանսպորտի և վերականգնման/վերամշակման ծախսերը: Համայնքապետարանները կարող են օրինադրորեն պարտավորված լինեն համագործակցել ԱԸՊ սխեմաների հետ փաթեթավորման թափոնների առանձին հավաքման համակարգերի ստեղծման գործում: Թեև քաղաքային թափոնների հոսք չէ, շինարարության և ապամոնտաժման թափոնները (ՇԿԹ) եթե պատշաճ կերպով չեն կառավարվում, հաճախ դառնում են թափոնների հավաքման համակարգի մաս և հայտնվում քաղաքային թափոնների հեռացման վայրերում: Տարածաշրջանային աղբավայրերի կառուցմանը և թափոնների հավաքման համակարգերի բարելավմանը զուգահեռ, համայնքապետարանները պետք է ներդնեն **ՇԲԹ** -ի հավաքման և վերամշակման համակարգեր: Միջազգային պրակտիկան ցույց է տալիս, որ **ՇԲԹ** -ը պետք է կառավարվեն տարածաշրջանային հիմունքներով, ընդ որում վերամշակման օբյեկտները գտնվում են ամենամեծ թափոնների գեներատորների մոտ և նշանակված պահեստավորման վայրեր փոքր համայնքների համար:

Թափոնների գործառնությունների ծախսերը և ֆինանսավորումը

Թափոնների ներկայիս վճարները չեն համապատասխանում աղտոտող վճարում է սկզբունքին և ծախսերի ամբողջական փոխհատուցմանը՝ համաձայն ՀԸԳՀ-ի դրույթների: Թափոնների վճարները տարիներ շարունակ չեն վերանայվել և դեռևս շատ ցածր են 2011 թվականի օրենքով սահմանված առավելագույն արժեքից: 2022 թվականին տնային տնտեսությունների միջին վճարները մարզերի համար դեռևս գտնվում էին ամսական 50-200 դրամի սահմաններում մեկ անձի համար և զգալիորեն ցածր էին միջինից բարձր եկամուտ ունեցող տնտեսությունների համար սահմանված թափոնների սակագների մատչելի մակարդակից, ինչպիսին է Հայաստանը: Մյուս կողմից, 2011-2023 թվականներին պաշտոնապես արձանագրված կուտակային գնաճը կազմել է 44%, ինչը հանգեցրել է թափոնների վճարների իրական արժեքի զգալի էրոզիայի: Ծառայություններն այժմ տրամադրվում են, որպեսզի համապատասխանեն թափոնների վճարման ընթացիկ մակարդակներում առկա միջոցների քանակին: Սա հանգեցնում է ամորտիզացված և անարդյունավետ թափոնների հավաքման սարքավորումների օգտագործմանը, քանի որ առկա միջոցները հազիվ թե բավարարեն միայն գործառնական ծախսերը հոգալու համար: Մատչելիության շեմի շրջանակներում վճարները կարող են սահմանվել ծառայության նպատակային մակարդակի ամբողջ արժեքը ծածկելու համար: Թափոնների վճարների կառուցվածքը պետք է բաղկացած լինի ծախսերի կենտրոնների կողմից ծախսերի ամբողջական վերականգնմանը համապատասխանող բաղադրիչներից՝ հավաքում, թափոնների մշակում և հեռացում: Քանի որ ծախսերի ամբողջական վերականգնումը հնարավոր չէ անմիջապես իրականացնել, թափոնների համար վճարների բարձրացումը պետք է հիմնավորվի և նախատեսվի նաև քաղաքային թափոնների կառավարման պլաններում: Սանիտարական մաքրման ծախսերը պետք է դիտարկվեն որպես առանձին ծախսերի կենտրոն և շարունակեն ծածկվել քաղաքապետարանի այլ եկամուտներով, այլ ոչ թե թափոնների վճարով:

Աղբահանության ծառայությունները շարունակում են սուբսիդավորվել: Կրկին, աղտոտող վճարում է սկզբունքի լույսի ներքո, թափոնների վճարները չեն ծածկում անգամ թափոնների հավաքման ծառայության գործառնական ծախսերը: Ընթացիկ հավաքագրման ծախսերի մոտ 50%-ը ծածկվում է համայնքային բյուջեների այլ եկամուտներից: Ստորև բերված դիագրամը ցույց է տալիս ամսական ծախսերը և մեկ շնչի հաշվով հավաքագրված եկամուտը 2022 թվականին¹:

¹ Ենթադրելով, որ ծախսերի 2/3-ը վերաբերում է աղբահանությանը, իսկ 1/3-ը՝ սանիտարական մաքրմանը:

Աղբյուրը՝ մարզպետարանների կայքեր

Սուբսիդիաները չեն ստեղծում թափոնների կառավարման կայուն համակարգեր: Սուբսիդիաներ են անհրաժեշտ աղբատուլայան շեմի տակ ապրող տնային տնտեսությունների համար և կարող են անհրաժեշտ լինել նաև նոր տեխնոլոգիաների և փորձի ներդրման համար՝ որպես անցումային շրջան: Բացի այդ, սպասարկման արժեքի ֆինանսավորման աղբյուր պետք է հանդիսանան թափոններ արտադրողները: Թափոնների կառավարման ծախսերի զգալի մասը ծածկելու համար սուբսիդիաների օգտագործման հիմնական թերությունները գալիս են երկարաժամկետ հեռանկարից: Նախ, դա զգալի բեռ է դնում պետական բյուջեների վրա: Այս բեռը, ամենայն հավանականությամբ, կաճի ապագայում, քանի որ թափոնների կառավարման ծախսերը հակված են աճել ծառայության ընդլայնման և կատարելագործման հետ մեկտեղ: Երկրորդ, երբ մարդիկ չեն վճարում ծառայությունների ամբողջ արժեքի համար, նրանք ավելի քիչ հավանական է, որ ներգրավվեն աղբից թափոնների տարանջատմամբ:

Աղբավայրի հեռացման ծախսերը անտեսվում են: 2015 թվականին թափոնների հեռացման ծախսերը կազմել են 360 դրամ/տոն կամ 0,9 ԱՄՆ դոլար/տոննա, մինչդեռ սանիտարական աղբավայրի շահագործման նվազագույն արժեքը 20 ԱՄՆ դոլար/տոննա է: Վերջերս ընդունված Կառավարության որոշումը² աղբավայրերի շահագործման նվազագույն չափորոշիչների վերաբերյալ սահմանում է զգալիորեն ավելի բարձր պահանջներ աղբավայրերի շահագործման համար, քան ներկայիս պրակտիկան, որը կունենա ծախսեր: Ինչպես նախատեսված է ՀԸԳՀ-ում, անհրաժեշտ է ստեղծել ծախսերի հաշվարկման մեխանիզմ: Ծախսերի հաշվարկման այս մեխանիզմը պետք է ապահովի, որ աղբավայրի տեղադրման և շահագործման հետ կապված բոլոր ծախսերը, ներառյալ տարածքի փակման և հետագա ինսամբի համար գնահատված ծախսերը առնվազն 30 տարի ժամկետով, ներառվեն թափոնների հեռացման վայրի օպերատորի կողմից գանձվող գնի մեջ: Այս մեխանիզմը պետք է կիրառվի բոլոր նոր և ապագա սանիտարական աղբավայրերի համար: Սանիտարական աղբավայրերի ստեղծումից հետո մարզերի բոլոր աղբավայրերը պետք է հնարավորինս շուտ փակվեն, հակառակ դեպքում քաղաքապետարանները կշարունակեն օգտագործել հին աղբավայրերը նոր աղբավայրերի փոխարեն՝ վտանգի տակ դնելով նոր ենթակառուցվածքի ֆինանսական, գործառնական և բնապահպանական կայունությունը: Բացի աղբավայրերի շարունակական օգտագործման բնապահպանական մտահոգություններից, ինժեներական աղբավայրերն ունեն զգալի հաստատուն ծախսեր, և նախատեսվածից քիչ թափոններ ընդունելը կարող է հանգեցնել զգալի ֆինանսական դեֆիցիտների և վտանգել այս թանկարժեք ենթակառուցվածքի աշխատանքը:

Թափոններ տեղադրումը բնապահպանական և ֆինանսական ծախսեր ունի, որը պետք է վճարեն աղտոտողները: Բազմաթիվ աղբավայրերի փակումն ու վերականգնումը զգալի ծախսեր են կազմում:

²ՀՀ կառավարության 04.01.2024թ. «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող և գործող աղբավայրերի շահագործման, վերականգնման և փակման նվազագույն չափորոշիչները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 04.01.2024թ. .

Սահմանափակ աղտոտվածության մաքրման պարտականությունները կարող են դրվել քաղաքապետարանների վրա, սակայն խոշոր աղբավայրերի փակումն ու վերականգնումը դժվար թե հնարավոր լինի ֆինանսավորել համայնքային բյուջեներից: Արևելյան Եվրոպայի շատ երկրներ ներմուծեցին աղբավայրի հարկ, որը սահմանվում է որպես քաղաքապետարանի բնակչության թվի հաշվով տարեկան աճող գումար, որը վճարվում է քաղաքապետարանների կողմից և վերականգնվում է թափոնների վճարում, ներառելով հարկը: Հարկի նպատակն է հետ մղել թափոնների օգտագործումը, եկամուտներ ստեղծել աղբավայրերի փակման համար և բարձրացնել թափոնների վճարը մինչև սանիտարական աղբավայրի ծախսերը բավարարելու մակարդակ:

Թափոնների ոլորտում մասնավոր հատվածի ներգրավման ներուժը կարող է հետագայում ուսումնասիրվել: Թեև վարկային պայմաններն ավելի բարենպաստ են պետական մարմինների, քան առևտրային հատվածի համար, վարկեր վերցնելու և դրամաշնորհներ ստանալու հնարավորությունը խիստ սահմանափակ է: Ծախսային առավելությունների կարելի է հասնել՝ ներգրավելով մասնավոր հատվածը թափոնների կառավարման մեջ՝ երկար պայմանագրային պայմաններով նվազագույն ծախսերի լուծման հնարավորությամբ: Ծառայության ծախսերը հիմնականում կամ ամբողջությամբ օգտատերերի վճարների միջոցով վերականգնելու կարողությունը կարևոր գործոն կլինի մասնավոր հատվածի ներգրավման համար:

Ներդրումների համար անհրաժեշտ է համապատասխան բյուջետավորում մշտական հիմունքներով: Ամորտիզացված սարքավորումների ժամանակին փոխարինումը և ծառայության համար անհրաժեշտ սարքավորումների գնումը պետք է լինեն թափոնների կառավարման տեղական պլանների մաս՝ տարբերակների գնահատման և առկա սարքավորումների գնահատման հիման վրա: Արժեզրկված բեռնատարների/բեռնարկղերի փոխարինումը պետք է ներառվի քաղաքապետարանների կապիտալ բյուջեներում/քաղաքային ընկերությունների բիզնես պլաններում կամ սպասարկող օպերատորների կողմից օգտագործվող սարքավորումների առավելագույն տարիքի մրցույթի պահանջներում, որոնք կսահմանվեն թափոնների հավաքման մրցույթի դեպքում: Թափոնների կառավարման ենթակառուցվածքում ներդրումների առողջ պլանավորումը չափազանց կարևոր է, քանի որ թափոնների մաքրման և հեռացման օբյեկտները ունեն 20-30 տարվա շահագործման ժամկետ: Քաղաքական վճռականությունը և առողջ ազգային և տարածաշրջանային ծրագրերը չափազանց կարևոր են ներդրումները վերամշակման/վերականգնման/հեռացման ենթակառուցվածքներին համապատասխան ուղղորդելու համար:

Հիմնական սահմանափակումները և ոլորտի կառավարումը

Հիմնական սահմանափակումները, որոնք խոչընդոտում են Հայաստանում կոշտ թափոնների կառավարման ոլորտի զարգացմանը, հիմնականում կրում են ինստիտուցիոնալ և ֆինանսական բնույթ: Եթե դրանք պատշաճ կերպով լուծվեն, ապա ավելի հավանական է ապահովել անհրաժեշտ ներդրումներն ու գործառնական բարելավումները: Ինստիտուցիոնալ սահմանափակումները հիմնականում վերաբերում են գործող օրենսդրության բացերին, մասնատված ինստիտուցիոնալ դերերին և բոլոր մակարդակներում տեխնիկական կարողությունների ուժեղացման անհրաժեշտությանը: Ֆինանսական սահմանափակումները հիմնովին կապված են ոլորտում ծախսերի փոխհատուցման բացակայության հետ, և աղտոտողը վճարում է սկզբունքը, որը դեռևս պետք է կիրառվի: Դա անելու համար կապահանջվի վերանայել առկա թափոնների վճարները և ներդնել արտադրողի պատասխանատվության ընդլայնված (EPR) սխեմաները:

Հիմնարար ասպեկտը, որը լրացուցիչ կշռադատման կարիք կունենա, հաշվետվողականության ուժեղացումն է և ճիշտ խթանների առկայության ապահովումը: Սա կօգնի փակել անջրպետը կոշտ թափոնների ոլորտի իրավական և կարգավորող դաշտում, ինչպես նաև համապատասխան ոլորտային ռազմավարություններում և պլաններում, և տեղում իրական փոփոխությունների իրականացման միջև՝ կոշտ թափոնների բարելավված ենթակառուցվածքների, գործառնականությունների և աշխատանքի միջև: Ծառայությունների Առաքում: Պլանավորված միջամտությունների հաջողությունը իրատեսական կամ կայուն չի լինի առանց ուժեղ կիրարկման:

1. Ներածություն

Թափոնների կառավարումը ղեկավարելու դժվար ոլորտ է: Ոլորտը ներառում է ծառայությունների ամենօրյա մատուցում, որոնք կենսական նշանակություն ունեն հանրային առողջության և շրջակա միջավայրի պաշտպանության համար: Թափոնների կառավարման կանոնավոր և հուսալի ծառայությունները նպաստում են համայնքների կյանքի որակին և նպաստում Հայաստանի գրավչությանը որպես ապրելու, աշխատելու և ներդրումներ կատարելու վայր:

Թափոնների ինտեգրված կառավարումը ներառում է համալիր և փոխկապակցված ծառայություններ՝ սկսած հանրային տարածքների մաքրումից, հավաքումից և տեղափոխումից, ինչպես նաև վերականգնումից ու հեռացումից: Թափոնները շատ բազմազան են իրենց բնույթով և կազմով: Պլան և սպառված ապրանքների մեծ մասը, ի վերջո, կհանգեցնի որևէ տեսակի թափոնների՝ քաղաքային կոշտ թափոններից (կենցաղային, առևտրային և ինստիտուցիոնալ աղբյուրներից առաջացած), մինչև շինարարության և բանդման թափոններ, կյանքի վերջում գտնվող տրանսպորտային միջոցներ, առողջապահական թափոններ, մարտկոցներ և էլեկտրոնային թափոններ:

Վերջին տարիներին Հայաստանում զգալի առաջընթաց է գրանցվել, երբ հավաքագրման ծառայությունը մոտ է բնակչության համընդհանուր ծածկույթին: Վերջին մի քանի տարիների ընթացքում զգալի թվով չարտոնված թափոնների հեռացման վայրեր փակվել են: Այդուհանդերձ, շատ բնագավառներում թափոնների ոլորտը Հայաստանում բավականաչափ լավ չի աշխատում՝ համեմատած լավագույն միջազգային չափանիշների հետ:

Սույն Ձեկույցը փորձում է ներկայացնել երկրի քաղաքային թափոնների կառավարման ոլորտի բննադատական ակնարկ և նախանշել բարելավման համար նախատեսված կոնկրետ ոլորտներ:

Սույն հաշվետվության 2-ից 6-րդ բաժինները ներկայացնում են թափոնների կառավարման գոյություն ունեցող շրջանակների փաստացի պատկերը՝ իրավական, քաղաքական, ինստիտուցիոնալ, տեխնիկական և ֆինանսական: Բաժին 5-ը ներառում է նաև առաջիկա 20 տարվա ընթացքում երկրում կանխատեսվող թափոնների առաջացումը: Բաժին 7-ը նախանշում է թափոնների ոլորտի բարելավման հիմնական ոլորտները:

Ոլորտի գնահատման այս հաշվետվությանը կհետևեն Երևանի, Գյումրիի և Հրազդանի կոշտ թափոնների կառավարման համակարգերի վերլուծությունները: Բարելավման բացահայտված ոլորտների և առաջարկությունների հիման վրա կմշակվի Ոլորտի բարեփոխումների պլան, որը կբացահայտի ազգային և ենթազգային մակարդակներում անհրաժեշտ բարեփոխումները:

2. Գործող իրավական և քաղաքականության շրջանակը

2.1 Թափոնների կառավարման ազգային օրենսդրությունը

«Թափոնների մասին» ՀՀ օրենքը № 30-159-Ն (2004 թ.)

«Թափոնների մասին» օրենքը (ԹՕ) ընդունվել է 2004 թվականին՝ հետևյալ հիմնական նպատակներով և սկզբունքներով (հոդված 5).

- թափոնների կառավարման ոլորտում միասնական պետական քաղաքականության հաստատում.
- Էկոլոգիապես մաքուր թափոնների կառավարման քաղաքականության համար պայմանների և պահանջների ստեղծում՝ ռեսուրսների ինայողության համար տնտեսական խթաններ ապահովելով:

- (c) խուսափել ավելորդ թափոնների առաջացումից, խթանել թափոնների օգտագործումը և նվազեցնել թափոնների բացասական ազդեցությունը մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա:
- (d) թափոնների կառավարման կարգավորման իրավական հիմքերը.

Թափոնների կառավարումը, համաձայն 4-րդ հոդվածի, նշանակում է՝ կանխարգելում, հավաքում, տեղափոխում, հեռացում, մշակում, վերամշակում, հեռացում, ախտահանում և տեղադրում աղբավայրում:

ԹՕ-ի հիմնական հոդվածները ներառում են.

- Հոդված 7-ը պարտավորություն է սահմանում Հայաստանի կառավարության (ՀՀ կառավարության) համար մշակել թափոնների կառավարման ազգային քաղաքականություն՝ ապահովելով դրա իրականացումը և համակարգելու պետական լիազոր մարմինների գործունեությունը:
- Հոդված 8-ը պարտավորեցնում է Շրջակա միջավայրի նախարարությանը մասնակցել քաղաքականության մշակմանը, մշակել ծրագրեր թափոնների կառավարման ոլորտում, հաստատել թափոնների կառավարման օբյեկտների տեղամասերն ու տեղակայումները, իրականացնել թափոնների գույքագրում, մշակել վտանգավոր թափոնների ցանկ, կորոզիված թափոնների անձնագրերը ու վարել գրանցամատյան և մշակել թափոնների կառավարման ոլորտի կարգավորման իրավական ակտեր:
- Հոդված 10-ը սահմանում է տարածքային կառավարման մարմինների (այսինքն՝ Տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ *մարզպետարանների*) պարտականությունները, որոնք, ի թիվս այլոց, իրենց տարածքներում աղբահանության պլաններ մշակելն 1, իրենց աշխարհագրական տարածքում թափոնների հեռացման թույլտվություններ տալը (համապատասխան տարածքների հետ համատեղ լիազորված պետական մարմին), մշակել սանիտարական մաքրման սխեմաներ, վերահսկել թափոնների հավաքման գործողությունները, մշակել և վարել թափոնների առաջացման, մշակման, պահեստավորման և հեռացման օբյեկտների գրանցամատյաններ և վերացնել չարտոնված հեռացման վայրերը:
- Հոդված 11-ը պահանջում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները (քաղաքապետարանները) կազմակերպեն թափոնների հավաքման սխեմաներ, վերացնեն չարտոնված հեռացման վայրերը և աջակցեն աղբյուրների բաժանման և վերամշակման աշխատանքների իրականացմանը:
- 13-րդ հոդվածը սահմանում է թափոնների պետական գրանցման և սերտիֆիկացման/դասակարգման պահանջներ:
- 14-րդ հոդվածը սահմանում է պահանջներ թափոնների պետական կադաստրին (պահպանվում է շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից):
- Հոդված 15-ը սահմանում է թափոնների առաջացման, մշակման և վերամշակման օբյեկտների գրանցամատյանին ներկայացվող պահանջները (պահպանվում է շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից՝ համաձայն թափոնների առաջացման, մշակման կամ վերամշակմամբ զբաղվող իրավաբանական անձանց տվյալների):
- Հոդված 16-ը սահմանում է պահանջներ թափոնների հեռացման վայրերի գրանցամատյանին (պահպանվում է շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից):
- Հոդված 17-ը սահմանում է թափոնների հեռացման վայրերի պարբերական մոնիտորինգի պարտավորության պահանջը: Սա նշանակում է, որ մոնիտորինգը բնապահպանության նախարարության պարտականությունն է:
- 21-րդ հոդվածը նախատեսում է թափոնների նվազեցման ապահովման տնտեսական միջոցներ, ինչպիսիք են՝ բ) շրջակա միջավայրում թափոնները տեղադրելու համար բնապահպանական վճարները (հարկերը)՝ դրանց վտանգավորության համար տարբերակված. գ) բնապահպանական վճարներից ստացված միջոցների նպատակային օգտագործումը թափոնների օգտագործման և դրանց ծավալների կրճատմանն ուղղված միջոցառումների ֆինանսավորման համար:
- 24-րդ հոդվածը թափոնների կառավարման գործունեության նկատմամբ վերահսկողությունը դնում է պետական լիազոր մարմնի վրա, որը բնապահպանության նախարարությունն է, ինչը

պարզաբանվել է «Թափոնների կառավարման ոլորտում լիազոր մարմին նշանակելու մասին»
ՀՀ կառավարության N-599-Ն որոշմամբ (2005 թ.):

Մեկնաբանություն

Թափոնների մասին օրենքն ընդունվել է 2004 թվականին՝ մինչև 2008 թվականին Թափոնների մասին Շրջանակային հրահանգի ընդունումը: Թափոնների մասին օրենքում բացակայող հիմնական սկզբունքները կապված են թափոնների հիերարխիայի, աղտոտողը վճարում է սկզբունքի և արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվության հետ:

«Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման մասին» ՀՀ օրենքը № 30-237-Ն (2011 թ.)

Օրենքը կարգավորում է թափոնների հավաքումը և սանիտարական մաքրումը³ և սահմանում թափոնների հավաքման վճարների և սակագների հիմնական սկզբունքները, ծառայություններ ստացողների իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև վճարման կարգը:

Հոդված 4.1-ը սահմանում է ՀՀ կառավարության լիազորությունները աղբահանության և սանիտարական մաքրման հետ կապված, որոնք, ի թիվս այլոց, հետևյալն են.

- Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման հետ կապված հանրային քաղաքականության մշակում և համակարգում:
- Սահմանում է աղբահանության և սանիտարական մաքրման ոլորտի կառավարման լիազորված պետական մարմին.
- Հաստատում է աղբահանության և սանիտարական մաքրման տարածքային սխեմաները.
- Հաստատում է գործող/շահագործվող աղբավայրերի շահագործման, վերականգնման և փակման նորմերը.

Հոդված 4.2-ը սահմանում է թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման կառավարման լիազորված պետական մարմնի լիազորությունները, որը հանդիսանում է Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունը (ՏՏՆ)⁴: **ՏԿԵՆ** -ի լիազորությունները ներառում են, ի թիվս այլոց, աղբավայրերի և տեղափոխման կայանների նախագծման, կառուցման, շահագործման նորմերի և ընթացակարգերի հաստատում, տարբեր տեսակի թափոնների հավաքման, տեղափոխման, պահպանման և հեռացման ընթացակարգեր, թափոնների հավաքման և տեղափոխման մեջ ներգրավված կազմակերպությունների կանոնադրությունները, թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման մեթոդական ուղեցույցներ:

Հոդված 4.4-ը սահմանում է թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման կառավարման պլանների մշակման պահանջը, որոնք մտնում են քաղաքապետարանի հնգամյա զարգացման պլանի մեջ: Քաղաքային խորհուրդների (տեղական խորհրդարանների) կողմից ամեն տարի հաստատվելիք ծրագրերը:

5-րդ հոդվածի համաձայն, թափոնների հավաքման վճարը պարտադիր վճար է քաղաքապետարանի բյուջե կամ արտաբյուջետային հաշվին: Թափոնների հավաքման վճար վճարողները անշարժ գույքի սեփականատեր կամ այդ գույքից օգտվող ֆիզիկական անձինք են, իրավաբանական անձինք, հիմնարկները, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները:

Համաձայն 6-րդ հոդվածի՝ թափոնների հավաքման վճարի արտոնություններ կարող են սահմանվել առանձին կատեգորիայի անձանց համար:

Համաձայն 7-րդ հոդվածի՝ քաղաքապետարանի վարչական տարածքում նախատեսված աղբահանության և սանիտարական մաքրման աշխատանքները ֆինանսավորվում են քաղաքապետարանի բյուջեից՝ արտաբյուջետային հաշվի առանձին բյուջեի տողից (տողերից):

³Օրենքով «սանիտարական մաքրումը» սահմանվում է որպես բնակավայրերի ընդհանուր օգտագործման տարածքների (փողոցներ, այգիներ, այգիներ, հրապարակներ, խաղահրապարակներ, մայրթեր և այլն) մաքրում, ձյան և սառույցի հեռացում, աղբամանների և ընդհանուր օգտագործման համար տեղադրված աղբատարների հարթակների սպասարկում: Բնակավայրերի:

⁴Կառավարության թիվ 992-Վ որոշումը 08.08.2019թ

«Պետական մասնավոր գործընկերության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված ՊՄԳ ծրագրի շրջանակներում ֆինանսավորումը կարող է իրականացվել այլ աղբյուրներից:

Համաձայն 8-րդ հոդվածի՝ թափոնների հավաքումը պետք է կազմակերպվի համայնքային բյուջեի օգտագործմամբ կամ համայնքային մարմնի կողմից կամ մրցույթով ընտրված օպերատորի միջոցով: Թափոնների հավաքումը կարող է ֆինանսավորվել նաև պետական-մասնավոր գործընկերության (ՊՄԳ) պայմանավորվածությունների միջոցով՝ համաձայն ՊՄԳ մասին օրենքի:

Իրավաբանական անձինք կարող են իրականացնել շինարարական և մեծածավալ թափոնների հավաքում և տեղափոխում (ինքնուրույն, ոչ աղբահանող օպերատորի միջոցով)՝ քաղաքապետի կողմից տրված աղբահանության և տեղափոխման թույլտվությամբ՝ համաձայն քաղաքապետարանի ավագանու կողմից հաստատված կանոնակարգի:

10-րդ հոդվածը սահմանում է թափոնների հավաքման և պահպանման ընդհանուր պահանջները: Համաձայն 10-րդ հոդվածի՝ թափոնների հավաքման կարգը, ներառյալ ժամանակացույցը, աղբամանների կամ տարաների գտնվելու վայրը, դրանց տեսակներն ու քանակը, հաստատում է քաղաքապետարանը՝ քաղաքապետի առաջարկությամբ՝ համաձայն հանրային առողջության և անվտանգության ազգային կանոնակարգերի:

Հոդված 11-ը սահմանում է թափոնների տեղափոխման ընթացակարգեր, մինչդեռ 12-րդ հոդվածը սահմանում է թափոնների հեռացման և աղբավայրերի շահագործման պահանջները:

Հոդված 13-ը պահանջներ է ներկայացնում թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման սխեմաների վերաբերյալ:

14-րդ հոդվածը սահմանում է, թե ինչպես պետք է հաշվարկվեն թափոնների հավաքման վճարները: Մանրամասները ներկայացված են 6.3 բաժնում:

Նվազեցված վճարները պետք է կիրառվեն (որպես տնտեսական գործիք), երբ իրականացվում է թափոնների աղբյուրից նվազագույնի հասցնելու և թափոնների վերամշակում (հոդված 21.1):

Աղբահանության վճարի հաշվարկման հաշվետու ժամանակաշրջանը օրացուցային ամիսն է, հոդված 15(1): Յուրաքանչյուր ամսվա համար թափոնների հավաքման վճարը պետք է վճարվի կանխիկ կամ անկանխիկ մինչև հաջորդ ամսվա 15-ը ներառյալ՝ հոդված 18(1): Թափոնների հավաքման վճարի վճարումը սույն օրենքով սահմանված ժամկետից ավելի ուշացնելու դեպքում օգտագործողը վճարում է տույժ 0,075 տոկոսի չափով՝ դրանց ժամկետը լրացած ամբողջ ժամանակահատվածի համար, բայց ոչ ավելի, քան 730 օր⁵, հոդված 21:

ՀՀ հարկային օրենսգիրքը № ՀՕ-165-Ն (2018թ.)

Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածը վերաբերում է բնապահպանական հարկի ենթակա օբյեկտներին, որոնք ներառում են արդյունաբերական և (կամ) սպառման թափոնները, որոնք պահվում/ տեղակայվում են հատուկ նշանակված տարածքներում: Համաձայն 164-րդ հոդվածի՝ քաղաքային թափոնները ենթակա են բնապահպանական հարկման, երբ խոսքը վերաբերում է թափոնների հեռացմանը: Օրենքի համաձայն՝ աղբահանության օպերատորները համարվում են բնապահպանական հարկ վճարողներ: 170-րդ հոդվածը սահմանում է թափոնների հեռացման համար հարկային գումարները՝ ելնելով վտանգի դասից, ինչպես ցույց է տրված ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 1. Թափոնների հեռացման հարկերը

⁵Կամ տույժը չի կարող գերազանցել սահմանված գումարի 55%-ը:

Թափոններ ըստ վտանգի դասի	Օտարված տոննայի դրույքաչափը (դրամ)
Առաջին կարգի վտանգավոր թափոններ	48000
Երկրորդ դասի վտանգավոր թափոններ	24000
Երրորդ դասի վտանգավոր թափոններ	4800
Չորրորդ դասի վտանգավոր թափոններ (բացառությամբ ֆիզիկական անձանց կողմից արտադրված չտեսակավորված կենցաղային թափոնների՝ թափոնների հավաքման և սանմաքման օպերատորների համար)	1500
Ոչ վտանգավոր թափոններ (բացառությամբ հանքարդյունաբերական թափոնների և թափոնների հավաքման և սանմաքման օպերատորների համար, տեսակավորված սպառողական թափոններ, որոնք առաջանում են ֆիզիկական անձանց կողմից)	600 թ
Բնապահպանական հարկը կիրառվում է թափոնների հավաքման և ֆիզիկական անձանց կողմից առաջացած կենցաղային թափոնների սանիտարական մաքրման ծառայություններ մատուցողների նկատմամբ:	60

Նշանակված տեղամասերում արդյունաբերական և (կամ) քաղաքային թափոնների հեռացման համար կիրառվող բնապահպանական հարկը 2018 թվականի համար բազմապատկվում է 1,1-ով, 2019 թվականի համար՝ 1,2-ով և 2020 թվականի հունվարի 1-ից՝ 1,3-ով:

Հարկ է նշել, որ թեև քաղաքային թափոնները համարվում են 4-^{րդ} դասի վտանգի, բացառություն է արվում կենցաղային թափոնների համար, որոնք հավաքվում են քաղաքային թափոնների հավաքման համակարգերով: Այսպիսով, թափոնների հեռացման համար վճարվող հարկը կազմում է 60 դրամ (0,15 ԱՄՆ դոլար) մեկ տոննա թափոնների համար՝ 1500 դրամի (3,7 ԱՄՆ դոլար) փոխարեն:

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձաքննության մասին օրենքը և փորձաքննություն

Օրենքն ընդունվել է 2014 թվականին (վերախմբագրվել է 2023 թվականին) և պարունակում է ՇՄԱԳ ստանդարտ քայլեր՝ երկրում իրականացվելիք տարբեր նախագծերի և միջոցառումների համար: Գործողությունների տեսակները, որոնք պետք է ենթարկվեն ՇՄԱԳ, բաժանվում են 2 (A և B) կատեգորիաների՝ կախված շրջակա միջավայրի վրա իրենց ազդեցությունից, որտեղ A կատեգորիան նշանակում է ավելի բարձր, իսկ B՝ ավելի ցածր ազդեցության մակարդակներ: Օրենքի 12 -րդ հոդվածի համաձայն՝ թափոնների կառավարման հետևյալ գործունեությունը համարվում է Ա կատեգորիա.

- a) Վտանգավոր թափոնների հավաքում, պահեստավորում, վերականգնում, մշակում, վերամշակում, ախտահանում, հեռացում և կամ թաղում
- b) Լ և լցնում է ավելի քան 15000 մարդ սպասարկող բնակչությանը կամ օրական 10 տոննա և ավելի թափոններ ստանալով
- c) Օրական 50 տոննան գերազանցող հզորությամբ ոչ վտանգավոր թափոնների տեղափոխման կայաններ կամ աղբավայրեր
- d) Աղբավայրեր, որտեղ օրական թափվում է ավելի քան 10 տոննա թափոն կամ ընդհանուր հզորությունը գերազանցում է 25000 տոննան, բացառությամբ ոչ վտանգավոր թափոնների համար նախատեսված աղբավայրի.
- e) Թափոնների հեռացման օբյեկտների կառուցում
- f) Պլաստիկ նյութերի վերամշակում՝ փոխելով դրանց քիմիական հատկությունները

«Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքը № 30-193 (2001 թ.)

«Լիցենզավորման մասին» օրենքը կարգավորում է որոշակի գործունեության լիցենզավորման ռեժիմները: Գլուխ VII-ում ներկայացված են (սպառիչ) այն գործունեությունը, որը ենթակա է լիցենզավորման: Քաղաքային թափոնները դասակարգվում են որպես վտանգավորության 4-^{րդ} դաս, ինչը նշանակում է, որ թափոնների հավաքման և հեռացման աշխատանքները ենթակա են լիցենզավորման և թույլտվության: Լիցենզիաներն ու թույլտվությունները տրվում են շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից:

«Տեղական կառավարման մասին» ՀՀ օրենքը № 30-337 (2002 թ.)

Օրենքի 10-րդ հոդվածը սահմանում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորություններն ու իրավասությունները և տարբերակում ընդհանուր իրավասությունները պետության կողմից պատվիրակված իրավասությունների միջև: Ընդհանուր իրավասությունները կարող են լինել պարտադիր և կամավոր: Պարտադիր և պետության կողմից պատվիրակված իրավասությունները առաջնահերթություն ունեն կամավոր իրավասությունների նկատմամբ:

Ինչ վերաբերում է ԿՁՄ-ին, ապա քաղաքապետը պատասխանատու է աղբահանության կազմակերպման համար (պարտադիր իրավասությունը տրված է 37-րդ հոդվածում), որի բյուջեն հաստատում է քաղաքապետարանը: Քաղաքապետը սահմանում է նաև աղբահանության ծառայությունների վճարները, որոնք կրկին հաստատվել են քաղաքապետարանի ավագանու կողմից :

Օրենքը նախատեսում է նաև միջքաղաքային միավորումների ստեղծում, որը կամավոր հիմունքներով է: Միջքաղաքային միավորումները կարող են ստեղծվել համայնքային տարբեր խնդիրների լուծման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ծախսերը նվազեցնելու նպատակով: Միջքաղաքային միավորումներն ունեն իրավաբանական անձի կարգավիճակ: Այդ միավորումները ստեղծվում են քաղաքապետերի կողմից՝ կնքելով պայմանագրեր, որոնք հաստատվում են համայնքային խորհուրդների կողմից:

Քազմաբնակարան շենքերի կառավարման մասին օրենքը

2002 թվականին ընդունված օրենքը կարգավորում է ընդհանուր գույքի կառավարման տեսակները: Ինչ վերաբերում է ԿՁՄ-ին, համապատասխան ընդհանուր սեփականությունն է աղբատարը և թափոնների խցիկը, որի վրա կցված են (հնարավոր է) աղբամաններ: Համաձայն 17-րդ հոդվածի՝ «ընդհանուր սեփականության» կառավարումը կարող է իրականացվել մի քանի եղանակով, այդ թվում՝ սեփականատերերի կողմից իրավաբանական մարմնի ստեղծումը, որը կոչվում է «co dominium»:

Համատիրությունների մասին օրենքը

Ընդունված 2002 թվականին Համատիրությունը ոչ առևտրային կոոպերատիվ է, որն ունի իրավական կարգավիճակ, որը հիմնադրվել է իր անդամների կողմից սեփականության բաժնետոմսերի միավորման միջոցով: Հոդված 5-ում նշվում է, որ համատիրության հիմնական նպատակը **կոմունալ ծառայություններ մատուցողների հետ պայմանագրերի կնքումն է :**

Թափոնների դասակարգում

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համաձայն՝ թափոնների երկու հիմնական տեսակ կա. Թափոնները կարող են լինել *վտանգավոր թափոններ* և *արդյունաբերական և սպառողական թափոններ* , որոնք իրականում ոչ վտանգավոր թափոններ են:

Օրենսդրությամբ սահմանված է թափոնների հինգ դաս.

- 1-ին վտանգավոր դաս (ծայրահեղ վտանգավոր)
- 2-րդ վտանգավոր դաս (բարձր վտանգավոր)
- 3-րդ վտանգավոր դաս (չափավոր վտանգավոր)
- 4-րդ վտանգավոր դաս (ցածր վտանգավոր) (քաղաքային կոշտ թափոնները պատկանում են 4-րդ վտանգավոր դասին)
- 5-րդ դաս (ոչ վտանգավոր).

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք

Օրենսգիրքը սահմանում է համապատասխան տույժեր՝ աղբահանության և սանիտարական մաքրման կանոնները խախտելու, աղբը չնախատեսված վայրերում թափելու համար:

04.01.2024թ. «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող և առկա աղբավայրերի շահագործման, վերականգնման և փակման նվազագույն չափորոշիչները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 04.01.2024թ.

Որոշմամբ կանոնակարգվում են Հայաստանի Հանրապետությունում գործող և գործող կոշտ թափոնների աղբավայրերի շահագործման, արդիականացման և փակման գործընթացները: Նվազագույն նորմերը սահմանվում են էկոլոգիապես անվտանգ պայմաններ ապահովելու, ինչպես նաև աղբավայրերի բացասական ազդեցությունը մարդկանց առողջության և շրջակա միջավայրի վրա նվազեցնելու և չեզոքացնելու համար:

Համաձայն նշված փաստաթղթի՝ նվազագույն նորմերը սահմանվում են հետևյալ աղբավայրերի շահագործման համար.

- Թափոնների հեռացում աղբավայրերում.
- Աղբավայրերի վերականգնում.
- Գործող աղբավայրերի շահագործում.
- Աղբավայրերի փակում.

Կառավարության այս որոշմամբ փորձ է արվում էապես բարձրացնել երկրում թափոնների հեռացման չափանիշները: Գործող աղբավայրերի շահագործման և դրանց հետագա փակման համար նախատեսված նվազագույն չափորոշիչները համահունչ են միջազգայնորեն ճանաչված լավ փորձին:

Աղբավայրերի շահագործման փուլի համար նախատեսվում են հետևյալ միջոցառումները/գործողությունները.

- Թափոնների հեռացումից հետո թափոնների հարթեցումը և խտացումը պետք է կատարվեն դոզերով կամ խտացուցիչներով:
- Աղբավայրերում թափված թափոնների յուրաքանչյուր շերտ 1-3 օրվա ընթացքում պետք է մեկուսացված/ծածկվի 20 սմ հողաշերտով: Ցուրտ եղանակներին որպես ծածկույթ կարող են օգտագործվել խարամ, շինարարական աղբ, ջարդված աղյուս, կրաքար, կավիճ, գիպս, խարամ, բետոն, կերամիկական սալիկներ, ասֆալտբետոն և այլն: Շոգ եղանակներին ($T > 20^{\circ} C$) մինչև խտացումը թափոնները պետք է ջրվեն:
- Բեռնատարները պետք է մաքրվեն և ախտահանվեն աղբավայրի մուտքի մոտ:
- Աղբավայրի օպերատորները պետք է ապահովեն հեռացված թափոնների գրանցման համակարգ:
- Հևարավորության դեպքում կշռաբարը պետք է տեղադրվի աղբավայրի մուտքի մոտ:
- Աղբավայրի օպերատորները պետք է մշակեն հրդեհային անվտանգության պլան, աղբավայրի շահագործման պլան, թափոնների տեսակների ցանկ, որոնք կարող են հեռացվել և մերժվել աղբավայրում:
- Մերժման դեպքում աղբավայրում կարող է նախատեսվել հատուկ ժամանակավոր պահեստային տարածք, որտեղից մերժված թափոնները պետք է տեղափոխվեն համապատասխան հեռացման վայր:
- Ցուրաքանչյուր տասնամյակ աղբավայրի օպերատորը պետք է մաքրի աղբավայրի սանիտարական պաշտպանության գոտին և մուտքի ճանապարհին հարող տարածքը:

Գործող աղբավայրերի արդիականացումը պետք է բաղկացած լինի հետևյալ միջոցառումներից.

- Կենդանիների և չարտոնված անձանց մուտքը բացառելու համար աղբավայրը սահմանափակեք առնվազն 2 մ բարձրությամբ ցանկապատով:
- Ապահովել աղբավայրը մուտքի դարպասով, ապահովել աղբավայրի մուտքն ու ելքը շահագործող մեքենաների և աղբատար մեքենաների համար:

⁶<https://www.arlis.am/documentView.aspx?docid=188312>

- Աղբավայրի մուտքի մոտ տեղադրեք ցուցանակներ, որոնք նշում են աղբավայրի կողմից սպասարկվող քաղաքապետարանը և աղբավայրի օպերատորի կոնտակտային տվյալները: Համապատասխան կետերում պետք է տեղադրվեն նաև տեղեկատվական նշաններ:

Աղբավայրի փակման միջոցառումները ներառում են.

- Մինչ փակումը պետք է մշակվի աղբավայրի փակման պլան՝ նշելով պահանջվող գործողությունները և վերականգնման աշխատանքները:
- Վերին շերտը պետք է հավասարաչափ խտացվի և ծածկվի հողով, որի տեսակը և հաստությունը կրնտրվեն՝ հաշվի առնելով վերականգնման պլանը և տարածքի հետագա օգտագործումը:
- Աղբավայրի լանջերից Էրոզիայի կանխարգելման համար պահանջվում է փակ աղբավայրը մշակել ծառերի և թփերի տեսակներով, ինչը կհամաձայնեցվի ՄԳ Անտառային կոմիտեի հետ:
- Ավելի քան 15,000 բնակչի սպասարկող և օրական 10 տոննայից ավելի աղբ թափող աղբավայրերի համար պետք է տեղադրվի աղբավայրի գազամատակարարման համակարգ:

ՀՀ կառավարության 30.11.2023թ. «Աղբավայրերի մոնիտորինգի կարգը սահմանելու մասին» N 2105-Ն որոշումը⁷:

Հրամանագիրը կարգավորում է թույլատրված (Հավելված 1) և ոչ լիազորված (Հավելված 2) աղբավայրերի մոնիտորինգի ընթացակարգերը: Մշտադիտարկումն իրականացվում է աղբավայրերի օպերատորների կողմից:

Հավելված 1-ը կարգավորում է շրջակա միջավայրի մոնիտորինգի ծրագրի պատրաստման և իրականացման կարգը քաղաքային թափոնների հեռացման լիազորված աղբավայրերի և դրանց սանիտարական պահպանության գոտիների տարածքում, ինչպես նաև մոնիթորինգի արդյունքները լիազորված պետական մարմիններ կայացնելու հետ կապված հարաբերությունները (որը՝ շրջակա միջավայրի նախարարություն):

Աղբավայրերի մոնիտորինգը շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման հաշվետվության մաս կազմող մոնիտորինգի ծրագրի համաձայն պլանավորված և պարբերաբար իրականացվող գործողությունների մի շարք է: Մոնիտորինգը պետք է ներառի աղբավայրերի և դրանց շրջակայքի հողի, մթնոլորտային օդի, մակերևութային և ստորգետնյա ջրերի տեսողական դիտարկումներ, գործիքային չափումներ, նմուշառում, լաբորատոր փորձարկումներ: Աղբավայրի մոնիտորինգը պետք է իրականացվի.

Աղբավայրի մոնիթորինգի պլանը պետք է ներառի. (5) մոնիտորինգի մեթոդաբանությունը և հաճախականությունը, (6) աղբավայրի մոնիտորինգի արդյունքները, (7) տեղեկատվության աղբյուրները և (8) հավելվածները (աղբավայրի և շրջակայքի դասավորությունը, նմուշառման և մոնիտորինգի կետերի սխեման և այլն):

Չարտոնված աղբավայրերի դեպքում (Հավելված 2), մոնիտորինգը պետք է իրականացվի միայն շահագործման փուլում և աղբավայրի փակումից հետո առնվազն հինգ տարվա ընթացքում: Հետևյալ պարամետրերը պետք է վերահսկվեն տարեկան առնվազն երկու անգամ.

- Թափոններից առաջացած արտահոսք
- Հողի աղտոտում տարրավիճակ և թափոններով
- Մակերևութային ջրերի աղտոտում տարրավիճակ և թափոններով
- Օդի արտանետումները աղբավայրից

Ինչպես արտոնված, այնպես էլ չարտոնված աղբավայրերի համար աղբավայրերի մոնիտորինգը պետք է իրականացվի տարեկան.

⁷ Ուժի մեջ է մտել 2024 թվականի հունվարի 1-ից

- աղբավայրերի կառուցվածքը և կազմը, հեռացված թափոնների զբաղեցրած տարածքը, թափոնների քանակն ու բաղադրությունը, թափոնների հեռացման մեթոդները, աղբավայրի չգրադեցված հզորության հաշվարկը,
- աղբավայրի թափոնների հեռացման մակարդակը, աղբավայրում թափոնների ինքնաբուխ այրման դեպքերը, այրված տարածքի մոտավոր մակերեսը, այրված թափոնների մոտավոր քանակությունը և հարակից աղտոտումները՝ ազոտի օքսիդներ, դիօքսիններ և ֆուրաններ:

Եթե աղբավայրի մոնիտորինգի արդյունքները ցույց են տալիս, որ շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցությունը շարունակվում է, մոնիտորինգի ժամկետը երկարացվում է այնքան ժամանակ, մինչև աղբավայրից վնասակար նյութերի արտանետում և արտահոսք չլինի:

Շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության դեպքում աղբավայրը շահագործողները և կառավարիչները անհապաղ տեղեկացնում են մարզպետարաններին և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, ՆԳՆ փրկարար ծառայությանը, տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությանը, առողջապահության նախարարությանը: , շրջակա միջավայրի, առողջապահության և աշխատանքի, շրջակա միջավայրի պահպանության և հողի, քաղաքաշինության, տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության տեսչական մարմինները:

«Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգի մասին» օրենք

30-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ քաղաքապետը համայնքի ավագանու որոշմամբ և համապատասխան պետական լիազոր մարմնի (ֆինանսների նախարարության) համաձայնությամբ կարող է օրենքով սահմանված կարգով քաղաքապետարանի սոցիալական ենթակառուցվածքում ներդրումներ կատարելու համար ստորագրել վարկային պայմանագիր կամ թողարկել համայնքային արժեթղթեր: Վարկի մարման տարեկան գումարը՝ մայր գումարը և տոկոսավճարը, չի կարող գերազանցել համապատասխան տարվա քաղաքապետարանի բյուջեի կապիտալի 20 տոկոսը:

Տարածքային ինքնակառավարման մասին օրենք, 2015թ.

Տեղական ինքնակառավարման բարեփոխումները հանգեցրին 501 համայնքների համախմբմանը 71 համայնքների:

ՏԻՄ բարեփոխումը շահավետ է թափոնների կառավարման համար, քանի որ թույլ է տվել թափոնների հավաքման և կառավարման մասշտաբի տնտեսումներ, ինչպես նաև թափոնների կառավարման համար ֆինանսական և մարդկային ռեսուրսների համախմբում:

2.2 Կոշտ թափոնների կառավարման ռազմավարություն

Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարությունը և ճանապարհային քարտեզը⁸, որը մշակվել է Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության կողմից, թափոնների կառավարման հիմնական քաղաքականության փաստաթուղթն է: Գործողությունների ծրագրի իրականացման ժամկետը (2021-2023) ավարտվել է, և ձեռք բերված արդյունքների գնահատումը դեռ պետք է իրականացվի: Նման գնահատումը կտեղեկացնի հաջորդ պլանավորման ժամանակաշրջանի մասին: Գործողությունների նոր ծրագիր է նախապատրաստվում:

Ռազմավարությունը ճանաչում է թափոնների կառավարման գործունեության հիերարխիայի կարևորությունը և սահմանում է հետևյալ առաջնահերթությունները.

- Միջազգային լավագույն չափանիշներին համապատասխան թափոնների հավաքման ծախսարդյունավետ համակարգի ստեղծում
- Թափոնների հեռացման տարածաշրջանային համակարգերի ստեղծում (չնայած հստակ թիվը չի նշվում, այն նախատեսում է, որ մարզային աղբավայրերի թիվը պետք է լինի 10-ից ոչ ավելի)
- չափանիշներին չհամապատասխանող բոլոր աղբավայրերի փակում

⁸Հաստատված է ՀՀ կառավարության 2021 թվականի ապրիլի 1-ի N 464 - Լ որոշմամբ

- Թափոնների կառավարման տարածաշրջանային օպերատորների օգտագործումը, ներառյալ թափոնների հավաքման համար
- Բազմահարկ աղբատարների արդիականացում կամ փակում շենքեր
- Մեծածավալ թափոնների առանձին թափոնների հավաքման սխեմաների ներդրում
- Չոր վերամշակվող թափոնների աղբյուրից բաժանման համակարգի ներդրում՝ հիմնված աղտոտողը վճարում է սկզբունքի վրա և Արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվության (ԱԸՊ) սխեմաների ներդրում
- Աղբավայրերի համար կենսաբայթայվող թափոնների քանակի կրճատում
- Բնակիչներից և առևտրային աղբյուրներից կենսաթափոնների աղբյուրից տարանջատման ներդրում
- Տեսուսական գործիքների ներդրում՝ աջակցելու բացահայտված առաջնահերթությունների իրականացմանը (օրինակ՝ աղտոտողը վճարում է սկզբունքի ներդրում, աղբավայրերի համար բնապահպանական հարկի ավելացում, շրջակա միջավայրի հարկերից կուտակված միջոցների օգտագործում՝ վերամշակումը և թափոնների վերականգնումը խթանելու համար)
- Մասնավոր հատվածի ներգրավվածությունը ԿԶՄ ծառայությունների մատուցման գործում
- Հասարակության իրազեկվածության և ներգրավվածության բարձրացում

Ռազմավարությունն իր հավակնությունների շրջանակում փաստացի նախանշում է ամբողջ երկրում թափոնների կառավարման ինտեգրված համակարգի ստեղծումը: Ռազմավարությունը նաև առաջին քաղաքականության փաստաթուղթն է, որը սահմանում է ձեռքբերման որոշակի թիրախներ, ինչպիսիք են հետևյալը.

- Մինչև 2023 թվականի վերջ աղբահանության ծառայությունը կտրամադրվի ողջ բնակչությանը
- Մինչև 2025 թվականը աղբավայրի համար թափոնների քանակի 20%-ով կրճատում՝ թափոնների նվազագույնի հասցնելու, վերամշակման և վերականգնման միջոցով
- Մինչև 2025 թվականը քաղաքային թափոնների 10%-ը կառանձնացվի աղբյուրից
- Մինչև 2025 թվականը կստեղծվի առնվազն 2 նոր սանիտարական աղբավայր (ԵՄ ստանդարտներին համապատասխան), և 60 աղբավայր կփակվեն և կվերականգնվեն:

Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման ռազմավարություն 2017-2036 թթ.

Համայնքային կոշտ թափոնների կառավարման 2017-2036 թվականների ռազմավարությունը, որը հաստատվել է Կառավարության կողմից 2016 թվականին, եղել է երկրում թափոնների կառավարման առաջին ռազմավարությունը և թափոնների կառավարման առաջնային քաղաքականության փաստաթուղթը մինչև 2021 թվականի հոկտեմբերը, երբ այն չեղյալ է հայտարարվել բոլոր արձանագրային որոշումների հետ միասին, որոնք ընդունվել են Կառավարության կողմից: Կառավարությունը մինչև այդ օրը ⁹: Այս ռազմավարությունը փոխարինվել է քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարությամբ և ճանապարհային քարտեզով:

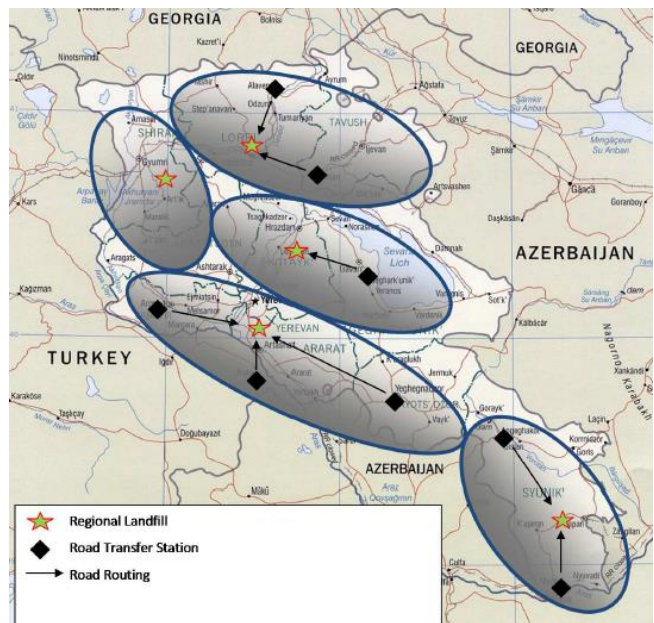

Figure 1. Delineation of waste management zones
Source: Municipal Solid Waste Management Strategy

⁹ՀՀ կառավարության 21.10.2021թ. 1728-Ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչեց մինչև 1728 որոշման ընդունումը ՀՀ կառավարության կողմից ընդունված բոլոր արձանագրային որոշումները, որոնք ներառում էին Կոշտ թափոնների կառավարման 2017-2036թթ.

Ռազմավարության հիմնական նպատակն էր աջակցել թափոնների կառավարման ժամանակակից ենթակառուցվածքի զարգացմանը և ռազմավարական ուղղության սահմանումը 20 տարի ժամկետով:

Այն նախատեսում էր հինգ տարածաշրջանային աղբավայրերի հիմնում, որոնց աջակցում էր հեռավոր տարածքների տեղափոխման կայանների ցանցը: Հայտնաբերված հինգ աղբավայրերը պետք է գտնվեին .

- Երևան. սպասարկում է նաև Արագածոտնի, Արմավիրի, Արարատի և Վայոց մարզերը Ձոր
- միայն Շիրակի մարզը
- Լոռի. սպասարկում Լոռու և Տավուշի մարզերը
- Կոտայք՝ սպասարկում Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերը
- միայն Սյունիքի մարզը

Այն նախատեսում էր, որ տարածաշրջանային աղբավայրերը նախագծվելու և շահագործվելու են թափոնների աղբավայրի մասին ԵՄ հրահանգի համաձայն (1999/31/EC)¹⁰:

Ռազմավարության մյուս հիմնական դրույթները ներառում էին.

- Թափոնների հավաքման ծածկույթի ավելացում՝ մինչև 2036 թվականը հասնելով 100% քաղաքային և 70% գյուղական բնակավայրերում:
- Թափոնների հավաքման սարքավորումների աստիճանական ստանդարտացում:
- Նոր համակարգի ներդրումից հետո Հայաստանում գործող բոլոր աղբավայրերը կփակվեն, եթե դրանց արդիականացումը համարվեր անիրագործելի:
- Չոր վերամշակվող նյութերի աղբյուրից տարանջատման ներդրում քաղաքային բնակավայրերում՝ հասնելով 2036 թվականին գոյացած ընդհանուր թափոնների 11%-ի:

Տարածքային զարգացման նախարարությանը կից Թափոնների կառավարման ազգային մարմնի ստեղծում, որը կվերահսկի և կհամակարգի երկրում թափոնների կառավարման ազգային համակարգի ներդրումը:

Կոշտ թափոնների կառավարման հայեցակարգեր

Շիրակի, Լոռու և Սյունիքի թափոնների կառավարման գոտիների (ԿԹԿ) հայեցակարգը հաստատվել է Կառավարության 2017թ. արձանագրային որոշումներով: Այնուամենայնիվ, ՀՀ կառավարությունը 21.10.2021թ. ընդունեց 1728-Ն որոշումը, որով հռչակվեցին Կառավարության կողմից ընդունված բոլոր արձանագրային որոշումները: ՀՀ մինչև 1728 որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելը : Դեռ ստորև բերված հատվածում ուրվագծվում են հայեցակարգերի հիմնական դրույթները՝ որպես երկրում թափոնների կառավարման համակարգի տարածքայնացման 2017-2021 թվականների հիմնական պլանային փաստաթղթեր:

Շիրակի, Լոռու և Սյունիքի ՁՏԿ-ի համար SWM հայեցակարգը մշակվել է Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության կողմից: Հայեցակարգերը հիմնված էին Կառավարության կողմից 2016թ.-ին հաստատված 2017-2036 թթ. կոշտ թափոնների կառավարման ռազմավարության վրա: Հայեցակարգերի նպատակը, ինչպես սահմանված է, համապատասխան մարզերում ԵՄ չափանիշներին համապատասխանող թափոնների կառավարման միասնական համակարգ ստեղծելն էր և բնակչությանը կայուն և ծախսարդյունավետ ծառայությունների մատուցում: Ակնկալվում էր, որ բոլոր երեք տարածաշրջանային աղբավայրերը կհամապատասխանեն ԵՄ աղբավայրերի դիրեկտիվի պահանջներին: Բոլոր երեք հայեցակարգերի իրականացումը չի նախատեսում թափոնների հավաքման վճարի առավելագույն դրույթաչափի փոփոխություն (ամսական 400 դրամ մեկ անձի համար, որը կազմում է 24590 դրամ/տոն կամ 60.6 ԱՄՆ դոլար/տոննա):

¹⁰Հետագայում հաշվետվության մեջ օգտագործվում է «սանիտարական» աղբավայր տերմինը, որը ենթադրում է աղբավայր, որը նախագծված և կառուցված է աղբավայրի 1999/31/EC հրահանգի համաձայն:

Թեև հայեցակարգերի իրականացման ուղղությամբ արձանագրված առաջընթացի գնահատում չի արվել ոչ մինչև դրանց ուժը կորցրած, ոչ դրանից հետո, սակայն կարելի է նկատել, որ նախատեսված միջոցառումների մեծ մասը չի իրականացվել: Չգալի թվով աղբավայրեր փակվել էին:

Շիրակ ԹԿԳ

Շիրակի ՁՏԿ-ն ներառում էր Շիրակի մարզի 3 քաղաքային և 76 գյուղական բնակավայրեր: Նրա բնակչությունը կազմում էր մոտ 230.000 բնակիչ, որի կեսը բնակվում էր Գյումրի քաղաքում: Շիրակի ՁՏԿ-ի հայեցակարգը նախատեսում էր թափոնների կառավարման հետևյալ միջոցառումները.

Աղյուսակ 2. Հայեցակարգ Շիրակի ԹԿԳ -ի համար

Համակարգի բաղադրիչ	Միջոցառումներ	Մանրամասներ
Թափոնների հավաքում	<ul style="list-style-type: none"> • Շիրակի մարզում գոյացած թափոնների առնվազն 95%-ը կհավաքվի • Աշոցքի և Ախուրյանի քաղաքապետարանների աղբահանությունը. • Արթիկ քաղաքապետարանը կազմակերպելու է ամբողջ Արթիկի քաղաքապետարանի աղբահանությունը • Մարալիկ քաղաքը կազմակերպելու է Մարալիկի և Անիի քաղաքապետարանների բոլոր բնակավայրերի աղբահանությունը 	<ul style="list-style-type: none"> • Համակարգ, որը հիմնված է 1,1 մ³ տարաների վրա՝ կափարիչներով և անիվներով • Օպտիմիզացված թափոնների հավաքման նավատորմ
Թափոնների հեռացում	<ul style="list-style-type: none"> • Տարածաշրջանային աղբավայր Բենիամինի քաղաքապետարանում (գտնվում է Գյումրիից 10 կմ հեռավորության վրա) • Կառուցված է ԵՄ աղբավայրերի դիրեկտիվի համաձայն • Գոյություն ունեցող հեռացման վայրերի փակում 	<ul style="list-style-type: none"> • Որոշված տարածք՝ 50 հա (20 հա՝ աղբավայրի համար) • Յուրաքանչյուր բջիջ 3 տարվա գործառնական կյանքով
Տրանսֆերային կայաններ	<ul style="list-style-type: none"> • Տրանսֆերային կայաններ չեն նախատեսվում 	<ul style="list-style-type: none"> • h/h
Աղբյուրի բաժանում	<ul style="list-style-type: none"> • Ոչ սկզբնական փուլում • Քաղաքային բնակավայրերում թղթի, ստվարաթղթի, պլաստիկ շշերի և ապակու առանձին հավաքածու • Գյուղական բնակավայրերը բացառված են , բացառությամբ Ախուրյան և Ազատան գյուղերի 	<ul style="list-style-type: none"> • Առաջարկվում է ստեղծվել ավելի ուշ՝ մասնավոր հատվածի ներգրավմամբ

Սյունիքի ԹԿԳ

Սյունիքի ՁՏԿ-ն ընդգրկել է Սյունիքի մարզի բոլոր 8 քաղաքապետարանները: Նրա բնակչությունը կազմում է մոտ 140000 բնակիչ: Սյունիքի ՁՏԿ-ի հայեցակարգը նախատեսում էր թափոնների կառավարման հետևյալ միջոցառումները.

Աղյուսակ 3. Հայեցակարգ Սյունիքի ԹԿԳ-ի համար

Համակարգի բաղադրիչ	Միջոցառումներ	Մանրամասներ
Թափոնների հավաքում	<ul style="list-style-type: none"> Տարածաշրջանային մակարդակով կազմակերպված աղբահանության ծառայություն Մինչև 2024 թվականը քաղաքային բնակչության 100%-անոց ծածկույթ բնակչություն ունեցող գյուղերի 90%-ը ծածկում է Մինչև 2040 թվականը 1000-ից պակաս բնակչություն ունեցող գյուղերի 80%-ը ծածկում է 	<ul style="list-style-type: none"> Համակարգ, որը հիմնված է 1,1 մ³ տարաների վրա՝ կափարիչներով և անիվներով Օպտիմիզացված թափոնների հավաքման նավատորմ
Թափոնների հեռացում	<ul style="list-style-type: none"> Մարզային աղբավայր Կապանի քաղաքապետարանում, որը սպասարկում է մարզի բոլոր 8 քաղաքապետարանները Կառուցված է ԵՄ աղբավայրերի դիրեկտիվի համաձայն Գոյություն ունեցող հեռացման վայրերի փակում 	<ul style="list-style-type: none"> Սահմանված տարածք 20 հա 3-ամյա գործառնական կյանքի առաջին բջիջը 20 տարի շահագործման ժամկետը
Տրանսֆերային կայաններ	<ul style="list-style-type: none"> 2 տեղափոխման կայան Գորիսում (սպասարկում է Սիսիանի և Գորիսի քաղաքապետարանները) և Կապանում (սպասարկում է Կապանի և Մեղրիի քաղաքապետարանները) 	<ul style="list-style-type: none"> կեռասայլեր և 30 մ³ տարողություններ
Աղբյուրի բաժանում	<ul style="list-style-type: none"> Ոչ սկզբնական փուլում Քաղաքային բնակավայրերում թղթի, սովորաթղթի, պլաստիկ շշերի և ապակու առանձին հավաքածու Գյուղական բնակավայրերը բացառված են 	<ul style="list-style-type: none"> Առաջարկվում է ստեղծվել ավելի ուշ՝ մասնավոր հատվածի ներգրավմամբ

Լոռի ԹԿԳ

Լոռու ՁՏԿ-ն ներառում էր ամբողջ Լոռու մարզը և Դիլիջանի քաղաքապետարանը (ներառյալ Դիլիջան քաղաքը և 6 գյուղական բնակավայրեր)՝ Տավուշի մարզից: ԹԿԳ-ի բնակչությունը կազմում էր մոտ 230,000 բնակիչ: Լոռու ՁՏԿ-ի հայեցակարգը նախատեսում էր թափոնների կառավարման հետևյալ միջոցառումները.

Աղյուսակ 4. Հայեցակարգ Lori ԹԿԳ-ի համար

Համակարգի բաղադրիչ	Միջոցառումներ	Մանրամասներ
Թափոնների հավաքում	<ul style="list-style-type: none"> Թափոնների հավաքման ծառայության փուլային ընդլայնում 1^{-ին} փուլ – Վանաձոր և հարակից գյուղեր, Սպիտակ և հարակից գյուղեր, Դիլիջանի քաղաքապետարան Տարածաշրջանային մակարդակով կազմակերպված աղբահանության ծառայություն Որպես օպերատոր հանդես եկող միջքաղաքային ընկերության ստեղծում 	<ul style="list-style-type: none"> Գոյություն ունեցող կողային բեռնման նավատորմի փոխարինում հետևի բեռնատարներով Համակարգ, որը հիմնված է 1,1 մ³ տարաների վրա՝ կափարիչներով և անիվներով 300 կոնտեյներ Վանաձորում, 50 կոնտեյներ՝ Սպիտակում
Թափոնների հեռացում	<ul style="list-style-type: none"> Ղուրսալ և Նոր Խաչակապ համայնքների վարչական սահմաններում Կառուցված է ԵՄ աղբավայրերի դիրեկտիվի համաձայն Գոյություն ունեցող հեռացման վայրերի փակում 	<ul style="list-style-type: none"> Որոշված տարածք՝ 50 հա (20 հա՝ աղբավայրի համար) Ընդհանուր հզորությունը 1,600,000 մ³ 7-ամյա գործառնական կյանքի առաջին բջիջը 20 տարի շահագործման ժամկետը
Տրանսֆերային կայաններ	<ul style="list-style-type: none"> Մեկ տեղափոխման կայան Դիլիջանի մոտ 	<ul style="list-style-type: none"> Կեռասայեր և 35 մ³ տարաներ (առանց խտացման)
Աղբյուրի բաժանում	<ul style="list-style-type: none"> Նախատեսված չէ 	<ul style="list-style-type: none"> h/h

2.3 Քաղաքականության այլ փաստաթղթեր

Կառավարության ծրագիր և գործողությունների ծրագիր 2021-2026 թթ.

Կառավարության ծրագրում բնապահպանական կառավարման առաջնահերթ ուղղություններից է երկրում թափոնների կառավարման համակարգի կատարելագործումը: Ծրագիրը ներառում է նաև մի շարք միջոցառումներ՝ նվազեցնելու քաղաքային թափոնների բացասական ազդեցությունը մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա, ներառյալ կենցաղային աղբի սկզբնաղբյուրների տարանջատման ներդրումը: Գործողությունների ծրագրում ներառված այլ միջոցառումները ներառում են.

- Սանիտարական աղբավայրի կառուցում¹¹, 2023-ին 25 աղբավայրերի փակում և առկա աղբավայրերի վիճակի բարելավում.
- Աղբավայրերի վերահսկման և մոնիտորինգի ընթացակարգերի սահմանում

¹¹Չի նշվում, բայց ենթադրվում է, որ դա Հրազդանի աղբավայրն է

Հայաստանի զարգացման ռազմավարությունը 2014-2025 թթ¹².

Քաղաքային թափոնների կառավարման միակ հղումը բնապահպանական առաջնահերթությունների ներքո «կոշտ թափոնների հեռացման և վերամշակման ժամանակակից մեթոդների կիրառումն է»։ Ռազմավարության համաձայն՝ թափոնների կառավարման օրենսդրական դաշտն արդեն իսկ ձևավորվել է մինչև 2014թ.

ՀՀ մարզերի տարածքային զարգացման ռազմավարությունը 2017-2025 թթ.

Թափոնների կառավարումն ընդգրկված է տարածքային զարգացման 3-րդ առաջնահերթությունում՝ «Շրջակա միջավայրի պահպանություն, էներգաարդյունավետություն և արձագանք կլիմայի փոփոխությանը»։ Այնուամենայնիվ, կենցաղային կոշտ թափոնների կառավարման բարելավումը ներառված է կեղտաջրերի մաքրման բարելավման հետ մեկտեղ։ Հետևաբար, երբ ռազմավարությունը ներառում է 10 «Կոշտ թափոնների և կեղտաջրերի կառավարման համակարգերի» ստեղծում, պարզ չէ, թե քանիսն են վերաբերում թափոնների կառավարմանը և ինչ են ներառում այդ համակարգերը։ Միակ հստակ հղումը Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերում Կոշտ թափոնների կառավարման ծրագրի իրականացմանն է։

2.4 Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիր

2017 թվականի նոյեմբերին Եվրոպական միության (ԵՄ) և Հայաստանի Հանրապետության (ՀՀ) միջև ստորագրվել է Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրը (ՀԸԳՀ)։ ՀԸԳՀ-ն ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի մարտի 1-ին։ Համաձայնագիրը հիմք է տալիս ԵՄ-ին և Հայաստանին միասին աշխատել մի շարք ոլորտներում, ներառյալ շրջակա միջավայրը և թափոնների կառավարումը։ Վերջինիս վերաբերյալ ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են այն պարտավորությունները, որոնք Հայաստանի Հանրապետությունը ստանձնում է՝ համաձայնեցված ժամկետներում աստիճանաբար մոտեցնել իր օրենսդրությունը ԵՄ համապատասխան օրենսդրությանը :

Աղյուսակ 5. ՀԸԳՀ-ի թափոնների կառավարման դրույթները

ԵՄ օրենսդրությունը	Մոտավորության տարածք	Ժամկետը*
Թափոնների մասին 2008/98/ԵՀ հրահանգ	Ազգային օրենսդրության ընդունում և իրավասու մարմին/ների նշանակում Թափոնների կառավարման պլանների պատրաստում՝ թափոնների հնգաստիճան հիերարխիային և թափոնների կանխարգելման ծրագրերին համապատասխան. Թափոնների հեռացման կամ վերականգնման աշխատանքներ իրականացնող հաստատությունների/ձեռնարկությունների համար թույլտվությունների համակարգի ստեղծում՝ վտանգավոր թափոնների կառավարման հատուկ պարտավորություններով. Թափոնների հավաքման և փոխադրման ձեռնարկությունների և ձեռնարկությունների գրանցամատյանի ստեղծում	4 տարի
	Ծախսերի ամբողջական վերականգնման մեխանիզմի ստեղծում՝ աղտոտողը վճարում է սկզբունքի և արտադրողի պատասխանատվության ընդլայնված սկզբունքի համաձայն.	6 տարի

¹²2014 թվականի մարտի 27-ի N 442-Ն որոշմամբ:

ԵՄ օրենսդրությունը	Մտավորության տարածք	Ժամկետը*
Թափոնների աղբավայրի մասին 1999/31/ԵՄ հրահանգ	<p>Ազգային օրենսդրության ընդունում և իրավասու մարմնի/ների նշանակում</p> <p>Աղբավայրերի դասակարգում</p> <p>Աղբավայր գնացող կենսաբալթայվող քաղաքային թափոնների քանակի նվազեցման ազգային ռազմավարության նախապատրաստում</p> <p>Դիմումների և թույլտվությունների համակարգի և թափոնների ընդունման ընթացակարգերի ստեղծում</p> <p>Աղբավայրերի շահագործման փուլում վերահսկման և մոնիտորինգի ընթացակարգերի սահմանում, ինչպես նաև անբարենպաստ աղբավայրերի փակման և հետագա խնամքի ընթացակարգերի հաստատում</p> <p>Ծախսերի հաշվարկման մեխանիզմի ստեղծում</p>	3 տարի
	<p>Գոյություն ունեցող աղբավայրերի օդորակման պլանների ստեղծում</p> <p>Ապահովել, որ համապատասխան թափոնները ենթակա են մշակման մինչև աղբավայրը լցնելը</p>	6 տարի

*Ծանոթագրություն. ՀԸԳՀ-ի ուժի մեջ մտնելուց հետո

Ի լրումն, ՀԸԳՀ-ն նախատեսում է շրջակա միջավայրի կառավարման հետ կապված որոշակի մերձեցման միջոցառումներ, ինչպիսիք են՝ շրջակա միջավայրին հասցվող վնասի կանխարգելմանն ու վերացմանն ուղղված կանոնների և ընթացակարգերի սահմանումը՝ հիմնված աղտոտողը վճարում է սկզբունքի վրա:

ՀԸԳՀ-ի իրականացման ճանապարհային քարտեզը և գործողությունների ծրագիրը, որն ընդունվել է 2019 թվականին ¹³⁵-րդ «Շրջակա միջավայր» գլխի ներքո, պարունակում է պահանջներ՝ համապատասխանեցնելու ազգային օրենսդրությունը և կանոնակարգերը ԵՄ հետևյալ կանոնակարգին.

- Եվրոպական պառլամենտի և խորհրդի 2008 թվականի նոյեմբերի 19-ի 2008/98/ԵՅ հրահանգ՝ թափոնների և որոշ դիրեկտիվներ չեղյալ համարելու մասին,
- խորհրդի 1999 թվականի ապրիլի 26-ի 1999/31/ԵՄ հրահանգ՝ թափոնների աղբավայրի մասին

Ինչ վերաբերում է **ծախսերի ամբողջական վերականգնման մեխանիզմի ստեղծմանը՝ համաձայն աղտոտողը վճարում է սկզբունքի և արտադրողի պատասխանատվության ընդլայնված սկզբունքի**, 2008/98/ԵՅ հրահանգի 14-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ մինչև 2027թ.

«1. Աղտոտողը վճարում է սկզբունքի համաձայն՝ թափոնների կառավարման ծախսերը, ներառյալ անհրաժեշտ ենթակառուցվածքի և դրա շահագործման ծախսերը, կրում է սկզբնական թափոն արտադրողը կամ ներկայիս կամ նախկին թափոններ ունեցողները:

2. Չհակասելով 8-րդ հոդվածին (Արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվությունը) և 8ա-ին (Ընդհանուր նվազագույն պահանջներ արտադրողի պատասխանատվության ընդլայնված սխեմաների համար), պետությունները կարող են որոշել, որ թափոնների կառավարման ծախսերը մասամբ կամ ամբողջությամբ կրում է այն արտադրանքը արտադրողը, որից թափոններ եկան, և որ նման ապրանքի դիստրիբյուտորները կարող են կիսել այդ ծախսերը»:

Ինչ վերաբերում է **աղբավայրի ծախսերի ամբողջական փոխհատուցմանը**, ապա խորհրդի 1999/31/ԵՄ հրահանգի 10-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ մինչև 2024 թ.

¹³N 666-L որոշում

«Պետությունները միջոցներ են ձեռնարկում ապահովելու համար, որ աղբավայրի ստեղծման և շահագործման հետ կապված բոլոր ծախսերը, ներառյալ 8(ա)(iv) հոդվածում նշված ֆինանսական ապահովության կամ դրա համարժեքի արժեքը, որքան հնարավոր է՝¹⁴ տարածքի փակման և հետագա խնամքի գնահատված ծախսերը առնվազն 30 տարի ժամկետով, որը ծածկվելու է օպերատորի կողմից ցանկացած տեսակի թափոնների հեռացման համար գանձվող գնով»:

3. Ինստիտուցիոնալ և կազմակերպչական շրջանակ

3.1 Ինստիտուցիոնալ շրջանակ

3.1.1 Ինստիտուցիոնալ պարտականություններ ազգային մակարդակում

Հայաստանում թափոնների կառավարման հետ կապված դերերն ու պարտականությունները բաշխված են հետևյալ հաստատությունների միջև.

ՀՀ կառավարություն

Թափոնների մասին օրենքի համաձայն՝ ՀՀ կառավարությունը պատասխանատու է.

- Թափոնների կառավարման ոլորտում պետական քաղաքականության մշակում և դրա իրականացման ապահովում
- Թափոնների կառավարման հետ կապված պետական այլ կառույցների գործունեության համակարգում
- Տնտեսական գործիքների ստեղծում ցածր թափոնների տեխնոլոգիաների ներդրման և թափոնների օգտագործման համար
- Մաքրված և չվերամշակվող թափոնների համար թափոնների հեռացման օբյեկտների ստեղծում
- Աղբավայրերի մոնիտորինգի կանոնների սահմանում¹⁵

Բուլղարիայում քաղաքականության մշակման և պլանավորման գործառնությունները վերապահված են շրջակա միջավայրի և ջրերի նախարարությանը: Նախարարությունը սահմանում է ոլորտի ընդհանուր ռազմավարական ուղղությունը, մշակում է օրենսդրական դաշտ և նախապատրաստում թափոնների կառավարման ազգային պլան: Այնուհետև քաղաքապետարանները պետք է տեղափոխեն ազգային ծրագրի պահանջները իրենց քաղաքային թափոնների կառավարման պլաններում: Համայնքապետարաններին հասանելի է ազգային ֆինանսավորումը միայն այն միջոցառումների համար, որոնք համապատասխանում են ազգային ծրագրով նախատեսված միջոցառումներին:

«Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման մասին» օրենքի համաձայն՝ ՀՀ կառավարությունը պատասխանատու է նաև.

- Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման հետ կապված հանրային քաղաքականության մշակում և համակարգում:
- Թափոնների հավաքման ժամանակակից տեխնոլոգիաների, ինչպես նաև տեսակավորման, տեղափոխման, պահեստավորման, անվտանգ հեռացման տեխնոլոգիաների ներդրում ուղղված թափոնների նվազագույնի հասցնելուն:
- Սահմանում է աղբահանության և սանիտարական մաքրման ոլորտի կառավարման լիազորված պետական մարմին ¹⁶:
- Հաստատում է աղբահանության և սանիտարական մաքրման տարածքային սխեմաները.
- Հաստատում է գործող/շահագործվող աղբավայրերի շահագործման, վերականգնման և փակման նորմերը ¹⁷.

¹⁴Արվեստ. 8(ա)(iv) համապատասխան դրույթներ, ֆինանսական ապահովության կամ որևէ այլ համարժեքի միջոցով, պետության կողմից որոշվող եղանակների հիման վրա, կազմվել կամ կկատարվեն հայտատուի կողմից մինչև օտարման գործողությունների մեկնարկը: ապահովել, որ սույն Հրահանգի դրույթների համաձայն տրված թույլտվությունից բխող պարտավորությունները (ներառյալ խնամքից հետո խնամքի դրույթները) կատարվեն և պահպանվեն 13-րդ հոդվածով պահանջվող փակման ընթացակարգերը: Այս արժեթղթը կամ դրա համարժեքը պետք է պահպանվի այնքան ժամանակ, որքան պահանջվում է տեղանքի պահպանման և հետագա խնամքի համար՝ համաձայն 13(դ) հոդվածի:

¹⁵ Ընդունվել է ՀՀ կառավարության 30.11.2023 թ N 2105-Ն որոշմամբ.

¹⁶ Տարածքային զարգացման և ենթակառուցվածքների նախարարությունը՝ մարզային (մայրաքաղաքային) ծրագրերի աջակցության և կղզտ թափոնների կառավարման վարչության միջոցով:

¹⁷ Ընդունվել է ՀՀ կառավարության 04.01.2024 թ N 27-Ն որոշմամբ.

Շրջակա միջավայրի նախարարություն (ՇՄՆ)

Թափոնների մասին օրենքին համաձայն ՇՄՆ -ն պատասխանատվությունն է.

- Մասնակցություն թափոնների կառավարման ոլորտում հանրային քաղաքականության մշակմանը.
- Թափոնների կառավարման ոլորտում նպատակային ծրագրերի մշակում.
- Թափոնների պետական գրանցում¹⁸.
- Թափոնների հեռացման օբյեկտների տեղակայման վերաբերյալ համաձայնության տրամադրում:
- Թափոնների կառավարման ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի մշակում.
- Թափոնների հեռացման սահմանաչափերի հաստատում իրավաբանական անձանց և անհատ առևտրականների համար.
- Վտանգավոր և արգելված թափոնների ցուցակների մշակում.
- Թափոնների ցուցակի մշակում, որոնք դասակարգվում են ըստ դրանց վտանգավոր հատկանիշների:
- Վտանգավոր թափոնների անդրսահմանային տեղաշարժի թույլտվությունների տրամադրման վերաբերյալ առաջարկությունների մշակում.
- Թափոնների ստեղծողների կողմից մշակված թափոնների անձնագրերի հաստատում.
- Թափոնների առաջացման տվյալների բազայի ստեղծում.
- Աղբավայրերի և թափոնների կառավարման օբյեկտների կառուցման, վերակառուցման և շահագործման պլանների շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատումների իրականացում:
- Թափոնների պետական կադաստրի կառավարում.
- Ցածր թափոնների և զրոյական թափոնների տեխնոլոգիաների վերաբերյալ տեղեկատվության փոխանակում այլ գերատեսչությունների հետ:
- Թափոնների առաջացման, վերամշակման և հեռացման օբյեկտների և հեռացման վայրերի տվյալների բազայի կառավարում և մոնիտորինգ:
- Թափոնների կառավարման և թափոնների անդրսահմանային փոխադրման ոլորտում միջազգային համագործակցության վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի կնքում.
- Թափոնների կառավարման ոլորտում տեղեկատվության փոխանակում միջազգային կազմակերպությունների և օտարերկրյա պետությունների հետ.

Այսպիսով, շրջակա միջավայրի նախարարությունը պատասխանատու է թափոնների հաշվառման, դասակարգման և ատեստավորման/անձնագրման համար՝ համաձայն թափոնների կառավարմամբ զբաղվող իրավաբանական անձանց կողմից ներկայացված թափոնների վիճակագրության:

Թափոնների կադաստրի պահպանմամբ զբաղվում է նաև շրջակա միջավայրի նախարարությունը, որը ներառում է հետևյալ տվյալները.

- Թափոնների առաջացման, մշակման, վերականգնման և հեռացման վայրերի/օբյեկտների գրանցամատյան¹⁹
- Թափոնների վերաօգտագործման և վերամշակման տեխնոլոգիաների բազա

Թափոնների հեռացման վայրերը կանոնավոր մոնիտորինգի են ենթարկվում՝ հնարավոր բացասական ազդեցությունները բացահայտելու և համապատասխան կանխարգելիչ միջոցառումներ մշակելու համար: Մշտադիտարկումն իրականացնում է Շրջակա միջավայրի նախարարության ²⁰ **հիդրոոդերյուբաբանության և մոնիտորինգի կենտրոնը** :

Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն (ՏԿԵՆ)

¹⁸ Թափոնների հաշվառման կանոնակարգերը սահմանվել են ՀՀ կառավարության 07.12.2006թ. N 1739-Ն որոշմամբ:

¹⁹ Գրանցամատյանները հասանելի են Շրջակա միջավայրի նախարարության ինտերնետային կայքում <http://www.mnp.am/shrjaka-mijavayr/kadastr-reestner> հասցեով:

²⁰ Վրբավայրի մոնիտորինգի ամփոփագիրը հասանելի է <http://www.armmonitoring.am/page/860> կայքում:

Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարումն ակնհայտորեն գտնվում է **ՏԿԵՆ**-ի տիրույթում: ՏԿԱԻՆ-ը նաև մարզերում ազգային ոլորտային քաղաքականության (այդ թվում՝ թափոնների կառավարման քաղաքականության) իրականացման ուղղությամբ մարզպետարանների²¹ աշխատանքի հիմնական համակարգողն է :

«Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման մասին» օրենքի համաձայն՝ նախարարությունը պատասխանատու է.

- Մասնակցություն աղբահանության և սանիտարական մաքրման ոլորտում պետական քաղաքականության մշակմանը.
- Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման ոլորտում տարածաշրջանային նպատակային ծրագրերի մշակում.
- Թափոնների հավաքման ծառայությունների բարելավմանն ուղղված ծրագրերի մշակում և համակարգում.
- Թափոնների հավաքման և սանիտարական մաքրման ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի մշակում.
- Աղբավայրերի և տեղափոխման կայանների նախագծման, կառուցման, շահագործման նորմերի և ընթացակարգերի, տարբեր տեսակի թափոնների հավաքման, տեղափոխման, պահպանման և հեռացման ընթացակարգերի, թափոնների հավաքման և փոխադրման մեջ ներգրավված կազմակերպությունների կանոնադրությունների, թափոնների հավաքման և սանիտարական մեթոդական ուղեցույցների հաստատում. մաքրում.
- Բնապահպանական և քաղաքաշինական չափանիշներին չհամապատասխանող հեռացման վայրերի վերացման համակարգում:
- Մասնակցություն քաղաքային թափոնների կառավարման ոլորտում միջազգային համագործակցությանը:

ՏԿԵՆ-ի շրջանակներում թափոնների կառավարման քաղաքականության/ծրագրերի/կանոնակարգերի համար պատասխանատու ստորաբաժանումը Տարածաշրջանային ծրագրերի և կոշտ թափոնների կառավարման աջակցության վարչությունն է :

Մեկնաբանություն

ՀՀ կառավարությունն իրեն վերապահում է քաղաքականություն մշակողի առաջնային դերը, իսկ ՇՄՆ-ն և ՏԿԵՆ-ը մասնակցում են ազգային քաղաքականության մշակմանը: Թափոնների մասին օրենքը ՇՄՆ-ը վերապահում է «թափոնների կառավարման ոլորտում նպատակային ծրագրեր» մշակելու պատասխանատվությունը, սակայն պարզ չէ, թե օրենքը ինչ ծրագրերի մասին է, ինչը մի փոքր դարձնում է ՇՄՆ-ն դերը քաղաքականության մշակման գործում անհասկանալի: Միաժամանակ ՏԿԵՆ-ն կողմից մշակվել է թափոնների կառավարման ազգային ռազմավարությունը:

Բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին (ԲԸՏՄ)

Թափոնների կառավարումը «Թափոնների մասին» օրենքով սահմանված կանոնակարգերի մասով հանձնարարված է ՀՀ կառավարությանն առընթեր **ԲԸՏՄ**-ին : Մասնավորապես, տեսչությունն իրականացնում է հետևյալ գործառնությունները.

- Հայաստանի Հանրապետությունից վտանգավոր նյութերի և թափոնների արտահանման, Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծման և Հայաստանի Հանրապետության տարածքով տարանցման համար սահմանված պահանջների պահպանման ապահովում.
- թափոնների առաջացման և հեռացման կանոնակարգերի նորմատիվային պահանջների իրականացում
- թափոնների հաշվառման և հաշվառման կառավարման ընթացակարգի պահանջների իրականացում

²¹Մարզային/մարզային վարչակազմեր

Էկոնոմիկայի նախարարություն (ԷՆ)

ԷՆ-ն պատասխանատու է ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության և թափոնների կառավարման ոլորտում ներդրումների համար: Իր լիազորությունների շրջանակում է նաև պետական մասնավոր գործընկերության ստեղծումը: ԷՆ-ը նաև թափոնների ներմուծման և արտահանման կարգավորողն է:

Առողջապահության նախարարություն (ԱՆ)

ԱՆ-ն մշակում է հանրային առողջության և անվտանգության պետական քաղաքականությունը, ներառյալ սանիտարահիգիենիկ նորմերը և կանոնակարգերը: Համաձայն «Թափոնների մասին» օրենքի՝ ԱՆ-ն թափոնների կառավարման ոլորտում ունի հետևյալ լիազորությունները.

- Թափոնների կառավարման հետ կապված հանրային առողջության և անվտանգության պահանջների և կանոնակարգերի մշակում (ներառյալ սանիտարական և հիգիենիկ),
- Թափոնների հեռացման տեղակայման վայրերին չառարկելու,
- Թափոններից ստացված արտադրանքի սանիտարահիգիենիկ պահանջների սահմանում և առողջության վկայականի տրամադրում:

Թափոնների կառավարման հաստատություններում հանրային առողջության և անվտանգության կանոնների կիրարկումն իրականացնում է ՀՀ կառավարությանն առընթեր Առողջապահական և աշխատանքի տեսչությունը:

3.1.2 Ինստիտուցիոնալ պարտականությունները տարածաշրջանային մակարդակում

Վարչական առումով Հայաստանը բաժանված է 10 գավառների կամ մարզերի²²: Յուրաքանչյուր մարզ ղեկավարում է մարզպետը՝ նշանակված կառավարության կողմից: Մարզպետարանները կամ մարզպետարանները, այսպիսով, կենտրոնական իշխանության իշխանության երկրորդական շերտն են:

Մի կողմից՝ մարզպետարանը հանդես է գալիս որպես տարածաշրջանում պետական քաղաքականության իրականացնող: Մյուս կողմից այն համակարգում է քաղաքապետարանների գործունեությունը թափոնների կառավարման հետ կապված: «Թափոնների մասին» օրենքով նախատեսված մարզպետարանի երկու շատ կարևոր դերերը կապված են. և (ii) թափոնների մշակման և վերամշակման կազմակերպման մարզի տարածքում:

Թափոնների կառավարման հետ կապված այլ կարևոր դերերն ու պարտականությունները ներառում են.

- թափոնների կառավարման ոլորտում պետական քաղաքականության և պետական ծրագրերի մշակմանը .
- Տարածաշրջանային զարգացման ռազմավարությունների խթանում և մշակում, այդ թվում՝ թափոնների կառավարման ոլորտում.
- Իրենց վարչական տարածքում սանիտարական մաքրման սխեմաների մշակում և թափոնների հավաքման նկատմամբ վերահսկողության իրականացում:
- Թափոնների առաջացման, մշակման, վերականգնման և հեռացման օբյեկտների գրանցամատյանների ստեղծում և կառավարում.
- Իրենց վարչական տարածքում չվերահսկվող և չլիցենզավորված աղբավայրերի վերացում.
- Վերամշակվող թափոնների սկզբնաղբյուրների տարանջատմանը հասարակության մասնակցության կազմակերպում.

²²Երևանը, որպես մայրաքաղաք, ունի հատուկ վարչական կարգավիճակ:

Մարզպետարանները պատասխանատու են քաղաքապետի (այդ թվում²³՝ «Սանիտարական մաքրման և աղբահանության մասին» օրենքով նախատեսված իրավասությունների/ լիազորությունների վարչական իրականացման համար:

3.1.3 Ինստիտուցիոնալ պարտականություններ տեղական մակարդակում

«Թափոնների մասին» օրենքի համաձայն՝ քաղաքապետը պատասխանատու է.

- Վերահսկողություն թափոնների հավաքման նկատմամբ
- Իր քաղաքապետարանի տարածքում սանիտարական մաքրման սխեմաների մշակում
- Չվերահսկվող և չլիցենզավորված հեռացման վայրերի վերացում
- Վերամշակվող թափոնների սկզբնաղբյուրների տարանջատմանը հասարակության մասնակցության կազմակերպում
- Աջակցություն քաղաքային թափոնների տեսակավորման ներդրմանը

Բացի այդ, քաղաքապետարանները պատասխանատու են թափոնների հավաքման համար վճարներ սահմանելու համար: Հավելյալ, քաղաքապետարանները պատասխանատու են աղբի հավաքման և սանիտարական մաքրման կառավարման տարեկան ծրագրերի մշակման համար (համայնքային զարգացման ծրագրերի հավելված):

3.2 Այլ ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածություններ

3.2.1 Մոնիտորինգ և կիրարկում

Թեև շրջակա միջավայրի նախարարությունը լիազորված մարմինն է թափոնների կառավարման գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու համար, իրականում ԲԼ-ն (Հիդրոօդերևութաբանության և մոնիտորինգի կենտրոնի միջոցով) իրականացնում է միայն բնապահպանական բաղադրիչների (հող, օդ և այլն) մոնիտորինգ: Թափոնների հեռացման վայրերի մոնիտորինգն իրականացվում է միայն շրջակա միջավայրի բաղադրիչների վրա թափոնների ազդեցության հետ կապված (հողի դեգրադացիա, ջրի աղտոտվածություն, օդի արտանետումներ): Թափոնների հեռացման գործողությունների փաստացի մոնիտորինգն իրականացվում է **ԲԸՏՄ**-ի կողմից:

Թափոնների հավաքման ծառայությունների մատուցումը քաղաքապետարանների կողմից վերահսկվում է Շրջակա միջավայրի պահպանության և հանքարդյունաբերության տեսչական մարմնի, Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության կամ մարզերի մարզպետների միջոցով: Թափոնների հավաքման համար համայնքային բյուջեի օգտագործումը վերահսկվում է Հաշվեթևիչ պալատի կողմից ²⁴:

ԲԸՏՄ-ն այն հաստատությունն է, որը կարող է պատժամիջոցներ կիրառել թափոնների կառավարման ոլորտում (միայն բնապահպանական խախտումների մասով):

Ստորև բերված աղյուսակը ցույց է տալիս թափոնների կառավարման հետ կապված խախտումների թիվը 2015-2019թթ. խախտումները ամբողջությամբ կապված չեն քաղաքային թափոնների հետ, այլ ներառում են նաև արդյունաբերական թափոնների կառավարումը:

Աղյուսակ 6. Թափոնների կառավարման խախտումների թիվը և նշանակված տուգանքների չափը

	2015 թ	2016թ	2017թ	2018 թ	2019թ
Թափոնների խախտումներ, թիվ	5	31	19	3	9
Սահմանված տույժեր՝ ՀՀ դրամ	76000	50000	62700	50000	75700

²³ Ղեկավարվելով «Ինքնակառավարման մասին» օրենքի 96-րդ հոդվածով

²⁴ Ղեկավարվելով «Ինքնակառավարման մասին» օրենքի 95-րդ հոդվածով

	2015 թ	2016թ	2017թ	2018 թ	2019թ
Սահմանված տուգանքներ՝ ԱՄՆ դոլար	188	124	155	124	187

Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

3.2.2 Հաշվետվություն և տվյալների կառավարում

Շրջակա միջավայրի նախարարությունը ազգային մարմինն է, որը պատասխանատու է թափոնների կառավարման ռեգիստրների վարման համար: Նախարարությունը պարտավոր է վարել երկու հիմնական գրանցամատյաններ՝ (i) թափոնների հեռացման վայրերում և (ii) թափոնների արտադրության, մշակման և վերականգնման օբյեկտների վերաբերյալ:

Կանոնավոր հաշվետվություն չի պահանջվում: Կառավարության թիվ 500-Ն և 1180-Ն որոշումները պարտավորեցնում են իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերին մինչև մարտի 1-ը հաշվետվություններ ներկայացնել ԱԻՆ միայն այն դեպքում, եթե ի սկզբանե ներկայացված հաշվետվության մեջ կան ուղղումներ: Տարեկան հաշվետվությունների ներկայացման միակ պահանջը ամրագրված է ՀՀ նախարարի թիվ 112-Ն (2002 թ.) հրամանով: Այնուամենայնիվ, հրամանը պարտադիր է միայն այն իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի համար, որոնք հանդիսանում են վտանգավոր թափոններ արտադրող և/կամ թափոնների հեռացում:

Թափոնների առաջացման վերաբերյալ հաշվետվությունները տարեկան կտրամադրեն քաղաքապետարանները, որոնք գեկուցում են ՀՀ վիճակագրական կոմիտեին: Այնուամենայնիվ, թափոնների քանակի գնահատականները սովորաբար հիմնված են հավաքող բեռնատարների քանակի վրա՝ անկախ նրանց կրած բեռից:

Քաղաքապետարանների կողմից կատարված ծախսերը և հավաքագրված եկամուտները ներկայացվում են մարզպետարաններին, բայց ոչ Ազգային վիճակագրական կոմիտեին:

3.2.3 Լիցենզավորում և թույլտվություն

Քաղաքային թափոնների հավաքման օպերատորները ենթակա են լիցենզավորման, իսկ թափոնների հեռացման վայրերը ենթակա են թույլտվության: Իրականում, սակայն, հանրապետությունում ընդամենը 2 ընկերություն է լիցենզավորված թափոնների հեռացման համար, իսկ 4 ընկերություն՝ թափոնների հավաքման և տեղափոխման համար: Թափոնների հեռացման 297 տեղամասերից միայն 3-ն է թույլատրված որպես թափոնների հեռացման տեղամաս: Լիցենզիաներն ու թույլտվությունները տրվում են շրջակա միջավայրի նախարարության կողմից:

Թեև թափոնների շահագործման նկատմամբ հսկողությունն իրականացվում է **ԲԸՏՄ**-ի կողմից, սակայն աղբահանության օպերատորների լիցենզիաների բացակայությունը մի հարց է, որը ներկայացվում է Պետական եկամուտների կոմիտեի ուշադրությանը: Ինչպես նշված է 3.2.1 բաժնում, **ԲԸՏՄ**-ը կարող է պատժամիջոցներ կիրառել միայն բնապահպանական խախտումների առումով:

Ինչ վերաբերում է լիցենզավորմանը, իրավական դաշտից բխող ևս մեկ առանձնահատկությունն այն է, որ օպերատորները, որոնք զբաղվում են աղբյուրից առանձնացված վերամշակվող ֆրակցիաների հետ, պարտավոր չեն լիցենզավորվել այն պատճառով, որ պլաստմասսա, ապակի, թուղթ ֆրակցիաները վտանգավոր չեն և համապատասխանաբար ենթակա չեն լիցենզավորման:

3.2.4 Բնապահպանական ֆինանսավորում

ՇՄՆ-ում ստեղծվել է Շրջակա միջավայրի պահպանության հիմնադրամ: Սակայն հիմնադրամը ստեղծվում է միայն օգտակար հանաճոների արդյունահանման նպատակներով:

Թափոնների հեռացման համար գանձվող բնապահպանական հարկերը գնում են ազգային բյուջե:

Քաղաքային թափոնների կառավարումը սուբսիդավորվող գործունեություն է: Ուղղակի սուբսիդիաները տրամադրվում են քաղաքապետարանների կողմից (քաղաքային բյուջեներում հատկացված թափոնների կառավարման ծախսերը շատ ավելի բարձր են, քան թափոնների վճարներից ստացված եկամուտները): Քաղաքային թափոնների կառավարման ծառայությունները նույնպես անուղղակիորեն ֆինանսավորվում են կառավարության կողմից՝ պետական բյուջեից համայնքային բյուջեներին տրամադրվող սուբսիդիաների միջոցով: Բաժին 6.2 ներկայացնում է թափոնների ոլորտի ընթացիկ ֆինանսավորման ակնարկ:

3.2.5 Կարողությունների հզորացման մեխանիզմներ

Չկա Հայաստանում ստեղծված ԿԶՄ ասոցիացիա կամ որևէ այլ մասնագիտական կառույց, որը կարողությունների զարգացման դասընթացներ կանցկացնի քաղաքապետարաններին: Հաշվի առնելով օրենսդրական դաշտի և տեխնիկական ուղեցույցների նոր զարգացումները (մասնավորապես՝ թափոնների կառավարման տեղական պլանների մշակման ուղեցույցներ), հստակ անհրաժեշտություն կա քաղաքապետարաններին ուսուցում տրամադրելու, ինչը հաստատվում է ՏԿԵՆ-ի կողմից: Այնուամենայնիվ, ՏԿԵՆ-ը չունի մարդկային ռեսուրսներ նման ուսուցում տրամադրելու համար և դրա համար կվստահի տեխնիկական աջակցությունը:

3.3 Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման ինստիտուցիոնալ գործառույթներ

Ստորև բերված աղյուսակը ներկայացնում է Հայաստանում քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման ինստիտուցիոնալ գործառույթների բաշխումը:

Աղյուսակ 7. Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման ինստիտուցիոնալ գործառույթներ

Գործառույթ	Հաստատություն/կազմակերպություն	Լրացուցիչ մեկնաբանություններ
Քաղաքականություն մշակող	ՀՀ կառավարությունը	Քաղաքականության մշակմանը մասնակցում են տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունը, շրջակա միջավայրի նախարարությունը և մարզպետարանները : Կառավարությունը համակարգում է բոլոր հաստատությունների գործունեությունը ընդհանուր թափոնների կառավարման քաղաքականության և մասնավորապես քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման հետ կապված:
Պլանավորող	ՏԿԵՆ (ընդհանուր) ՇՄՆ (տվյալների կառավարում) Քաղաքապետարաններ (աղբահանություն) Մարզպետարաններ	ՏԿԵՆ -ն պատրաստում է քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման ազգային ծրագրեր/ռազմավարություններ: Խորհրդակցված է ME թափոնների ոլորտի պլանավորման մեջ: ՇՄՆ -ն հավաքում է տվյալներ և վարում թափոնների հետ կապված ռեգիստրներ: Կանոնավոր հաշվետվություններ, սակայն, պարտադիր չէ: Մարզպետարանները պետք է կազմեն կոշտ թափոնների կառավարման

Գործառույթ	Հաստատություն/կազմակերպություն	Լրացուցիչ մեկնաբանություններ
		<p>մարզային ծրագրեր. իրականում դա արվում է ՏԿԵՆ-ի կողմից:</p> <p>Քաղաքապետարանները պատրաստում են քաղաքային թափոնների կառավարման պլաններ և աղբի հավաքման և սանիտարական մաքրման տարեկան ծրագրեր:</p>
Կարգավորող		
<i>Տեխնիկական</i>	ՏԿԵՆ (քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման կանոնակարգեր և ստանդարտներ)	<p>ՏԿԵՆ-ն հաստատում է աղբավայրերի և տեղափոխման կայանների նախագծման, կառուցման, շահագործման նորմերն ու ընթացակարգերը, տարբեր տեսակի թափոնների հավաքման, տեղափոխման, պահպանման և հեռացման ընթացակարգերը, թափոնների հավաքման և փոխադրման մեջ ներգրավված կազմակերպությունների շահագործման պայմանները, թափոնների ոլորտում մեթոդական ուղեցույցները: հավաքագրում և սանիտարական մաքրում:</p>
<i>Բնապահպանական</i>	<p>Շրջակա միջավայրի պահպանության և հանքարդյունաբերության տեսչական մարմին</p> <p>Առողջապահության նախարարություն (հանրային առողջության կարգավորումը WM-ի առումով)</p> <p>ՏԿԵՆ</p> <p>Մարզապետարաններ</p>	<p>ԲԸՏՍ -ն իրականացնում է թափոնների կառավարման գործունեության ընդհանուր վերահսկողություն և վերահսկողություն: Այնուամենայնիվ, այն չի կարող կիրառել լիցենզավորման ռեժիմ բոլոր թափոնների օպերատորների համար: Պետական եկամուտների կոմիտեի ուշադրության կենտրոնում է լիցենզավորման բացակայությունը:</p> <p>ՏԿԵՆ-ը և մարզապետարանները հսկողություն են իրականացնում աղբահանության նկատմամբ:</p> <p>Հիդրոոլեոթաքսանության և մոնիտորինգի կենտրոնը (ՄԿ-ի կազմում) վերահսկում է թափոնների հեռացման ազդեցությունը շրջակա միջավայրի բաղադրիչների վրա:</p>
<i>Ֆինանսական</i>	Կառավարություն, քաղաքապետարաններ	<p>Կառավարությունը կարգավորում է տնային տնտեսությունների և առևտրային կազմակերպությունների սակագների առավելագույն շեմերը:</p> <p>Քաղաքապետարանները սահմանված շեմերի սահմաններում վճարներ են սահմանում քաղաքային թափոնների կառավարման ծառայությունների համար:</p>
Հաճախորդ/Գործատու		

Գործառույթ	Հաստատություն/կազմակերպություն	Լրացուցիչ մեկնաբանություններ
Հավաքածու	Քաղաքապետարաններ	Քաղաքապետարանները հստակ լիազորված են որպես քաղաքային թափոնների հավաքման պատվիրատու մարմին:
Վերականգնում	Նշանակված չէ	Թափոնների վերականգնման համար պատասխանատվությունները հստակորեն սահմանված չեն :
Օտարում	Քաղաքապետարաններ, մասնավոր հատված	Երբեմն հեռացման վայրերը պատկանում են մասնավոր անձանց/անձանց:
Եկամուտների հավաքագրող	Քաղաքապետարաններ, մասնավոր օպերատորներ	Գործում են տարբեր համակարգեր՝ եկամուտների հավաքագրման համար հիմնված համայնքապետարանի վրա և մասնավոր օպերատորների վրա հիմնված համակարգեր:
Օպերատոր		
Հավաքածու	Քաղաքապետարաններ, մասնավոր հատված	Տարբեր օպերատորներ, որոնց գերակշռող մասնաբաժինը մատուցվում է քաղաքային վարչությունների, քաղաքապետարանի սեփականություն հանդիսացող ձեռնարկությունների և որոշ դեպքերում մասնավոր օպերատորների կողմից:
Վերականգնում	Ոչ ֆորմալ հատված, մասնավոր հատված	Գործող սուբյեկտների սահմանափակ քանակ, զգալի կախվածություն ոչ ֆորմալ հատվածից: Բուժմամբ զբաղվող մասնավոր հատվածը.
Օտարում	Քաղաքային ձեռնարկություններ, մասնավոր հատված, միջքաղաքային ընկերություններ	Ֆունկցիոնալորեն բաժանված է քաղաքապետարանների և մասնավոր օպերատորների միջև: Կոտայք-Գեղարքունիքի մարզային թափոնների կառավարման համակարգում թափոնների հեռացման պատասխանատուն կլինի միջքաղաքային ընկերությունը :
Փոխել գործակալ	Միջազգային զարգացման գործընկերներ	Բազմաթիվ միջազգային գործընկերներ էապես նպաստել են Հայաստանում թափոնների կառավարման համակարգերի զարգացմանը:

Վերը նշված աղյուսակից կարելի է մի քանի եզրակացություններ անել: Թափոնների կառավարման քաղաքականության մշակումը մի գործառույթ է, որը վերապահված է մի քանի մարմինների՝ Կառավարությանը, ՇՄՆ-ին, ՏԿԵՆ և Մարզպետարաններին: Թեև ԹԾ-ը շրջակա միջավայրի նախարարությանը նշանակում է որպես թափոնների կառավարման ոլորտում պետական լիազոր մարմին, իրականում պլանավորման առաջնային մարմինը Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունն է: Թափոնների կառավարման համար պատասխանատու մեկ հաստատության նշանակումը կվերացնի պարտականությունների առումով անհասկանալիությունները և համընկնումները և կնպաստի թափանցիկության և հաշվետվողականության ապահովմանը:

Թեև շրջակա միջավայրի կարգավորիչի դերը հստակորեն վերապահված է Շրջակա միջավայրի պահպանության և հանքարդյունաբերության տեսչական մարմին, վերջինս սահմանափակվում է միայն բնապահպանական խախտումների համար պատժամիջոցներ կիրառելով: **ԲԸՏՄ**-ը չի կարող լիցենզավորման ռեժիմ կիրառել թափոնների բոլոր օպերատորների համար:

Թափոնների կառավարման որոշակի գործառույթներ ներկայումս որևէ հաստատություն չի իրականացնում: Թափոնների վերականգնման ծառայությունների և սարքավորումների տեխնիկական կարգավորիչի գործառույթը ներկայումս բացակայում է: Նաև թափոնների վերականգնման պարտականությունները (հաճախորդի գործառույթը) հստակորեն չեն վերապահված:

4. Համապատասխան նախաձեռնություններ և ուսումնասիրություններ

4.1 Իրագործելիության ուսումնասիրություններ և հայեցակարգեր

Երջանի կոշտ թափոնների կառավարման ծրագիր²⁵

Ծրագիրը ֆինանսավորվում է Վերակառուցման և զարգացման եվրոպական բանկի (ՎԶԵԲ) կողմից: Նախագիծը հաստատվել է 2016թ.-ին: Տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը նախատեսում է 29 հա տարածքի վրա կառուցել նոր սանիտարական աղբավայր՝ Նուբարաշենի գործող աղբավայրին հարող տարածքում: Միջոցառումների մի մասը ներառում է նաև Նուբարաշենի և Աջափնյակի գոյություն ունեցող աղբավայրերի փակումը և աղբավայրերի սարքավորումների ձեռքբերումը: Նոր աղբավայրի հզորությունը նախատեսված է 8,8 մլն մ³ թափոնների համար՝ շահագործման մոտ 28 տարի ժամկետով:

Ընդհանուր ներդրումային ծրագիրը գնահատվում է 26 մլն եվրո: Այն կներառի եվրոպական ներդրումային բանկի 8 միլիոն եվրոյի վարկը, ՎԶԵԲ-ի 8 միլիոն եվրոյի վարկը, 8 միլիոն եվրոյի չափով ԵՄ Հարևանության ներդրումային գործիքի դրամաշնորհը՝ կոշտ թափոնների կառավարման ոլորտում առաջնահերթ ներդրումներին աջակցելու համար և 2 միլիոն եվրո: դրամաշնորհ Արևելյան եվրոպայի Էներգաարդյունավետության և Շրջակա միջավայրի Գործընկերությունից:

Վերջին մի քանի տարիներին հայտարարվել են շինարարության մրցույթներ, սակայն դրանք անհաջող են անցել: Թե երբ կհայտարարվի հաջորդ մրցույթը, ամբողջությամբ պարզ չէ:

Կոտայքի կոշտ թափոնների կառավարման ծրագիր

Ծրագիրը ֆինանսավորվել է ՎԶԵԲ -ի կողմից: Ծրագիրն ընդգրկում է երկու մարզերի՝ Կոտայքի և Գեղարքունիքի 12 համայնքապետարաններ (և հարակից գյուղական բնակավայրեր): Նախագիծը նախատեսում էր Հրազդան քաղաքի մերձակայքում ԵՄ աղբավայրի դիրեկտիվին համապատասխան սանիտարական աղբավայրի կառուցում, 2 տեղափոխման կայանների կառուցում և թափոնների հավաքման համակարգի արդիականացում: Կատեղծվի քաղաքապետարանին պատկանող ընկերություն («Կոտայքի և Գեղարքունիքի կոշտ թափոնների կառավարում» ՍՊԸ), որը կդառնա աղբավայրերի օպերատոր և, հնարավոր է, մասնավոր օպերատորներին կտրամադրի թափոնների հավաքման ծառայություններ: Ծրագրի ընդհանուր բյուջեն կազմում է 11 մլն եվրո, որից 5,5 մլն եվրոն ՎԶԵԲ-ի վարկն է, իսկ 5,5 մլն եվրոն՝ ԵՄ Հարևանության ներդրումային ծրագրի դրամաշնորհը: Ծրագրի ներդրումային բաղադրիչը վերջնական տեսքի է բերվել 2023 թվականին: Առաջիկայում հանրային սեփականություն հանդիսացող ընկերության կորպորատիվ զարգացումն է:

Վանաձորի կոշտ թափոնների կառավարման ծրագիր

Կոշտ թափոնների համալիր կառավարման տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը Վանաձոր, Հայաստան ֆինանսավորվել է KfW- ի կողմից և իրականացվել Հայ-գերմանական ֆինանսական համագործակցության շրջանակներում: Ծրագիրն իրականացվել է 2012-ից 2015 թվականներին: Ծրագրի տարածքը ընդլայնվել է՝ ընդգրկելով Լոռու մարզի հարավային գոտու համայնքները, որոնց ընդհանուր բնակչությունը կազմում է մոտ 130,000 բնակիչ և գնահատվում է տարեկան 34,000 տոննա

²⁵ <https://sudipyerevan.am/hy/waste-management/>

Թափոններ: Ծրագիրը սահմանեց ապագա տարածաշրջանային աղբավայրի տեղամաս (նախատեսվում է կառուցել աղբավայրի դիրեկտիվի համաձայն): Այն ներառում էր նաև թափոնների հավաքման համակարգի արդիականացման միջոցառումներ: Իրագործելիության ուսումնասիրությանը չի հետևել ներդրումային ծրագիր:

Կոշտ թափոնների կառավարման լուծումներ հեռավոր և փոքր համայնքների համար²⁶

Ծրագիրը ֆինանսավորվել է Ասիական զարգացման բանկի կողմից: Նպատակն էր մշակել լուծումներ փոքր և հեռավոր համայնքներում էժան, Էկոլոգիապես մաքուր կոշտ թափոնների կառավարման համար, որոնք կարող են հիմք ծառայել ապագա ներդրումների համար: Ծրագրի տարածք է ընտրվել Սյունիքի մարզը: Հիմնական արդյունքը մարզի համար ԿԿԿ-ի համապարփակ հայեցակարգն էր: Հայեցակարգը ներառում էր տարածքի ընտրությունն Գորիսում մարզային աղբավայրի և տեղափոխման կայանի համար: Աղբյուրների բաժանման համակարգ առաջարկվել է նաև քաղաքային բնակավայրերի համար: Տեխնիկական օգնությանը չի հետևել ներդրումային ծրագիր:

Կոշտ թափոնների կառավարման բարելավման տեխնիկատնտեսական հիմնավորում Շիրակում²⁷

Ուսումնասիրությունը ֆինանսավորվել է Ասիական զարգացման բանկի կողմից: Այն պատրաստվել է 2016թ.-ին: Նպատակը Շիրակի մարզի համար թափոնների կառավարման համալիր համակարգ մշակելն էր: Սահմանվել է սանիտարական տարածքային աղբավայրի տեղամաս: Տեխնիկատնտեսական հիմնավորումը ներառում էր նաև. հավաքագրման մեթոդների, բեռնարկղերի և տեղափոխման կայանների անհրաժեշտ քանակի գնահատում 20-ամյա պլանավորման ընթացքում. աղբի հավաքման և փոխադրման բարելավված երթուղու պլանավորում և նախագծում. նոր տարածաշրջանային աղբավայրի մանրամասն նախագիծ: Իրագործելիության ուսումնասիրությանը չի հետևել ներդրումային ծրագիր:

4.2 ԱԸՊ գարգացում

Ներկայումս երկրում չկան քաղաքականության փաստաթղթեր կամ իրավական դրույթներ, որոնք վերաբերում են ԱԸՊ-ին: Ինչպես նշված է բաժնում **Error! Reference source not found.**, ՀԸԳՀ-ն ներառում է ծախսերի ամբողջական վերականգնման մեխանիզմ ստեղծելու պարտավորություն՝ հիմնված աղտոտողը վճարում է և ԱԸՊ սկզբունքների վրա: Ծրջակա միջավայրի նախարարությունը պատասխանատու մարմինն է՝ մշակելու ԱԸՊ օրենսդրությունը և ապահովելու գործող ԱԸՊ համակարգի ժամանակին ներդրումը:

Ինչ վերաբերում է ԱԸՊ-ին, **ՇՆՆ** -ին աջակցում է Շվեդիայի Միջազգային Չարգացման Համագործակցության Գործակալության (SIDA) «Թափոնների քաղաքականություն Հայաստան» ծրագիրը, որն իրականացվում է Հայաստանում Ամերիկյան համալսարանի Հակոբյան շրջակա միջավայրի կենտրոնի կողմից (ACE/ՀԱՀ): Ներկայումս մշակվում է ԱԸՊ-ի մասին օրենսդրությունը: Քանի որ ԱԸՊ-ը կարգավորվելու է առանձին օրենքով, նախապատրաստվում են նաև փոփոխություններ «Թափոնների մասին» շրջանակային օրենքում և այլ առաջնային օրենսդրական ակտերում: Ժամանակավորապես ակնկալվում է, որ ԱԸՊ-ի մասին օրենքը և համապատասխան այլ իրավական դրույթները վերջնական տեսքի կբերվեն մինչև 2024 թվականի վերջ:

Ակնկալվում է, որ ԱԸՊ սխեմաները կընդգրկեն թափոնների հետևյալ վեց կատեգորիաները.

- Փաթեթավորման թափոններ
- Թափոններ անվադողեր
- Թափոն յուղեր (ներառյալ օգտագործված օդի և յուղի զտիչներ)
- Մարտկոցների և կուտակիչների թափոններ
- Էլեկտրական և էլեկտրոնային սարքավորումների թափոններ (WEEE)
- Ավարտված տրանսպորտային միջոցներ

²⁶ <https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/48201/482015-001-tcr-en.pdf>

²⁷ <https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/45398/45398-003-tcr-en.pdf>

Պարտավորությունների առումով, թափոնների հատուկ հոսքերի արտադրողները կկարողանան ընտրություն կատարել պարտավորությունների անհատական կատարման և արտադրողի պատասխանատվության կազմակերպությունների (PRO) ստեղծման միջև: Ինչ վերաբերում է ՊՈԱԿ-ների բանակին, ապա նախընտրելի մոտեցումը նախատեսում է յուրաքանչյուր հատուկ թափոնների կատեգորիայի համար մեկ ՊՎ-ի ստեղծում:

ԱԸՊ-ի մասին օրենքի նախագիծը թիրախներ չի նախատեսում: Փոխարենը, ակնկալվում է, որ թափոնների կոնկրետ հոսքերի համար թիրախներ կարող են սահմանվել հաջորդող երկրորդական օրենսդրությամբ:

4.3 Այլ նախաձեռնություններ և նախագծեր

ACE/ՀԱՀ-ի այլ համապատասխան թափոնների նախագծերը ներառում են.

- *Թափոնների մշակման քարտեզագրում Հայաստանում*²⁸. Ծրագիրն իրականացվում է **ՏԿԵՆ**-ի հետ համագործակցությամբ և նպատակ ունի զարգացնել գոյություն ունեցող աղբավայրերի ռեեստրն իրենց բնութագրերով:
- *Հայաստանում անցումային աղբավայրերի ուղեցույցներ*²⁹. Ծրագիրը նպատակաուղղված է բարելավել աղբավայրերի կառավարումը և նվազագույն չափորոշիչներ ներդնել նոր վերահսկվող աղբավայրերի համար, որոնք կարող են անհրաժեշտ լինել, եթե առկա աղբավայրերը փակվեն, բայց նոր սանիտարական աղբավայրեր դեռ հասանելի չեն: Ծրագիրը զգալի դեր է խաղացել «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գոյություն ունեցող և գործող աղբավայրերի շահագործման, բարեկարգման և փակման նվազագույն չափորոշիչները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության №27-Ն որոշման ընդունման համար:
- *Ուղեցույցներ տեղական քաղաքային թափոնների կառավարման պլանավորման համար*³⁰: Ծրագիրն ուղղված էր համայնքներում կոշտ թափոնների կառավարման կայուն պլանավորման հաստատմանը՝ ազգային քաղաքականության և ռազմավարության նպատակներին համապատասխան: Ծրագիրը նշանակալի դեր խաղաց՝ աջակցելու կառավարությանը՝ ընդունելու ուղեցույցներ՝ մշակելու թափոնների կառավարման տեղական պլաններ:

ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող «Դաշինք հանուն ավելի լավ քաղաքային կառավարման» ծրագիրն աջակցում է Գյումրիի և Վանաձորի քաղաքապետարաններին պլաստիկ վերամշակման համակարգերի ստեղծման գործում: Երկու քաղաքներն էլ հագեցած են կոնտեյներներով՝ պլաստմասսայի աղբյուրից բաժանելու համար և կտրամադրվեն վերամշակման սարքավորումներ՝ հանրային տարածքների բարելավման համար շինանյութերի արտադրության համար:

ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող «Մայրաքաղաքները համագործակցում են վտանգավոր թափոնների կառավարման ընդհանուր մարտահրավերների շուրջ - Երևան, Վարշավա, Տիրանա» ծրագիրն աջակցում է Երևանի քաղաքապետարանին՝ ընդլայնելու աղբյուրից տարանջատման նախաձեռնությունը: Ծրագրի աջակցությամբ 2024 թվականի սկզբին Երևանում աղբյուրի բաժանման կետերը հասցվեցին 300-ի:

5. Թափոնների կառավարման ելակետը

5.1 Ընթացիկ քաղաքային թափոնների արտադրություն

Համայնքապետարանները տարեկան զեկուցում են ՀՀ Վիճակագրական կոմիտեին մոնիցինգայլ թափոնների հեռացման վայրերում: Հաշվետվությունները հիմնված են թափոնների հավաքման

²⁸ <https://ace.aua.am/projects/waste-handling-mapping-in-armenia/>

²⁹ <https://ace.aua.am/projects/guidelines-for-transitional-landfills-in-armenia/>

³⁰ <https://ace.aua.am/projects/guidelines-for-local-municipal-waste-management-planning/>

բեռնատարների քանակի վրա: Հայաստանում կոմունալ աղբը չի կշռվում. Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են թափոնների թափոնների տվյալները՝ ըստ մարզերի 2020-2022թթ.

Աղյուսակ 8. 2020-2022 թվականներին քաղաքային պինդ թափոնները հեռացվել են քաղաքային աղբահանության վայրերում, տոննա

մարզ	2020 թ	2021 թ	2022 թ
Երևան	413,750	318,175	347.300
Արագածոտն	3497	3372	13213
Արարատ	8364	7719	15755
Արմավիր	17354	17486	49082
Գեղարքունիք	17139	18631	6698
Լոռի	18035	24237	40,424
Կոտայք	41991	39216	5530
Շիրակ	14,487	19600	20953
Սյունիք	16225	14025	30201
Վայոց Ձոր	8629	9 405	2198
Տավուշ	13756	15 516	1342
Ընդամենը	573,228	487,384	532,698

Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

Համաձայն Համայնքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարության և ճանապարհային բարտեզի՝ 2019 թվականին 472,800 տոննա քաղաքային կոշտ թափոն է հեռացվել քաղաքային աղբավայրեր: Այնուամենայնիվ, Ռազմավարությունն ընդունում է, որ ոչ բոլոր քաղաքային թափոններն են հավաքվել, և ոչ բոլոր քաղաքային թափոններն են հեռացվել նշանակված հեռացման վայրերում: Ելնելով 2019 թվականին առկա բնակչության թվից և թափոնների առաջացման ենթադրյալ տեմպերից (Երևանում՝ 0,9 կգ/տ. արտադրված քաղաքային թափոնները կազմում էին տարեկան մոտ 690,000 տոննա:

Ստորև բերված աղյուսակը ներկայացնում է մարզերում և Երևան քաղաքում առաջացած թափոնների ենթադրյալ քանակները:

Աղյուսակ 9. Մոտավոր քաղաքային թափոնների առաջացում, 2019 թ

Մարզեր և Երևան քաղաք	Առաջացած թափոնների օրական քանակությունը, կգ	Թափոնների տարեկան քանակը, տոննա
Արագածոտն*	117060	20163
Արարատ*	122000	42727
Արմավիր*	104,400	44,530
Գեղարքունիք	104,400	38106
Լոռի	110 540	40,347
Կոտայք	127720	46618
Շիրակ	119680	43683
Սյունիք	73,560	26,849
Վայոց Ձոր	22,820	8,329
Տավուշ	58880	21491
Երևան	975600	356,094
Ընդամենը	1,936,660	688,938

Նշում. *տարեկան գումարները հաշվարկվում են տարբեր հիմունքներով (ոչ 365 օրով)

Աղբյուրը՝ Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարություն և ճանապարհային բարտեզ

2019 թվականին Թափոնների քանակի և բաղադրության ուսումնասիրությունը³¹ կատարել է Լախորդ ուսումնասիրությունների վերանայում և համեմատություն նմանատիպ տնտեսական զարգացում ունեցող երկրների հետ: Արդյունքում, ուսումնասիրությունը օգտագործել է թափոնների առաջացման տեմպերի վերաբերյալ հետևյալ ենթադրությունները՝ առաջացած քաղաքային թափոնների քանակը սահմանելու համար.

- Երևան քաղաք՝ 300 կգ/մարդ/տարի
- Միջինը բոլոր մարզերի համար՝ 220 կգ/մարդ/տարի

Կիրառելով այս դրույթաչափերը 2019 թվականին բնակչության վրա՝ ուսումնասիրությունը եզրակացրեց, որ ընդհանուր քաղաքային թափոնները կազմել են **740,000 տոննայից մի փոքր պակաս**:

2012 թվականին «Վանաձոր, Հայաստան, Կոշտ թափոնների համալիր կառավարման տեխնիկատնտեսական հիմնավորում» ծրագրի շրջանակներում իրականացվել է քանակական չափման մեկշաբաթյա հետազոտություն: Վանաձորում աղբահանող բոլոր մեքենաները մեկ շաբաթվա ընթացքում կշռվել են թափոնների առաջացման ցուցանիշը սահմանելու համար: Սահմանվել է, որ Վանաձոր քաղաքի համար քաղաքային թափոնների առաջացման գործակիցը կազմել է 0,73 կգ/մարդ/տարի, որը համապատասխանում է 267 կգ/ գլխարկ/տարի:

Նույն ծրագրով սահմանվեց, որ Վանաձորի առևտրային հատվածը մասնակցում է 18%-ով ընդհանուր քաղաքային թափոնների արտադրությանը: Երևանում քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման վերաբերյալ խորհրդատվական ուսումնասիրության շրջանակներում³² խորհրդատուները գնահատել են, որ քաղաքային թափոնների 24%-ը վերագրվում է առևտրային և ինստիտուցիոնալ ոլորտներին: Ոչ մի այլ ուսումնասիրություն չի վերլուծել առևտրային թափոնների տոկոսը գոյացած ընդհանուր թափոններից երկրում:

5.2 Թափոնների կազմը

Տարիների ընթացքում Հայաստանում իրականացվել են քաղաքային թափոնների բաղադրության մի շարք հետազոտություններ: Բոլոր հարցումներում օգտագործվել են տարբեր մեթոդաբանություններ, ինչը դժվարացնում է դրանց արդյունքների համեմատությունը: Ստորև ներկայացված են այս հարցումների արդյունքները.

Թափոնների քանակի և կազմի ուսումնասիրություն Հայաստանի Հանրապետությունում³³

Հարցումն իրականացվել է 2019 թվականի մայիսից սեպտեմբեր ընկած ժամանակահատվածում: Ընդհանուր առմամբ, վերցվել է 15 նմուշ՝ 3-ը Երևանում, 2-ը՝ Արարատում, 3-ը՝ Հրազդանում, 3-ը՝ Գյումրիում, 2-ը՝ Կապանում և 2-ը՝ Վանաձորում: Մեթոդաբանությունը ներառում էր քաղաքային կոշտ թափոնների տեսակավորումը թափոնների 22 ֆրակցիաների: Մեկ հաշվարկի միջին արդյունքները ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 10. Թափոնների կազմի արդյունքները, 2019 թ

Թափոնների տեսակը	Երջան	Արարատ	Հրազդան	Գյումրի	Կապան	Վանաձոր
Խոհանոցի թափոններ	34.3%	30.8%	51.4%	53.3%	61.0%	46.3%
Այգու թափոններ	13.1%	12.9%	8.9%	5.4%	3.5%	14.9%
Այլ կենսաբալթայվող	2.8%	0.6%	0.7%	0.3%	0.8%	0.2%
Թերթ և տպագիր	1.0%	0.8%	0.4%	0.6%	0.5%	1.4%

³¹LL Bolagen . (2020): Հայաստանի Հանրապետության թափոնների քանակի և բաղադրության ուսումնասիրություն. Երևան. ՀԱՀ Հակոբյան Շրջակա միջավայրի Կենտրոն և ՀԱՀ Մանուկյան-Սիմոն հետազոտական հիմնադրամ, Հայաստանի ամերիկյան համալսարան:

³²Մասնավոր հատվածի մասնակցությամբ Երևան քաղաքում կոշտ թափոնների կառավարման համակարգի զարգացման վերաբերյալ խորհրդատվական ուսումնասիրություն, Համաշխարհային բանկ, 2008 թ.

³³LL Bolagen . (2020):

Թափոնների տեսակը	Երջան	Արարատ	Հրազդան	Գյումրի	Կապան	Վանաձոր
Ծալքավոր ստվարաթուղթ	4.3%	3.7%	1.8%	2.1%	1.7%	1.1%
Թղթե փաթեթներ	2.4%	2.3%	1.4%	1.4%	1.5%	0.7%
Այլ թուղթ	1.2%	0.4%	0.8%	0.8%	0.3%	0.5%
Փափուկ պլաստիկ փաթեթավորում	12.3%	11.3%	7.7%	8.3%	7.9%	5.6%
պոլիստիրոլ	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.0%	0.1%
Խիտ պլաստմասսա	3.6%	4.2%	2.0%	1.5%	2.9%	1.1%
Այլ պլաստմասսա	1.2%	1.5%	1.3%	0.9%	1.1%	0.8%
Ապակե փաթեթավորում	4.9%	2.5%	3.0%	2.6%	5.0%	1.8%
Այլ ապակի	0.6%	0.4%	0.9%	0.2%	0.7%	0.3%
Մետաղական փաթեթավորում	0.6%	0.8%	0.5%	0.7%	0.6%	0.2%
Այլ մետաղներ	1.9%	1.9%	0.8%	0.8%	0.5%	1.0%
Մնացած բոլոր անօրգանական նյութերը	4.3%	4.7%	4.9%	7.1%	2.9%	9.5%
Վտանգավոր թափոններ	0.4%	1.5%	1.2%	0.3%	0.7%	0.4%
WEEE իրեր	0.2%	0.6%	0.3%	0.3%	0.2%	0.2%
Փայտ	0.5%	0.8%	0.4%	0.4%	0.2%	0.3%
Տեքստիլ	5.6%	11.5%	5.6%	8.6%	3.7%	10.0%
Սանիտարական	2.6%	4.1%	4.3%	3.0%	2.7%	2.1%
Այլ	2.2%	2.9%	1.4%	1.3%	1.4%	1.6%
Ընդամենը	100.0 %	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Հայաստանում, Խորվաթիայում, Կիպրոսում, ՆՅՄՅ-ում և Ուկրաինայում քաղաքային կոշտ թափոնների որակական վերլուծություն – մեթոդաբանություն և արդյունքներ (2016 թ.)

Հետազոտությունը բաղկացած է եղել մայրաքաղաք Երևանի տարբեր բնակելի թաղամասերից 9 նմուշառումից: Նմուշները վերցվել են 2015թ. նոյեմբերի 24-28-ը: Երևանի միջին արդյունքները ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 11. Թափոնների բաղադրության արդյունքները Երևանում, 2016թ

Թափոնների կատեգորիա	Չանգվածային մասնաբաժին
Կենսաբայթայվող նյութեր (այգի և խոհանոց)	57.0%
Թուղթ	2.7%
Ստվարաթուղթ	4.0%
Տետրապակ	0.3%
Ապակի	3.2%
PET	2.1%
PE ֆիլմ	5.1%
Այլ պլաստմասսա (PS, PP, PVC, HDPE)	4.2%
Գունավոր նյութ	3.2%
Ալյումին	0.3%
Տեքստիլ	2.7%
Կաշի – Էլաստիկ	0.3%
Փայտ	0.6%
Խանձարուր/ Սանիտարական	4.4%
Նուրբ նյութեր <10 մմ	5.8%
Իներտ	4.0%
Ընդամենը:	100%

Հայաստանում կենցաղային կոշտ թափոնների վերամշակման ելակետային ուսումնասիրություն (2009-2011 թթ.)³⁴

Հետազոտությունն իրականացվել է 2009 թվականի հոկտեմբերից մինչև 2011 թվականի մարտն ընկած ժամանակահատվածում: Այս ուսումնասիրությունը ներառում է 4 սեզոնային հարցումներ՝ ընդգրկելով հինգ տարբեր տեսակի բնակավայրեր.

- հոշոր բնակավայր՝ Վանաձոր (100 հազարից բարձր)
- Միջին բնակավայր՝ Էջմիածին (50 հազարից բարձր)
- Փոքր միջին քաղաք՝ Սևան (մոտ 20 հազ.)
- Փոքր քաղաք՝ Թալին (10 հազարից պակաս)
- գյուղ՝ Մխչյան (5100)

Միջին արդյունքները ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում:

Աղյուսակ 12. Թափոնների կազմի հետազոտություն, 2009-2011 թթ

Թափոնների տեսակը	Վանաձոր	Սյան	Էջմիածին	Թալին	Մկչյանը
Օրգանական թափոններ	27%	32%	39%	29%	14%
Թուղթ և ստվարաթուղթ	10%	5%	6%	9%	2%
Պլաստիկ	17%	9%	10%	13%	4%
Ապակի	6%	7%	9%	7%	8%
Մետաղ	4%	4%	4%	5%	6%
Տեքստիլ	4%	5%	5%	4%	2%
Կաշի/ռետինե	2%	3%	4%	3%	2%
Իներտ թափոններ	8%	11%	6%	7%	15%
Այլ թափոններ	10%	6%	6%	9%	6%
Միջին հացահատիկ	8%	13%	8%	10%	15%
Նուրբ թափոններ	4%	5%	3%	4%	26%
Ընդամենը	100%	100%	100%	100%	100%

Դա հանրապետությունում անցկացված ամենաներկայացուցչական հարցումն է՝ ընդգրկելով 4 սեզոն 5 տարբեր տեսակի բնակավայրերում: Այնուամենայնիվ, հարցումն իրականացվել է Հայաստանում վերամշակման ներուժը վերլուծող ծրագրի շրջանակներում: Նմուշները սահմանափակվել են միայն 9 թափոնների ֆրակցիաներով: Կենցաղային թափոնների նմուշառումը ներառում էր նաև թափոնների մաղում մինչև 10 մմ և < 10 մմ և < 40 մմ ֆրակցիաների: Ինչպես երևում է վերևի աղյուսակից, դա հանգեցրեց թափոնների զգալի տոկոսի ոչ թե դասակարգված ըստ տեսակի, այլ ըստ չափի:

Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարությունը և ճանապարհային քարտեզը ներկայացնում են երկրում թափոնների բաղադրության հետևյալ շրջանակը/գնահատումը:

Աղյուսակ 13. Թափոնների կազմի գնահատված շրջանակը

Թափոնների տեսակը	Շրջանակ, %
կենսաբայթայվող (օրգանական)	30-60 թթ
թուղթ, ստվարաթուղթ	5-12
պլաստմասսա	7-20
մետաղական	1-4
ապակի	3-6
կաշի/ռետինե	1-4
տեքստիլ	2-6

³⁴Ծրագիր, որը ֆինանսավորվում է Գերմանիայի շրջակա միջավայրի դաշնային գործակալության կողմից

Աղբյուրը՝ Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարություն և ճանապարհային քարտեզ

5.3 Թափոնների կանխատեսում

5.3.1 Բնակչության կանխատեսում

5.3.1.1 Բնակչություն

Ստորև բերված աղյուսակը ներկայացնում է Երևան քաղաքի և հանրապետության 10 մարզերի բնակչության դինամիկան:

Աղյուսակ 14. Հայաստանի բնակչությունը 2012-2023 թթ

մարզ	2012 թ	2016թ	2020 թ	2023 թ
Երևան քաղաք	1,061,000	1,073,700	1,084,000	1,098,900
Արագածոտն	133000	129,800	124,700	125700
Արարատ	260.700	258.900	256600	259,300
Արմավիր	266200	266600	263,800	266600
Գեղարքունիք	235,400	231,800	227700	228.700
Լոռի	235600	225000	213,300	211500
Կոտայք	254600	253.900	250.900	253,800
Շիրակ	252,100	243200	231,400	230.500
Սյունիք	141,800	139,400	137300	134600
Վայոց Ձոր	52,400	50,800	48500	47700
Տավուշ	128600	125,500	121,500	119800
Ընդամենը	3,021,400	2,998,600	2,959,700	2,977,100

Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

2012-2023 թվականներին Հայաստանի բնակչության թիվը նվազել է 1,5 տոկոսով: Բնակչության աճ արձանագրած միակ բնակավայրը մայրաքաղաք Երևանն է՝ 3.5% աճով:

Քաղաքային և գյուղական բնակչության առումով միտումը մնացել է բավականին կայուն՝ քաղաքային բնակչությունը կազմում է 63.8%, իսկ գյուղական բնակչությունը կազմում է ընդհանուր բնակչության 36.2%-ը:

5.3.1.2 Բնակչության կանխատեսում

Բնակչության կանխատեսումը մշակվել է յուրաքանչյուր մարզի (և Երևան քաղաքի) համար 2012-2023 թվականների համար հաստատված միտումի հիման վրա: Այս դինամիկան օգտագործվում է առաջիկա 20 տարվա ընթացքում բնակչության կանխատեսումը կատարելու համար: Ստորև բերված աղյուսակը ցույց է տալիս բնակչության կանխատեսումը 2024-2043 թվականներին:

Աղյուսակ 15. Բնակչության կանխատեսում, 2024-2043 թթ

մարզ	2024 թ	2030 թ	2035 թ	2043 թ
Երևան քաղաք	1,102,119	1,111,832	1,121,630	1,134,830
Արագածոտն	125,110	123,357	121628	119,361
Արարատ	259,184	258,835	258,487	258,023
Արմավիր	266633	266733	266,834	266,967
Գեղարքունիք	228,150	226,509	224,880	222,726
Լոռի	209607	204,028	198,597	191,580
Կոտայք	253,733	253,534	253,334	253,069
Շիրակ	228,786	223,719	218 765	212,330
Սյունիք	134,017	132282	130,570	128,322
Վայոց Ձոր	47,328	46,229	45,156	43763

մարդ	2024 թ	2030 թ	2035 թ	2043 թ
Տավուշ	119,094	117,003	114,947	112,263
Ընդամենը	2,973,761	2,964,061	2,954,829	2,943,234

Աղբյուր՝ սեփական մշակում

Ըստ կանխատեսման՝ 20 տարվա վերջում Հայաստանի բնակչությունը կնվազի 1%-ով, իսկ Երևան քաղաքի բնակչությունը կաճի 3%-ով:

5.3.2 Տնտեսական աճ

Տնտեսական աճը թափոնների արտադրության աճի երկրորդ հիմնական գործոնն է:

ՀՀ պետական միջնաժամկետ ծախսերի շրջանակը (ՄՓԾԾ) 2024-2026 թվականների համար նախատեսում է ՀՆԱ-ի 7% աճ: ՄՓԾԾ-ն նախանշում է Կառավարության առաջիկա երեք տարիների հիմնական ծախսային ուղղությունները և առաջնահերթությունները և հիմք է դնում հաջորդ տարվա տարեկան բյուջեի մշակման համար:

Չնայած 2022-2023 թվականներին գրանցված ուժեղ տնտեսական աճին, որը պայմանավորված է հիմնականում միգրանտների, ձեռնարկատիրական գործունեության և Ուկրաինա Ռուսաստանի ներխուժումից հետո կապիտալի ավելացմամբ, Համաշխարհային բանկը կանխատեսում է, որ աճը կնվազի և կկայունանա 4,3 տոկոսով: հաջորդ երկու տարին՝³⁵: Այս ցուցանիշը կիրառվում է մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի կանխատեսվող աճի նկատմամբ, քանի որ բնակչությունը մնում է գրեթե անփոփոխ:

Թափոնների կանխատեսման մշակման նպատակով օգտագործվում է Համաշխարհային բանկի կանխատեսումը, լինելով առավել պահպանողական: Համաշխարհային բանկի փաստաթղթերում ներկայացված թափոնների և եկամտի մակարդակների հարաբերակցության համաձայն, քաղաքային թափոնների աճը ենթադրվում է 0,2% եկամտի 1% աճի դիմաց³⁶: Տարեկան եկամուտների 4.3% աճի դեպքում ենթադրվում է տարեկան 0.86% թափոնների արտադրության աճ:

5.3.3 Թափոնների կանխատեսում

Թափոնների առաջացումը կախված է երկու հիմնական գործոնից՝ բնակչությունից և տնտեսական աճից: Թափոնների կանխատեսումը մշակելու համար օգտագործվում են հետևյալ ենթադրությունները.

- 2023 թվականը բազային տարին է
- ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի կողմից 2012-2023 թվականների համար սահմանված բնակչության դինամիկան և ներկայացված 5.3.1
- ենթադրվում է, որ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն կավելանա տարեկան 4,3%-ով մինչև 2035 թվականը, իսկ դրանից հետո՝ 3%-ով. նույն տոկոսները կիրառվում են բնակչության եկամուտների ավելացման դեպքում
- Թափոնների առաջացման աճը սահմանվում է որպես եկամտի յուրաքանչյուր տոկոս աճի 0.2%՝ Համաշխարհային բանկի հարաբերակցության համաձայն:
- Տարբեր չափերի բնակավայրերի համար թափոնների առաջացման տեմպերը սահմանվում են հետևյալ կերպ.
- 0,88 կգ/գլխարկ/օր կամ 320 կգ/մարդ/տարի Երևան քաղաքի համար բազային տարում
- 40000-ից բարձր բնակչություն ունեցող քաղաքների համար (Գյումրի, Վանաձոր, Էջմիածին, Աբովյան, Յրասդան և Կապան)՝ 0,75 կգ/գլխարկ/օր կամ 274 կգ/գլխարկ/տարի:
- 0,6 կգ/գլխարկ/օր կամ 219 կգ/մարդ/տարի 40000-ից պակաս բնակչություն ունեցող բոլոր քաղաքների համար

³⁵ <https://www.worldbank.org/en/country/armenia/overview#3>

³⁶Sandra Cointreau, *Urban papers 2*, July 2006 Կոշտ թափոնների կառավարման մասնագիտական և բնապահպանական առողջության հիմնախնդիրները, աղյուսակ 3, Էջ: 8

- 0.4 կգ/գլխարկ/օր կամ 146 կգ/մարդ/տարի գյուղական բնակավայրերի համար

Ստորև բերված աղյուսակում ներկայացված են թափոնների կանխատեսվող քանակությունները հաջորդ 20-ամյա ժամանակահատվածում:

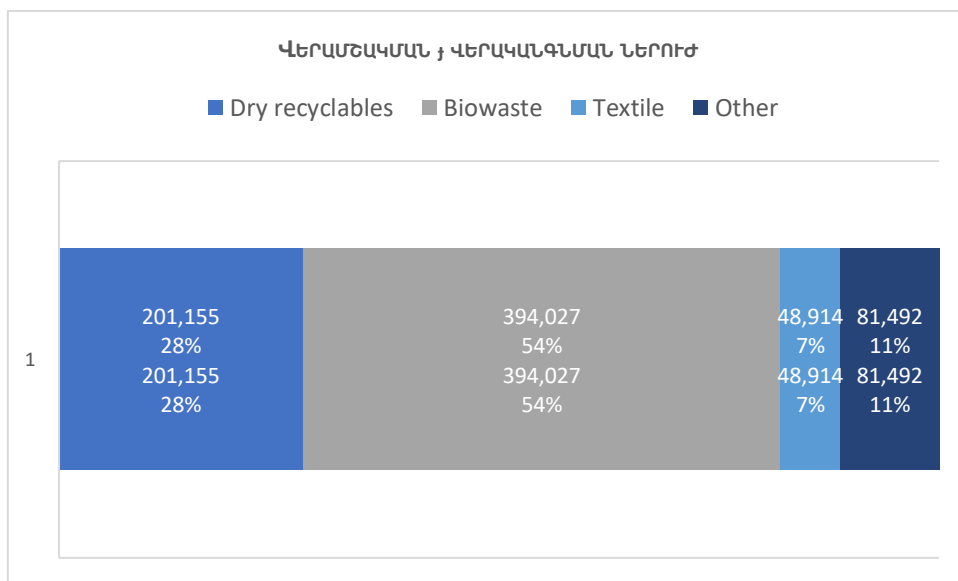
Աղյուսակ 16. Թափոնների կանխատեսում, 2024-2043 թթ., տոննայով

մարզ	2024 թ	2030 թ	2035 թ	2043 թ
Երևան քաղաք	355,711	377,765	396,740	421,086
Արագածոտն	36,304	37,559	38,538	39,501
Արարատ	43,478	45,593	47,314	49,383
Արմավիր	47,927	50,408	52,440	54,958
Գեղարքունիք	38,417	39,750	40,800	41,861
Լոռի	44,072	43,952	43,740	42,691
Կոտայք	52,189	54,872	57,066	59,768
Շիրակ	49,523	49,827	49,953	49,334
Սյունիք	28,619	29,359	29,913	30,317
Վայոց Ձոր	8,149	8,165	8,158	8,016
Տավուշ	21,186	21,506	21,720	21,706
Ընդամենը	725,576	758,754	786,382	818,621

Աղբյուր՝ սեփական մշակում

20 տարվա վերջում թափոնների քանակը 2024 թվականի համեմատ կավելանա 12,8%-ով:

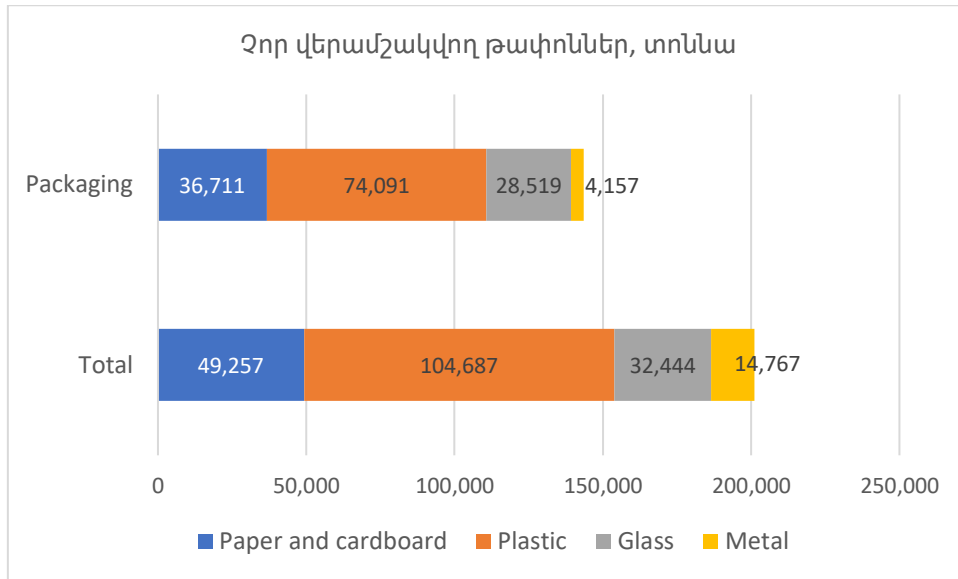
Կիրառելով Թափոնների քանակի և բաղադրության ուսումնասիրության (2020) արդյունքները՝ ուղղակի արդյունքներ Երևան քաղաքի համար և միջին արդյունքներ մյուս 5 քաղաքներից մնացած երկրի համար, ստորև բերված նկարը ցույց է տալիս թափոնների վերամշակման և վերականգնման ներուժը:

Նկար 2. Թափոնների վերամշակման և վերականգնման գնահատված ներուժը, տոննա

Ինչպես և սպասվում էր, ամենամեծ քանակությունը կենսաթափոններն են (մոտ 400,000 տ/տար), որին հաջորդում են չոր վերամշակվող նյութերի քանակը (ավելի քան 200,000 տ/տար): Չգալի են նաև տեքստիլի քանակը՝ մոտ 50,000 տ/տարի: մոտ 80,000 տ/տ քանակություններ են, որոնք ունեն աննշան վերամշակման և վերականգնման արժեք (դասակարգված որպես «այլ»):

Ինչ վերաբերում է չոր վերամշակվող թափոններին, ստորև բերված նկարը ցույց է տալիս փաթեթավորման թափոնների քանակը չոր վերամշակվող ընդհանուր քանակներում:

Նկար 3. Չոր վերամշակվող թափոնների քանակների գնահատում

Մոտ 143,000 տոննա փաթեթավորման թափոնների գնահատված տարեկան քանակությունն է, որը կազմում է չոր վերամշակվող ընդհանուր թափոնների մոտ 71%-ը և Հայաստանում առաջացած քաղաքային թափոնների ընդհանուր քանակի մոտ 20%-ը:

5.4 Թափոնների կառավարման ընթացիկ գործողություններ

5.4.1 Թափոնների հավաքում

2019 թվականին աղբահանություն է կազմակերպվել Հայաստանի 443 համայնքներում: Թվով 58 գյուղական բնակավայրերի աղբահանության ծառայություն չի իրականացվել³⁷: Աղբահանության ծառայություն չունեցող այս 58 բնակավայրերի բնակչությունը կազմել է 46000 մարդ: Սա նշանակում է, որ բնակչության մոտ 1,6%-ը մնացել է առանց աղբահանության ծառայության:

2020 թվականին Հայաստանում աղբահանության ծառայությանը տրամադրվել է շուրջ 785 ավտոմեքենա (միայն 226-ը՝ խտացման համակարգով) և շուրջ 17000 կոնտեյներ³⁸: Բեռնատարների ճնշող մեծամասնությունը ռուսական արտադրության են: Երբ հազեցած է խտացման համակարգով, տեխնիկական բնութագրերը ցույց են տալիս խտացման հարաբերակցությունը 1:3: Պրակտիկան, սակայն, ցույց է տալիս, որ խտացման նշված հարաբերակցությունը հազվադեպ է տեղի ունենում: Ավելի ցածր սեղմման արագությունը հանգեցնում է վազբերի քանակի ավելացման և, ի վերջո, սպասարկման ավելի բարձր ծախսերի: Բեռնատարների մեծամասնությունը կողային բեռնիչներ են՝ կառավարվող վարորդով և 2 բեռնիչով:

Չնայած ցածր արդյունավետությանը նման բեռնատարների օգտագործումն ունի նաև առավելություններ: Դեպի աղբահանման վայրեր տանող ճանապարհները սովորաբար վատ վիճակում են, ինչի համար այս բեռնատարները հարմարեցված են: Մեկ այլ ուժեղ կողմն այն է, որ տեղացի վարորդներն ու սպասարկողները ավելի հեշտ են այդ մեքենաները:

³⁷Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարություն և ճանապարհային քարտեզ. Քաղաքապետարանների թվի մասին տվյալները եղել են մինչև քաղաքապետարանների խոշորացման վերջնական փուլը՝ 2021թ.

³⁸Նույնը:

Side waste loader KO 413

Typical 0.65 m3 containers for curbside waste collection

Նկար 4. Ընթացիկ թափոնների հավաքման սարքավորումներ

Բացառությամբ մայրաքաղաք Երևանի, հանրապետությունում օգտագործվող թափոնների բեռնարկերի մեծ մասը մետաղից է, առանց կափարիչի և անիվների: Դրանց տարողությունը 0,65 մ³ է: Սրանք արտադրվում են տեղում և դրանց արժեքը կազմում է մոտ 70 ԱՄՆ դոլար մեկ հատի համար: Չնայած մեր օրերում հիմնականում վերացված է, սակայն բազմահարկ շենքերի աղբամուղները դեռևս գոյություն ունեն: Սանիտարական լուրջ նկատառումներից զատ, աղբամուղների համակարգը բավականին անարդյունավետ է շենքի բունկերում գտնվող բեռնարկերի սպասարկման համար անհրաժեշտ ժամանակի պատճառով (հաճախ բունկերը նույնիսկ առանց բեռնարկերի են):

Կազմակերպման առումով քաղաքապետարանները կարող են ընտրել կամ իրենք մատուցել ծառայությունը, կամ առաջարկել ծառայությունը մասնավոր օպերատորներին: Ընդհանուր առմամբ, աղբահանության ծառայության մատուցմամբ ներգրավված է 274 կազմակերպություն: Դրանցից 208-ը կոմունալ բաժիններ և ծառայություններ են, իսկ մնացածը՝ մասնավոր օպերատորներ³⁹:

Առևտրային հատվածը պայմանագրեր է կնքում ծառայություններ մատուցողների հետ աղբահանության համար: 2019 թվականին տնտեսվարող սուբյեկտների հետ կնքվել է շուրջ 20000 պայմանագիր, ինչը կտրուկ աճ է գրանցել 2017 թվականին կնքված շուրջ 8800 պայմանագրերից⁴⁰: Որոշ համայնքներ առևտրային հատվածի համար տրամադրում են առանձին բեռնարկեր (օրինակ՝ Գյումրի), մինչդեռ որոշ համայնքներում առևտրային հատվածն օգտագործում է կենցաղային աղբի հավաքման համար տեղադրված բեռնարկերը (օրինակ՝ Երևան):

Մինչև 2016 թվականը «Պետական գնումների մասին» օրենքը պահանջում էր աղբահանության ծառայությունների մրցույթ ամեն տարի: Այս պահանջը տնտեսվարողներին թույլ չտվեց ներդրումներ կատարել Նոր սարքավորումների մեջ, քանի որ անորոշությունն էր ավելի երկար ժամկետով սպասարկման մրցույթներում հաղթելու հարցում: Սույն օրենքի գործող տարբերակում պետական գնումների պայմանագրերի ժամկետի սահմանափակումներ չկան:

Քաղաքային բնակավայրերում մեծածավալ և շինարարական և քանդման թափոնների հավաքումը տնային տնտեսություններից սովորաբար կազմակերպվում է թե՛ գծի ծառայության միջոցով, որով սահմանվում է այդ թափոնների հավաքման ժամանակացույցը:

5.4.2 Թափոնների վերամշակում և վերականգնում

³⁹Նույնը

⁴⁰Նույնը

Աղբյուրների բաժանումը կատարվում է հիմնականում փորձնական ծրագրի հիման վրա: Լինում են դեպքեր, երբ մասնավոր հատվածը կազմակերպում է աղբյուրի բաժանումը: Աղբյուրների տարանջատումը առավել տարածված է Երևան քաղաքում, որտեղ վերջերս հաստատվել է մոտ 300 աղբյուրի բաժանման կետ: Սովորաբար, աղբյուրի բաժանումը դոնորների կողմից առաջնորդվող գործունեություն է:

Նկ. 5. Առանձնացված հավաքման տարաներ Երևանում

Վերամշակվող նյութերի գերակշռող աղբյուրը հեռացման վայրերն են, որտեղ ոչ ֆորմալ հատվածը ակտիվորեն առանձնացնում է տարբեր նյութեր: Ոչ ֆորմալ հատվածը առանձնացնում է վերամշակվող նյութերը՝ կախված վերամշակման օպերատորների շահերից: Վերամշակվող ֆրակցիաները պահվում են աղբավայրերում: Ցանկալի քանակին հասնելուց հետո նյութերը վերցվում են մասնավոր վերամշակման օպերատորների կողմից:

Երբ հավաքվում են քաղաքների բեռնարկերից, սովորաբար վերամշակող օպերատորները հիմնում են հավաքման կենտրոններ, որտեղ վերամշակվող ֆրակցիաները տեղափոխվում են ոչ ֆորմալ հատվածի կողմից:

Ենթադրվում է, որ տարեկան շուրջ 2000 տոննա վերամշակվող պլաստմասսա վերամշակվում է թափոնների վերականգնման գործարանների կողմից: Վերամշակման գործարաններ ուղարկված թղթի, մետաղի և ապակե նյութերի գնահատականներ չկան⁴¹: 2019 թվականին Հայաստանի Ամերիկյան Համալսարան /Յակոբեան/ Բնապահպանական Կենտրոնը հարցում է անցկացրել Հայաստանի վերամշակման կենտրոնների վերաբերյալ: Սահմանվել է, որ ավելի քան 24 ընկերություններ ակտիվ են տարբեր տեսակի կոշտ թափոնների վերամշակման ոլորտում: Այս ընկերություններից տասը վերամշակում են թուղթ և սովարաթուղթ, 5-ը՝ պլաստիկ, 4-ը՝ ապակի, 5-ը՝ մետաղ⁴²: Կան նաև ավելի փոքր ընկերություններ, որոնք զբաղվում են որոշակի տեսակի թափոնների վերամշակմամբ, ինչպիսիք են մարտկոցները և ժամկետանց մեքենաները:

Վերամշակված նյութերի մեծ մասը վաճառվում է միջազգային շուկաներում: Կան դեպքեր, երբ վերամշակված նյութերն օգտագործվում են ազգային շուկայում վաճառվող ապրանքների արտադրության համար:

2016 թվականին Կապանի քաղաքապետարանում (Սյունիքի մարզ) իրականացվել է վերամշակման ծրագիր: Ծրագրի շրջանակներում ստեղծվել են վերամշակման կենտրոններ՝ վերամշակված պլաստիկից տարբեր տեսակի շինանյութերի արտադրության համար: Ենթակառուցվածքը ֆինանսավորվել է ԵՄ դրամաշնորհով և ՀՀ կառավարության համաֆինանսավորմամբ:

5.4.3 Թափոնների հեռացում

Գրեթե առանց բացառության, Հայաստանում թափոնների հեռացման վայրերը հիմնականում բաց աղբավայրեր են: Շատ դեպքերում այդ աղբավայրերը նույնիսկ օրինականորեն չեն նշանակվել որպես աղբահանության վայրեր: Հաճախ որպես թափոնների հեռացման վայրեր ընտրվում են ձորերն ու ձորակները: Հարկ է նշել, որ հանրապետությունում ոչ մի աղբավայր չի նախագծվել և կառուցվել «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում աղբավայրերի նախագծման և շահագործման ձեռնարկի» համաձայն⁴³: Փաստաթուղթը պարտադիր բնույթ չունի: Փոխարենը, Ձեռնարկը

⁴¹ՀՀ Արևմտյան շրջակա միջավայրի կենտրոն (2020 թ.). *Թափոնների կառավարումը Հայաստանում*. Հայաստանի ամերիկյան համալսարան և Կյանք հիմնադրամ, էջ 85

⁴²Նույն տեղում, էջ 99

⁴³Ներմուծվել է ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության 29.12.2009թ. N 321-Ա հրամանով:

խորհուրդ է տալիս նախագծային, սանիտարական և բնապահպանական պահանջներ, որոնց ապագա աղբավայրերը պետք է համապատասխանեն:

ԱԻՆ կից հիդրոտեքնոլոգիայի և մոնիտորինգի կենտրոնը կանոնավոր մշտադիտարկում է իրականացնում հիմնական հեռացման վայրերում: 2018-ից 2022 թվականների ընթացքում ավելի քան 50 այցելություն է իրականացվել աղբահանության հիմնական վայրեր⁴⁴:

Արցունի աղբավայր

Սպիտակի աղբավայր

Նկար 6. Ներկայիս թափոնների հեռացման վայրերի նկարներ

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանում թափոնների հեռացման վայրերն ունեն հետևյալ բնութագրերը.

- Շրջակա միջավայրի պաշտպանության միջոցառումներ (այսինքն՝ հիմքի մեկուսացում, տարրավազման և աղբավայրի գազի հավաքում) գոյություն չունեն,
- Պարսպապատված չեն,
- Թափոնների հեռացման նկատմամբ վերահսկողություն չի իրականացվում,
- Թափոնների բեռնատարները գրանցված չեն և չեն ախտահանվում տեղամասերը լքելուց հետո,
- Հրդեհների դեպքում հակահրդեհային պաշտպանության միջոցներ չկան,
- Քանի որ տեղամասերը պարսպապատված չեն, տեղամասերում սովորաբար լինում են աղբ հավաքողներ:

Շահագործման առումով, լինելով գերակշռող բաց աղբավայրեր, տեղի են ունենում միայն հատուկ նշանակություններ: Հողային նյութի ծածկույթը կիրառվում է անկանոն, հաճախ հրդեհը մարելու նպատակով: Հազվադեպ է, որ աղբահանության վայրերն ունեն ջրի հասանելիություն, որը կարող է օգտագործվել հրդեհները մարելու համար: Երբեմն քաղաքապետարաններն օգտագործում են արտակարգ իրավիճակների 911 ծառայությունը հրդեհային հսկողության օգնության համար: Հաճախ տեղամասի օպերատորները միտումնավոր կերպով կրակ են դնում՝ տարածք ազատելու համար:

Մոնիտորինգի փորձարկումները ցույց են տվել հողերի զգալի աղտոտվածություն և պոլիբլորացված բիոֆենիլների մակարդակները, որոնք զգալիորեն գերազանցում են թույլատրելի նորմերը: Քանի որ տեղամասերում ընդունված թափոնների նկատմամբ վերահսկողություն չկա, հին թունաքիմիկատները հեռացվում են, ինչը հանգեցնում է կայուն օրգանական աղտոտիչների շատ բարձր կոնցենտրացիաների⁴⁵:

2017թ.-ին մարզպետարանների և ՏԿԵՆ-ի կողմից իրականացվել է առկա աղբավայրերի գույքագրում: Ամբողջ հանրապետությունում հայտնաբերվել է 2031 աղբահանության տեղամաս՝ ավելի քան 494 հա ընդհանուր մակերեսով: 2017-ից 2020 թվականների ընթացքում զգալի թվով գոյություն ունեցող

⁴⁴ <http://www.armmonitoring.am/page/860>

⁴⁵Նույն տեղում:

աղբավայրեր փակվել են: 2020 թվականի հունիսին աղբավայրերի հաղորդված թիվը կազմել է 297 ⁴⁶: 2020 թվականից ի վեր, ինչպես երևում է, աղբավայրերի թիվը կրճատելու այլ փորձեր չեն եղել: Ստորև բերված աղյուսակը ցույց է տալիս աղբավայրերի թիվը յուրաքանչյուր մարզում:

Աղյուսակ 17. Աղբավայրերի թիվը, 2020 թ

Մարզը	Աղբավայրերի թիվը
Արագածոտն	23
Արարատ	22
Արմավիր	56
Գեղարքունիք	34
Լոռի	8
Կոտայք	21
Շիրակ	58
Սյունիք	37
Վայոց Ձոր	12
Տավուշ	26
Ընդամենը	297

Աղբյուրը՝ Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարություն և ճանապարհային քարտեզ

Քաղաքային թափոնների հեռացման զգալի արդիականացման ծրագրերի առումով ամենաառաջադեմ նախագիծը Կոտայքի և Գեղարքունիքի մարզերի մարզային աղբավայրն է: Աղբավայրը գտնվում է Հրազդան քաղաքի մոտ: Այն կառուցվել է ԵՄ աղբավայրերի հրահանգի պահանջներին համապատասխան և ներառել է աղբավայրերի գազերի հավաքման և տարրավազման համակարգեր:

Երևանի թափոնների կառավարման ծրագիրը հաստատվել է 2016 թվականին: Սակայն 2024 թվականի սկզբի դրությամբ նոր աղբավայրի շինարարությունը դեռ չի սկսվել:

5.4.4 Աղբավայրի գազի օգտագործումը

«Շիֆցու» կորպորացիայի հետ կնքված պայմանագրի շրջանակներում Նուբարաշենի աղբավայրում իրականացվել է աղբավայրի գազի հավաքման և այրման ծրագիր: Ծրագրի շրջանակներում մոտ 8 հա տարածքում տեղադրվել է աղբավայրի գազահավաք համակարգ: Հավաքված գազը այրվում է: Նախագծով նախատեսվում էր աղբավայրի գազ հավաքել 16 տարի ժամկետով:

Բացի Հրազդանի աղբավայրից, հանրապետությունում ոչ մի այլ աղբավայր հագեցած չէ աղբավայրի գազակորզման համակարգով: Նման համակարգ նախատեսվում է տեղադրել նաև Երևանի ապագա աղբավայրում:

5.4.5 Միջքաղաքային համագործակցություն

Կոտայքի կոշտ թափոնների կառավարման ծրագրի իրականացման արդյունքում Կոտայքի մարզից 7 և Գեղարքունիքի մարզից 5 քաղաքային համայնքներ համաձայնություն են ձեռք բերել համայնքային սեփականություն հանդիսացող ընկերություն ստեղծելու վերաբերյալ: Ընկերությունը պատասխանատու կլինի հետևյալ գործողությունների համար.

- Հրազդանի մարզային սանիտարական աղբավայրի շահագործում,
- Կոտայքի մարզի գյուղական բնակավայրերին աղբահանության ծառայության տրամադրում,
- Գեղարքունիքի մարզում (Գավառ և Մարտունի) 2 տեղափոխման կայանների շահագործում և Հրազդանի աղբավայր տեղափոխում:

⁴⁶Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 թվականների ռազմավարություն և ճանապարհային քարտեզ

Չկան այլ օրինակներ, երբ քաղաքապետարանները կիսում են ենթակառուցվածքները կամ ծառայությունները:

5.4.6 Ոչ ֆորմալ հատվածի դերը

Ոչ ֆորմալ հատվածը ակտիվորեն ներգրավված է երկրում վերամշակման աշխատանքներում, առաջին հերթին՝ վերամշակվող նյութերի տարանջատման գործում: Տարանջատումը տեղի է ունենում հիմնականում հեռացման վայրերում, բայց նաև փողոցային բեռնարկերից խառը քաղաքային թափոնների դեպքում: Ինչպես արդեն նշվեց, գնահատված է, որ երկրում տարեկան վերամշակվում է մոտ 2000 տոննա վերամշակելի թափոն:

Նկ. 7. PET շշերը առանձանցված Տաշիրի աղբավայրում

Շատ դեպքերում ոչ ֆորմալ հատվածը ուղղակիորեն ներգրավված է վերամշակման մասնավոր օպերատորների հետ: Այնուամենայնիվ, կան դեպքեր, երբ ոչ ֆորմալ հատվածը ներգրավված է քաղաքապետարանների կամ աղբահանության օպերատորների կողմից: Վերջիններս հոգում են տարանջատման և վերամշակման օբյեկտներ տեղափոխելու ծախսերը՝ պահպանելով վերամշակվող նյութերի վաճառքից ստացվող եկամուտը:

5.4.7 Հանրության իրազեկում

Հանրային իրազեկման նախաձեռնությունները հիմնականում ուղղված են ՀԿ-ներին: Դրանք սովորաբար կազմակերպվում են միջազգային զարգացման կազմակերպությունների կողմից ֆինանսավորվող քաղաքային զարգացման ծրագրերի շրջանակներում: Հանրային իրազեկման ավելի լայնածավալ նախաձեռնությունները հիմնականում ուղղված են ընդհանուր մաքրման արշավներին, ինչպիսիք են «Մաքուր Հայաստան»-ը^{47,48}:

Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարման 2021-2023 ռազմավարությունը և «Ճանապարհային քարտեզը» ընդունում են երկրում թափոնների կառավարման հետ կապված հանրային իրազեկվածության ընդհանուր ցածր մակարդակը և դրա կարևորությունը կենցաղային աղբի սկզբնաղբյուրների տարանջատման ներդրման համար:

6. Ծախսեր և ֆինանսավորում

6.1 Ֆինանսական շրջանակ

Քաղաքային կոշտ թափոնների (ՔԿԹ) հավաքագրման և հեռացման ֆինանսավորումն իրականացվում է տեղական, ազգային և միջազգային աղբյուրների միջոցով:

Թափոնների հավաքում

Ընդհանուր քաղաքային աղբահանության ծառայությունը ֆինանսավորվում է տնային տնտեսությունների և իրավաբանական անձանց թափոնների հավաքման վճարից, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների բյուջեների այլ եկամուտներից:

Քաղաքապետարանի կապիտալ բյուջեն օգտագործվում է աղբահանության սարքավորումներում ներդրումների ֆինանսավորման համար, եթե ծառայությունը մատուցում է քաղաքապետարանը կամ

⁴⁷<https://www.facebook.com/cleanarmenia/>

⁴⁸<https://cleanuparmenia.org/>

ընկերությունը: Դրամաշնորհներ, այդ թվում՝ միջազգային դոնորներից, տրամադրվում են աղբահանող մեքենաների և աղբամանների համար:

Երևանի քաղաքապետարանում նախաձեռնվել է վերամշակվող նյութերի առանձին թափոնների հավաքում, որը ֆինանսավորվում է քաղաքապետարանի այլ եկամուտներից:

Հասարակական տարածքների մաքրում

Հասարակական տարածքների մաքրումը ֆինանսավորվում է քաղաքապետարանի բյուջեի այլ եկամուտներից:

Աղբավայրում տեղադրում

Աղբավայրերում սահմանափակ գործունեությունը ֆինանսավորվում է քաղաքապետարանի բյուջեի այլ եկամուտներից:

Ինչպես նշվեց, Հրազդան քաղաքում կառուցվել է քաղաքային թափոնների առաջին սանիտարական աղբավայրը, որը նախատեսված է ինչպես Կոտայքի, այնպես էլ Գեղարքունիքի մարզերը սպասարկելու համար: Ծրագրի ընդհանուր արժեքը 11 մլն. եվրո է, որը ֆինանսավորվում է միջազգային վարկերի և դրամաշնորհների հաշվին: Նմանատիպ ֆինանսավորման կառուցվածքը նախատեսվում է օգտագործել Երևանի սանիտարական աղբավայրի կառուցման համար, որի արժեքը 2016 թվականին գնահատվել է 26 մլն. եվրո:

Թափոնների տեղադրման վճարների սահմանման մեթոդաբանության նախագիծը մշակվել է ՏԿԵՆ-ի կողմից և ակնկալվում է ընդունել 2024 թվականին: Ուղեցույցները սահմանում են ծախսերի ամբողջական փոխհատուցումը և Աղտոտողը վճարում է որպես սակագնի սահմանման հիմնական սկզբունքներ:

Տեքստի նախագիծը սահմանում է անհրաժեշտ ծախսերը՝ կապված.

- թափոնների հավաքման և կոշտ թափոնների կառավարման տեղական կառավարման պլաններից,
- նախորդ օրացուցային տարում աղբի հավաքման փաստացի ծախսերից,
- մատուցման գործող պայմանագրերով սահմանված գներից:

Ծախսերի ամբողջ շրջանակը որոշելիս մեթոդաբանության նախագիծը դիտարկվում են հետևյալ ասպեկտները.

- թափոնների հավաքման ծախսերը, այսինքն՝ աղբամանների, հարթակների, աղբատարների սպասարկում,
- թափոնների հեռացման ծախսեր, այսինքն՝ սպասարկում, վառելիքի ծախսեր և թափոնների բեռնատարների մաշվածություն,
- աղբավայրում թափոնների հեռացման և աղբավայրի շահագործման ծախսերը,
- թափոնների վերամշակման ծախսերը,
- թափոնների տեղափոխման և թափոնների պահեստավորման օբյեկտների շահագործման ծախսերը,
- ՔԿԹԿ համակարգի վարչական ծախսերը,
- հանրային կրթության և իրազեկման ծախսերը:

6.2 Թափոնների ոլորտի ընթացիկ ֆինանսավորումը

Ծախսեր

Համայնքների բյուջեները չեն ներկայացնում մաքրման և հավաքագրման առանձին, ինչպես նաև աղբավայրերում թափոնների տեղադրման ծախսերը:

Քաղաքային թափոնների կառավարման ընդհանուր ծախսերը 2022 թվականին կազմում են 13,5 մլրդ. դրամ, որից 0,965 մլրդ.-ը կամ 7%-ը կազմել են բյուջեի կապիտալ ծախսերը: Սա 50%-ով գերազանցում է 2015թ.-ին արձանագրված 8,8 մլրդ. դրամ ընդհանուր քաղաքային ծախսերը⁴⁹: Միջին ամսական

⁴⁹ Թափոնների 2017-2036 թվականների ռազմավարության հավելված, աղյուսակ 2

Ծախսերը 2022 թվականին կազմում են 380 դրամ/մեկ շնչին: Ենթադրելով, որ ծախսերի 2/3-ը վերաբերում է աղբահանությանը, իսկ 1/3-ը՝ սանիտարական մաքրմանը⁵⁰, աղբահանության միջին ամսական ծախսը մեկ շնչի համար կազմում է 250 դրամ:

Միավոր ծախսեր (ծախսեր մեկ տոննա թափոնների համար)

Միավոր հավաքագրման արժեքը

2022 թվականին գոյացած 707,000 տ թափոնների համար ենթադրությունների համաձայն⁵¹, մեկ տոննա թափոնների հավաքման միջին արժեքը կազմում է 12,610 դրամ կամ 32 ԱՄՆ դոլար մեկ տոննա առաջացած թափոնի հաշվով, որը տատանվում է մարզերում 14-ից 66 դոլար/տոննա թափոնի միջև: Այնքանով, որքանով թափոնների հավաքման սարքավորումները տրամադրվում են որպես դրամաշնորհ կամ ֆինանսավորվում քաղաքապետարանի կապիտալ բյուջեից, այս միավորի արժեքը չի ներառում սարքավորումների մաշվածության արժեքը և արտացոլում է տեղափոխման ծախսերը դեպի մոտակա աղբավայր (չարտոնագրված): Ամբողջական ամորտիզացիոն ծախսերի հաշվառմամբ, հաշվի առնելով թափոնների տեղափոխումը տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայրեր կամ փոխաբեռնման կայաններ, ակնկալվում է, որ միավորի արժեքը կաճի և կհասնի թափոնների ամբողջական հավաքման և փոխանցման միջազգային արժեքին վերին սահմանին միջին տնտեսությունների համար, ինչպես Հայաստանը, որը գտնվում է 50 և 100 ԱՄՆ դոլար տոննա թափոն միջակայքում⁵²:

Աղբավայրի միավորի արժեքը

Աղբավայրերի հեռացման ընթացիկ ծախսերը շնչին են: 2015 թվականին դրանք կազմել են 170 մլն. դրամ կամ ընդհանուր ծախսերի 7%-ը⁵³: Այս ծախսերը՝ կապված այն ժամանակվա աղբավայրում ներկայացված 470,000 տոննայի հետ, նշանակում է 360 դրամ/տոննա թափոն կամ 0,9 դոլար/տ: Ծախս շատ ավելի ցածր է, քան ցածր եկամուտ ունեցող երկրներում թափոնների ծախսերը⁵⁴: Սանիտարական աղբավայրերի հեռացման նվազագույն վճարը միջին տնտեսությունների համար, ինչպես Հայաստանում, կազմում է 20 դոլար/տ⁵⁵:

Թափոնների սակագնից եկամուտ

2022 թվականին թափոնների սակագներից ծրագրված ընդհանուր եկամուտը կազմում է 6,3 մլրդ դրամ, իսկ փաստացի հավաքագրված եկամուտը կազմում է 6,1 մլրդ դրամ՝ 2015 թվականի 4,1 մլրդ դրամի համեմատ⁵⁶՝ այդ ժամանակաշրջանի համար գրանցելով նաև 50% աճ: Նախատեսված ամսական եկամուտը կազմում է միջինը 178 դրամ մեկ շնչի հաշվով, իսկ փաստացի՝ 170 դրամ մեկ շնչի հաշվով:

Ենթադրելով, որ եկամուտների 33%-ը նախատեսված է իրավաբանական անձանցից⁵⁷, 2022 թվականին տնային տնտեսությունից մեկ անձի համար հաշվարկվող միջին ամսական վճարը կազմում է 120 դրամ՝ մարզերում տատանվում է 50-ից մինչև 200 դրամ : Մանրամասն հաշվարկները ներկայացված են Հավելված 1-ում:

Ստորև բերված գծապատկերն ամփոփում է և 2022թ .մեկ շնչին ընկնող սանիտարական մաքրման և թափոնների հավաքման ծառայությունների ամսական փաստացի քաղաքային ծախսերը (OPEX, վարչական բյուջե)՝ հիմնված այն ենթադրության վրա, որ ծախսերի 2/3-ը բաժին է ընկնում

⁵⁰ Թափոնների կառավարման զեկույց Հայաստանում, էջ 78, առաջին պարբերություն . 63%-37%: Չեկույցում չի նշվում օտարման արժեքը:

⁵¹ Քաղաքային կոշտ թափոնների կառավարում 2021-2023 թվականների ռազմավարություն և ճանապարհային քարտեզ, թափոնների առաջացման միջին տեմպերը՝ 0,9 կգ/շահ/տարի Երևանում, 0,6 կգ/շահ/տարի այլ քաղաքային բնակավայրերում և 0,4 կգ/շահ/տարի գյուղական վայրերում :

⁵² What a Waste 2.0, ԳԲ, 2018, աղյուսակ 5.2 թարմացվել է 2022 \$ արժեքներով՝ կիրառելով 1.2 CPI տվյալ ժամանակաշրջանի համար:

⁵³ Թափոնների 2017-2036 թվականների ռազմավարության հավելված, աղյուսակ 5

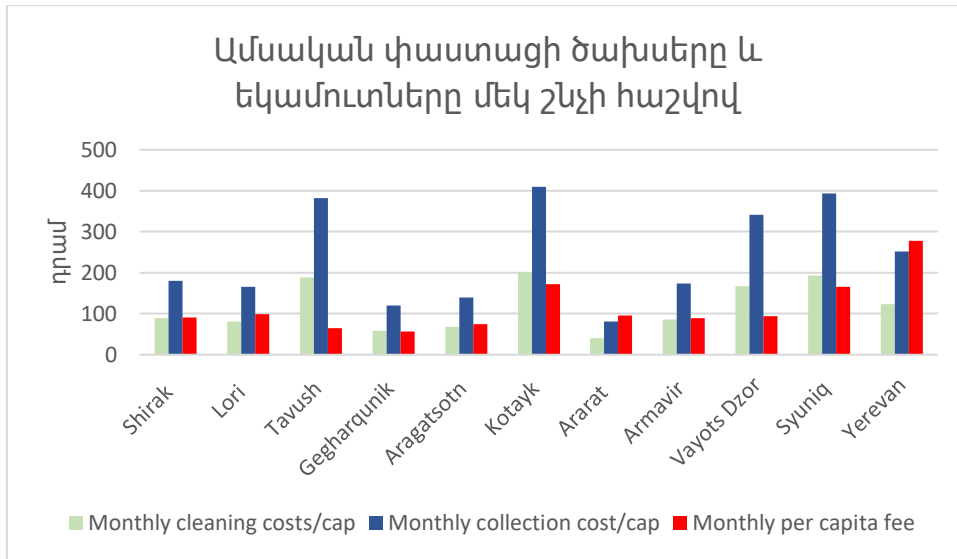
⁵⁴ What a Waste 2.0, ԳԲ, 2018, աղյուսակ 5.2, միջակայք 2-8\$/տ

⁵⁵ Նույն տեղում:

⁵⁶ Թափոնների 2017-2036 թվականների ռազմավարության հավելված, աղյուսակ 5

⁵⁷ Ա Հաշվետվություն վրա Թափոններ Կառավարում Մեջ Հայաստան , նկար 9.

Թափոնների հավաքման վրա⁵⁸: Մանրամասն տվյալներն ըստ քաղաքապետարանների և մարզերի ներկայացված են Հավելված 1-ում:

Նկար 8. Սանիտարական մաքրման և թափոնների հավաքման ամսական փաստացի ծախսերը և թափոնների վճարներից ստացված եկամուտները, մեկ շնչի հաշվով, ըստ մարզերի, 3-7 դրամ, 2022թ.

Ծախսերի վերականգնում

Թափոնների սակագնից ստացված եկամուտը ծածկում է թափոնների հավաքման ծախսերի 70%-ը (170 դրամ/250 դրամ մեկ շնչի հաշվով միջին արժեքը) կամ թափոնների հավաքման ընթացիկ ծախսերի 30%-ը սուբսիդավորվում է համայնքային եկամուտների այլ աղբյուրներից, ներառյալ պետական սուբսիդավորումը: Ոչ սանիտարական աղբավայրերի մաքրման և ընթացիկ պահպանման ծախսերը ֆինանսավորվում են քաղաքապետարանի բյուջեի այլ եկամուտներից:

Համայնքների բյուջեի եկամուտները կազմում են միջինը 30-40% սեփական եկամուտները և 60-70% հարկաբյուջետային փոխանցումները պետական բյուջեից: Կարելի է ասել, որ ընթացիկ ծառայությունը սուբսիդավորվում է համայնքային և պետական բյուջեից:

6.3 Կոշտ թափոնների սակագնի կառուցվածքը տնային տնտեսությունների և առյուծային հատվածի համար

Քաղաքային թափոնների ներկայիս ծառայությունը ներառում է սանիտարական մաքրում, թափոնների հավաքում և թափոնների հեռացում:

Սանիտարական մաքրումը ֆինանսավորվում է քաղաքապետարանի բյուջեի այլ եկամուտներից: Օրենքի 2023 թվականի փոփոխությունների համաձայն՝ համայնքային աղբավայրերի դեպքում աղբավայրերի հեռացման վճարը սահմանում է համայնքի ավագանին (հոդված 12 (3)):

Թափոնների հավաքման վճարը դիտարկվում է թափոնների հավաքման, պահպանման, տեղափոխման և հեռացման հետ կապված:

Քանի որ հավաքագրման ծախսերի 70%-ը ծածկվում է թափոնների հավաքման վճարից (ինչպես ցույց է տրված Բաժին 6.2-ում), աղբավայրի ծախսերը նույնպես ներկայումս ֆինանսավորվում են համայնքային այլ եկամուտներից և չեն ծածկվում առկա թափոնների վճարով:

Սանիտարական մաքրման և աղբահանության մասին օրենքի 14-րդ հոդվածը սահմանել է թափոնների ամսական սակագների հետևյալ միջակայքերը.

⁵⁸Մարզապետարանների վերկայքեր : Արարատի մարզի ամենաթարմ տվյալները 2021 թվականի համար են, Արագածոտնի մարզի 2023 թվականի տվյալները (կանխատեսումը) հասանելի են առցանց:

A) Տնային տնտեսությունների համար.

- Ամսական 50-400 դրամ յուրաքանչյուր գրանցված բնակչի համար կամ 5-25 դրամ մ²-ի համար:

B) Իրավաբանական անձանց համար.

- Առևտուր և հանրային սննդի, կենցաղային սպասարկում՝ 50-100 դրամ մեկ մ²-ի համար,
- Հյուրանոցներ և հանգստյան տներ, տրանսպորտային կայաններ, մարզական կենտրոններ - 20-50 դրամ մեկ մ²-ի համար,
- Վարչական, ֆինանսական հաստատություններ, կապ, առողջապահություն՝ 15-20 դրամ մեկ մ²-ի համար,
- Դպրոցներ, մշակութային օջախներ, կրոնական, պաշտամունքային, քաղաքացիական պաշտպանություն - 3-15 դրամ մեկ մ²-ի համար,
- Արտադրական, արդյունաբերական, գյուղատնտեսական նշանակության շինություններ (ներառյալ ավտոկայանատեղը) - 5-15 դրամ մեկ մ²-ի համար:

Վերոնշյալ արժեքները սահմանվել են 2011 թվականին օրենքի ընդունմամբ և դրանից հետո չեն վերանայվել: 2022 թվականին միջին տնային տնտեսությունների վճարները մարզերի դեպքում դեռևս գտնվում էին 50-200 դրամի սահմաններում: Մյուս կողմից, 2011-2023 թվականներին պաշտոնապես հաղորդված կուտակային գնաճը կազմել է 44%, ինչը հանգեցնում է թափոնների վճարների իրական արժեքի շատ էական երոզիայի:

Մինչև 2023 թվականը գոյություն ուներ իրավաբանական անձանց համար վճարը ըստ ծավալի կամ տոննայով որոշելու տարբերակ (սահմանված արժեքները թույլ էին տալիս ավելի քիչ վճարել տնային տնտեսությունների համեմատ), որը չեղարկվել էր: Ուժը կորցրած ճանաչված կետը սահմանում էր ցածր վճար՝ մեկ տոննա թափոնների համար, որը հավասար է 166 ՀՀ դրամի մեկ անձի համար տնային տնտեսությունից՝ ենթադրելով, որ մեկ անձի համար տարեկան գոյացած թափոնը կազմում է 200 կգ:

6.4 Հաշվարկների և եկամուտների հավաքագրման համակարգեր և դրույքաչափեր

Թափոնների վճարի որոշման առաջարկը կարող է ներկայացնել քաղաքապետը (Տեղական ինքնակառավարման մասին (ՏԻՄ) օրենք, հոդված 60):

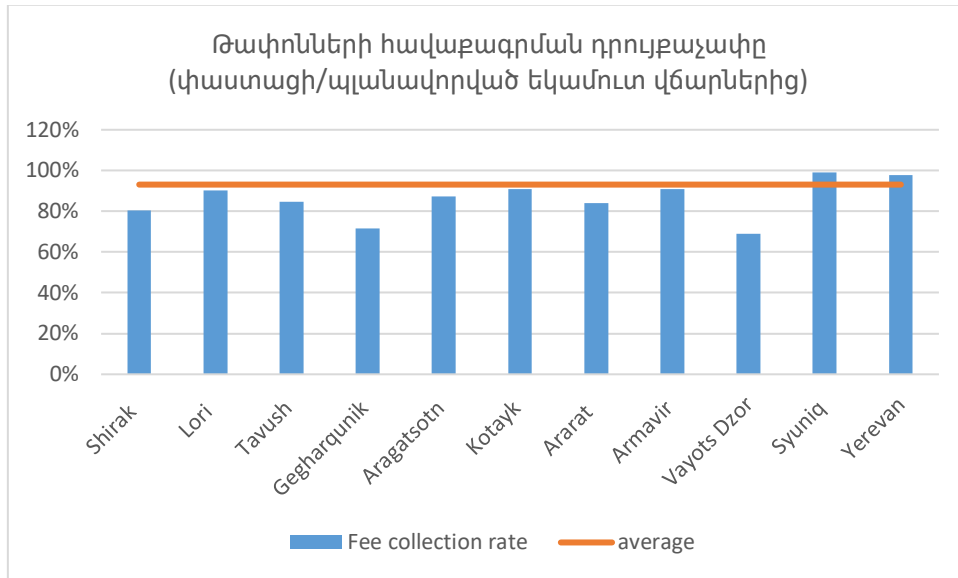
Վճարների որոշման վերաբերյալ բոլոր առաջարկները որպես «որոշման նախագիծ» ներկայացվում են քաղաքապետարանի հաստատմանը՝ ուղեկցվող հիմնավորումներով, ինչպիսիք են ծախսերի նախահաշիվները, վիճակագրական տվյալները և այլն կարիքները:

Թափոնների վճարները սահմանվում են քաղաքապետարանի կողմից՝ որոշման ձևով (ՏԻՄ օրենք, հոդված 16): Սակագների մասին որոշման նախագծերը կարող են հրապարակվել զանգվածային լրատվության միջոցներով և դրվել հանրային քննարկման (Իրավական ակտերի մասին օրենք, հոդված 29, կետ 3):

Սանիտարական մաքրման և աղբահանության մասին օրենքի 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ թափոնների վճարը վճարվում է էլեկտրոնային եղանակով կամ կանխիկ եղանակով ներառյալ համատիրությունների սպասարկման վճարները:

Ստորև բերված գրաֆիկը ցույց է տալիս 2022 թվականի թափոնների հավաքագրման տոկոսադրույքը ըստ մարզերի⁵⁹:

⁵⁹ Աղբյուրը՝ համապատասխան մարզապետարանների կայքեր

Նկար 9. Թափոնների դրույքաչափերի հավաքագրման տոկոսը

Երկրի համար միջին թափոնների հավաքման մակարդակը (փաստացի եկամուտը՝ թափոնների վճարից ծրագրված եկամուտների համեմատ) բարձր է Երևանում՝ 93%, և Սյունիքի մարզում՝ հասնելով 98-99%-ի:

6.5 Իրավաբանական անձանցից ծախսերի փոխհատուցում և խաչաձև սուբսիդավորում

Հաշվի առնելով, որ վճարներից ստացվող ընթացիկ եկամուտը ծածկում է հավաքագրման ծախսերի 70%-ը, իսկ իրավաբանական անձանցից ստացված հասույթը կազմում է ընդհանուր հասույթի 33%-ը, իրավաբանական անձանց թափոնների վճարները ծածկում են հավաքագրման ծախսերի 23%-ը:

Ենթադրելով, որ իրավաբանական անձինք ստեղծում են թափոնների 20%-ը քաղաքային բնակավայրերում և 5%-ը՝ գյուղական բնակավայրերում, իրավաբանական անձինք առաջացնում են կոշտ կենցաղային թափոնների 16%-ը: Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ բիզնեսների կողմից կա մի փոքր խաչաձև սուբսիդավորում:

Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով աղբավայրի հեռացման համար վճարումների բացակայությունը և հավաքագրման ծախսերի հաշվառման մեջ մաշվածության մասնակի արտացոլումը⁶⁰, իրավաբանական անձանց համար վճարները նույնպես շատ ցածր են այն մակարդակից, որը պահանջվում է ծախսերի ամբողջական հատուցման և աղտոտողը վճարում է սկզբունքներով:

6.6 Քաղաքային և գյուղական բնակչության համար սակագների մատչելիությունը

Մատչելիությունը մեկնաբանվում է որպես գին, որը բաժանորդները կարող են իրենց թույլ տալ վճարել՝ չվտանգելով այլ հիմնական կարիքները բավարարելու իրենց կարողությունը: Մատչելիությունը հիմնականում վճարելու կարողությունն է, որը գնահատվում է վիճակագրական տվյալների վերլուծությամբ: Մատչելիության շեմերի ընդունումը օգտակար է հանրային ծառայությունների սակագինը որոշելու համար, քանի որ այն տալիս է վճարման համարժեք մակարդակի օբյեկտիվ գնահատական:

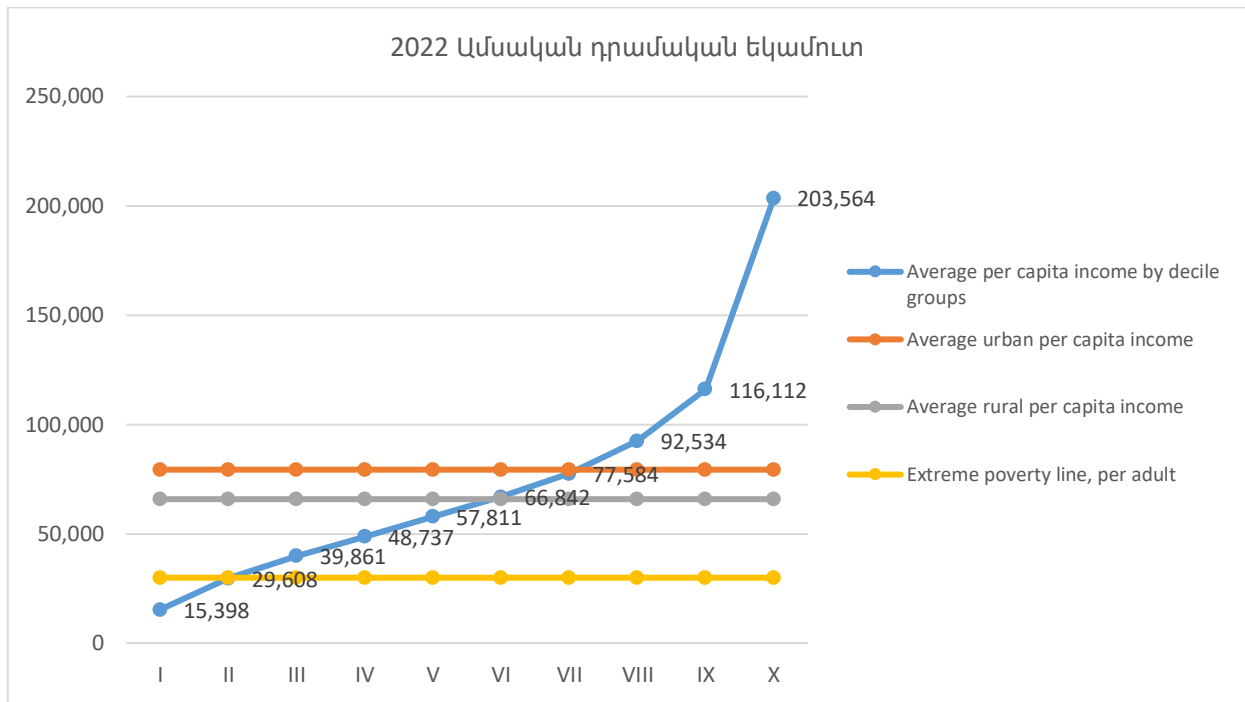
Կոմունալ ծառայությունների սակագների մատչելիությունը կարևոր է ինչպես ծառայությունների ֆինանսական կայունության, այնպես էլ Միջազգային ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից տրամադրվող ներդրումների դրամաշնորհային բաղադրիչի հիմնավորման համար, քանի որ դրամաշնորհները տրամադրվում են ներդրումների (մի մասի) համար, որոնք չեն կարող

⁶⁰ Ակտիվների մաշվածությունը ներառվում է ինքնարժեքի մեջ, եթե ընկերությունները ծառայությունը մատուցեն իրենց գնած սարքավորումներով:

վերականգնվել մատչելի սակագներից ստացվող եկամուտներով: Մատչելիությունը վերաբերում է միայն տնային տնտեսություններին: Առևտրային ոլորտը պետք է բավարարի ԶԿԹ ծառայության ամբողջ արժեքը:

ARMSTAT-ը ամեն տարի հրապարակում է «Սոցիալական պատկերը և աղքատությունը Հայաստանում» վիճակագրական և վերլուծական զեկույցը: Հաշվետվությունները մշակվում են Համաշխարհային բանկի վերլուծական և տեխնիկական աջակցությամբ: 2023 թվականի զեկույցի տվյալները⁶¹ օգտագործվել են եկամուտների, սպառման և աղքատության մակարդակի նկատառումներով:

Ստորև բերված գծապատկերներն ամփոփում են 2022թ.-ի ամսական մեկ շնչի հաշվով եկամտի մասին տվյալները՝ քաղաքային և գյուղական տնային տնտեսությունների միջին տնօրինվող եկամուտը: Ընտանիքի դրամական եկամուտը ներառում է ընտանիքի անդամների կողմից աշխատանքի վարձատրությունից (առանց եկամտահարկի և այլ պարտադիր սոցիալական վճարների), սոցիալական տրանսֆերտներից (թոշակներ, դրամական սոցիալական օգնություն, ներառյալ գործազրկության, ծննդաբերության, երեխայի խնամքի համար և այլ նպաստներ) ստացված միջոցները, մասնավոր տրանսֆերտները, գույքի վարձակալության եկամուտը, հարազատներից և երրորդ անձանցից որպես օգնություն ստացված միջոցները:

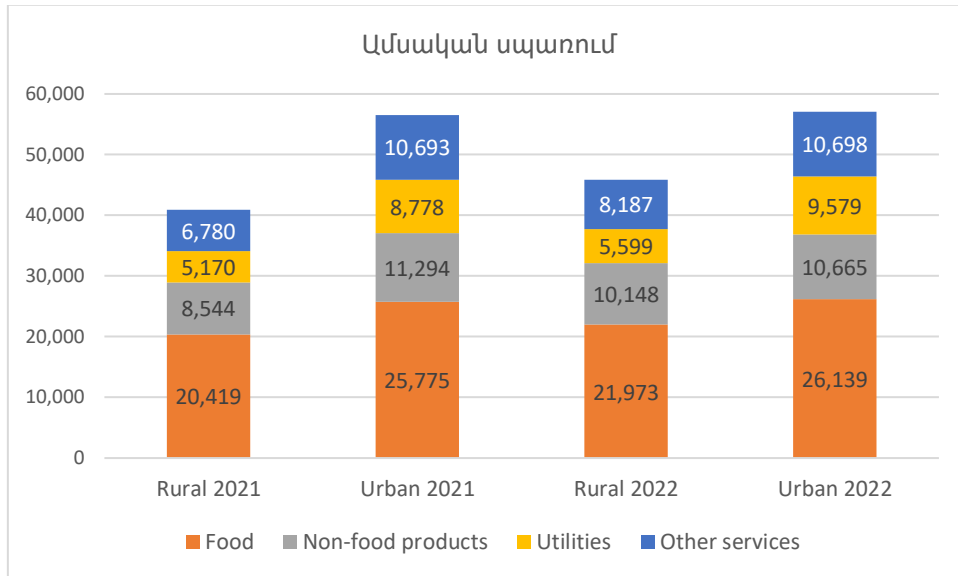

Նկար 10. Ամսական դրամական եկամուտն ըստ դեցիլային խմբերի և գյուղական և քաղաքային բնակավայրերի միջին, 2022 թ., ՀՀ դրամ

Ծայրահեղ կամ պարենային աղքատության գիծը սահմանվում է՝ ելնելով այն բանից, թե որքան է արժե III և IV դեցիլային խմբերին օրական 2307 կալորիա կազմող պարենային զամբյուղ գնելը (մեծահասակների միջին սպառումը):

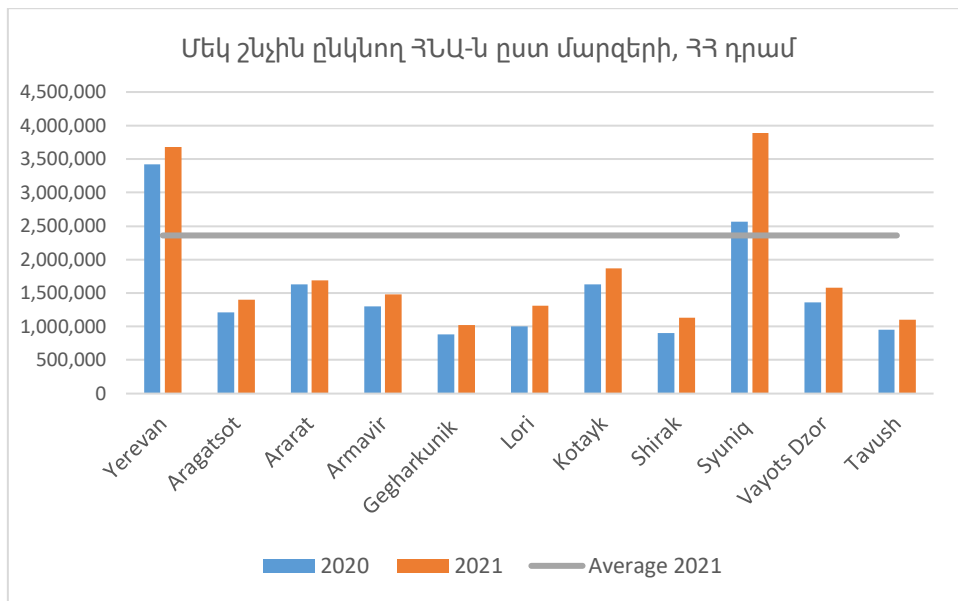
Ստորև բերված գրաֆիկը ներկայացնում է միջին ամսական սպառումը և դրա կառուցվածքը 2021 և 2022 թվականներին գյուղական և քաղաքային բնակավայրերում:

⁶¹ <https://armstat.am/en/?nid=82&id=2617>

Նկար 11. Միջին ամսական սպառումը, գյուղական և քաղաքային բնակավայրեր, 2022 թ., 3-րդ դրամ

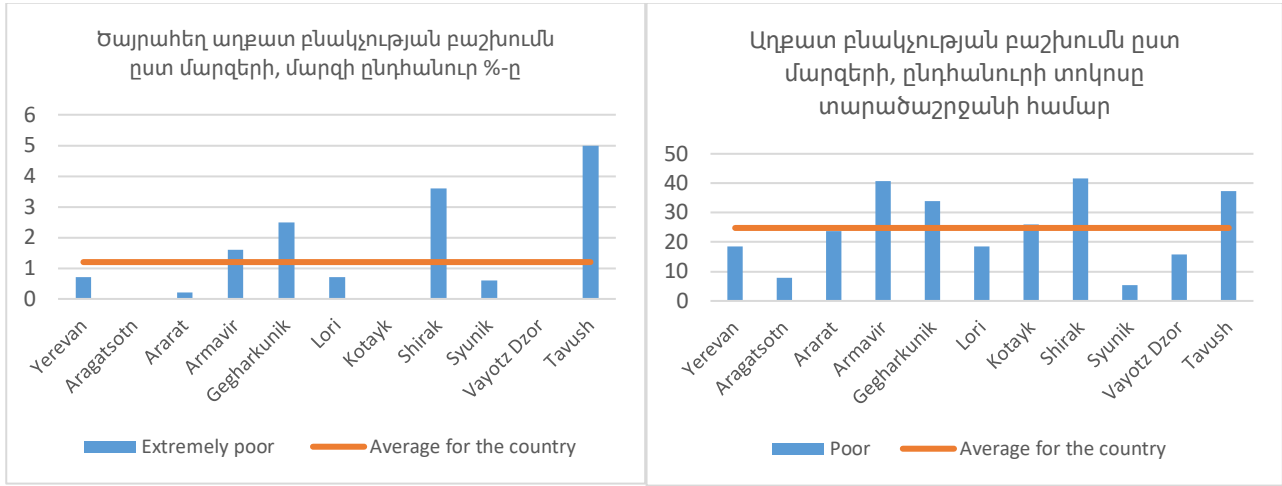
Եկամուտը և սպառումը տարբերակված են միայն քաղաքային և գյուղական բնակավայրերի համար: Այնուամենայնիվ, կան տարածքային տնտեսական տարբերություններ, որոնք նույնպես ազդում են եկամուտների և ծախսերի վրա: Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն տարբերվում է ըստ մարզերի և Երևանի, ինչպես ցույց է տրված հետևյալ գրաֆիկում:

Նկար 12. Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն ըստ մարզերի, 3-րդ դրամ

Այսպիսով, եթե 2021 թվականին մեկ շնչին բաժին ընկնող միջին ՀՆԱ-ն կազմում է 2,4 միլիոն դրամ (4960 դոլար), այն մարզերի միջև տատանվում է 1,1-ից 3,7 միլիոնի սահմաններում:

Ինչպես և սպասվում էր, աղքատությունն ավելի բարձր է ցածր եկամուտ ունեցող մարզերում և հակառակը, ինչպես ցույց է տրված ստորև բերված աղյուսակում: Երկրի բնակչության 1,2%-ը 2022 թվականին դասակարգվել է որպես ծայրահեղ աղքատ, իսկ 24,8%-ը՝ աղքատ՝ 44000 դրամից պակաս ամսական մեկ շնչին բաժին ընկնող եկամուտով:

Նկար 13. Ծայրահեղ աղքատ և աղքատ բնակչության տեսակարար կշիռը 2022թ

Երևանի և Սյունիքի մարզերի մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն միջինից բարձր է, իսկ աղքատության մակարդակը՝ ավելի ցածր:

Երկրները սահմանել են աղքատության սակագների մատչելիության տարբեր շեմեր, որոնցից մի քանիսն ամփոփված են ստորև բերված աղյուսակում⁶²:

Աղյուսակ 18. Աղքատության սակագների մատչելիության շեմեր

Երկրներ	Մատչելիության շեմը	Կիրառվում է Հայաստանի համար, 2022 վիճակագրություն
Համաշխարհային բանկի տվյալները միջին եկամուտ ունեցող երկրների համար ⁶³	0,75%- 1,25% ՀՀ միջին մեկանգամյա եկամուտ կամ ՀՀ ծախսերի 1%-ը	0.75%*74000 = 555 դր 1% *52679 = 532 դր
Լեհաստան	0.75% մեկանգամյա ⁶⁴ օգտագործման տնային տնտեսության (ՏՀ) միջին եկամուտ	0,75%*60000 ⁶⁵ = 450 դր
Բելառուս, Բուլղարիա	1% միջին դրամական եկամուտ	1%*74000 = 740 դր

Հայաստանում կենցաղային թափոնների վճարների ներկայիս մակարդակը ներկայացնում է մատչելիության նվազագույն շեմի մոտեցման 10-ից 45%-ը, տնային տնտեսությունների տնօրինվող միջին եկամտի 0.75%-ը, ինչպես ցույց է տրված վերը նշված աղյուսակում: Առաջարկվում է տնային տնտեսությունների ծախսերի 1%-ը դիտարկել որպես մատչելիության շեմ՝ տարբերակված մարզերի միջև, քանի որ մարզերի միջև եկամուտների մակարդակում ծախսերի Էական տարբերություններ կան:

Թեև ԵՄ երկրները Էականորեն տարբերվում են տնտեսական զարգացման մակարդակով, թափոնների սակագներով ծախսերի ամբողջական փոխհատուցումը գերակշռող սակագնային քաղաքականությունն է, և դա հանգեցնում է ծախսվող եկամտի համանման սակագնի մակարդակին,

⁶² ՅԱՄԿԵՐՍ, Անձնակազմ Աշխատանքային Թիթեր Դիմում -ից որ Աղտոտող Վճարում է Սկզբունք (ՊՄԳ) մեջ Թափոններ Կառավարում Նախագծեր, Էջ 6

⁶³ <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-group-country-classifications-income-level-fy24>, վերին – միջին տնտեսությունների համար \$4,256-13,205 ՀՆԱ մեկ շնչի հաշվով 2022թ. Հայաստան – \$6,570 ՀՆԱ-ի դիմաց բնակչություն 2022 թ

⁶⁴ Կես -ից որ բնակչությունը ունի պակաս և կեսը – ավելին եկամուտ քան որ միջին

⁶⁵ Խորհրդատուի գնահատականը, քանի որ միջին եկամտի ցուցանիշը միջինից բարձր է, գրաֆիկ 2.5 – Հայաստան. հարաբերական աղքատությունը չափված է միջին եկամտի 60 տոկոսով և հավասարեցված միջին եկամուտ (դրամ, անվանական, ամսական), Էջ 40

ինչպես երևում է ստորև բերված աղյուսակից: Համեմատության համար արտացոլված են Հայաստանի տվյալները:

Աղյուսակ 19. Միջին աղբահանության սակագները ԵՄ-ում և Հայաստանը

Գոտի/Երկիր	Տնային տնտեսությունների միջին սակագինը/տարի, եվրո	Տնային տնտեսության միջին եկամուտը/տարի, եվրո	Սակագինը որպես ծախսվող եկամտի տոկոս
ԵՄ «Հարավ»	225	22,540	1%
ԵՄ «Հյուսիս»	350	37095	0.95%
ԵՄ «Արևելք»	70	8620	0.8%
Հայաստան (4.3 ր)	14 ⁶⁶	8680 ⁶⁷	0.16%

Աղբյուր. Municipal Solid Waste Management: A Roadmap for Reform for Policy Makers, World Bank Group 201868. Box 8 and statistical data

Հայաստանի տնային տնտեսությունների միջին եկամուտը նույն մակարդակի է, ինչ ԵՄ Արևելքում, տնային տնտեսությունների միջին չափն ավելի բարձր է (2,2 – 2,7 մարդ ԵՄ Արևելքում), սակագինը 5 անգամ ցածր է:

Թեև քաղաքականության նպատակը պետք է լինի նվազեցնել ծախսերը և փնտրել նվազագույն ծախսերի տարբերակ, ֆինանսապես կայուն և Էկոլոգիապես մաքուր թափոնների ծառայությունները պահանջում են ծախսերի վերականգնման և աղտոտողը վճարում է և մատչելիության սկզբունքների համարժեք կիրառում:

6.7 Մասնավոր հատվածի ներգրավման ներուժը

Գործոնները, որոնք կարող են գրավել մասնավոր հատվածի ներգրավվածությունը, կարգավորող կամ օրենսդրական խոչընդոտների բացակայությունն են, ծառայության արդյունքները չափելու և գնահատելու ունակությունը և ծառայության ծախսերը մեծապես կամ ամբողջությամբ օգտատերերի վճարների միջոցով վերականգնելու կարողությունը: Մյուս գործոններն են նորարարության շրջանակը և կառավարության և մասնավոր հատվածի միջև գործընկերության նախկինում առկա պատմությունը:

Մինչ տարեկան գնումները չեղարկվեցին, թափոնների վճարների մշտական մակարդակը՝ անկախ գնաճից և չնայած ոլորտում զբաղվածության ոլորտում աշխատավարձերի մակարդակի իրական աճին, խանգարում է մասնավոր հատվածի մասնակցությանը: Համայնքապետարանները նվազեցնում են իրենց ծախսերը՝ կազմակերպելով աղբահանության ծառայություն իրենց բաժինների միջոցով՝ այդպիսով խուսափելով ԱԱՀ-ից: Թափոնների հավաքման դրամաշնորհային սարքավորումների հասանելիությունը ևս մեկ գործոն է, որը խանգարում է մասնավոր հատվածի մրցունակությանը և պետք է սահմանափակվի փոքր, աղքատ համայնքներով, որոնք գտնվում են տարածաշրջանային սանիտարական աղբավայրերից ավելի հեռավորության վրա:

Մասնավոր ընկերությունները կարող են մրցունակ լինել աղբահանության ոլորտում քաղաքային ընկերությունների հետ, քանի որ նրանք կարող են հեշտությամբ վարձակալել թափոնների բեռնատարներ կամ օգտվել վարկերից բեռնատարների ձեռքբերման համար և իրականացնել թափոնների հավաքման հետ կապված պահանջներ, եթե պայմանագրի ժամկետը բավական երկար է, իսկ պայմանագրի ժամկետը բավական բարձր: Դա թույլ են տալիս մարել վարձակալված սարքավորումների ծախսերը:

⁶⁶ 120 դրամ * 4,3 անձ * 12 ամիս / 440 (Փոխարժեք եվրո) = 14 եվրո.

⁶⁷ 74021 դրամ միջին ամսական եկամուտը մեկ շնչի հաշվով * 4.3*12/440 = 8680 եվրո:

Թափոնների առանձին հավաքումն ու տեսակավորումը առաջարկվում է ֆինանսավորել Արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվության սխեմայով: Մասնավոր հատվածը շատ ավելի ճկուն է և կարող է ավելի համարժեք արձագանքել շուկայի տատանումներին, իսկ թափոնների տեսակավորումն ու վերամշակումը հանրային հատվածի ներգրավման հիմնական ներուժն են: Սա վավեր է նաև այլ թափոնների վերականգնման օբյեկտների համար:

2020 թվականին ընդունվել է «Պետություն-մասնավոր գործընկերության մասին» օրենքը, որը բարենպաստ իրավական դաշտ է սահմանել հանրային ենթակառուցվածքներում մասնավոր ներդրումների համար: Որպես համաֆինանսավորում նախատեսվում է նաև պետական դրամաշնորհային աջակցություն և սուբսիդիաներ⁶⁸: Սա լավ հնարավորություն կարող է լինել երկրում սակիտարական աղբավայրերի կառուցման համար, քանի որ ներդրումային ծախսերը կարող են համեմատաբար ավելի ցածր լինել:

Թափոնների ոլորտը և շրջակա միջավայրի պահպանությունը երկար ժամանակ զրկված են եղել քաղաքական ուշադրությունից: Համայնքապետարանները պետք է հնարավորինս ցածր գնով լուրջ ներդրումներ կատարեն ոլորտում:

Թեև վարկային պայմաններն ավելի բարենպաստ են պետական մարմինների, քան առևտրային հատվածի համար, վարկեր վերցնելու և դրամաշնորհներ ստանալու հնարավորությունները խիստ սահմանափակ են:

Ծախսային առավելությունների կարելի է հասնել մասնավոր հատվածի ներգրավմամբ, քանի որ մասնավոր շահը ցանկացած նախաձեռնության համար նվազագույն ծախսերի լուծում է փնտրում, իսկ պայմանագրի երկարաժամկետ պայմանների դեպքում դա կլինի երկարաժամկետ նվազագույն ծախսերի լուծում:

7. Բարելավման ոլորտները

Թափոնների ոլորտի ներկայիս զարգացման վիճակը կարելի է բնութագրել որպես միջանկյալ, որը հազիվ բավարարում է հանրային առողջության պահպանման անհրաժեշտությունը: Ակնհայտ են բացերը ծառայությունների և ենթակառուցվածքների, ինչպես նաև թափոնների հեռացման օբյեկտների նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության առկայության և պատշաճ մակարդակի ուղղությամբ: Այս բացերը հանգեցնում են բնապահպանական ռիսկերի և ազդեցությունների:

7.1 Իրավական դաշտի և առաջարկությունների բացերը

Ինչպես նշված է Բաժին 2.4-ում, ՀՀ կառավարությունը պարտավորվել է միջոցներ ձեռնարկել իր օրենսդրությունը ԵՄ համապատասխան օրենսդրությանը համապատասխանեցնելու համար: Սա մասնավորապես վերաբերում է թափոնների մասին 2008/98/ԵՀ հրահանգի և թափոնների աղբավայրերի մասին 1999/31/ԵՄ հրահանգի որոշ դրույթներին: Հաշվի առնելով դա՝ ստորև բերված բաժինը ուրվագծում է այն ոլորտները, որոնցում առկա իրավական դաշտը փոփոխության կարիք ունի:

Հիմնական բացերը

Գործող օրենսդրության մեջ կան բացեր, որոնք խոչընդոտում են թափոնների և ռեսուրսների կառավարման ոլորտի զարգացմանը: Հիմնական բացերը վերաբերում են.

- Թափոնների կառավարման հիերարխիայի պահպանմանը
- Աղտոտողը վճարում է սկզբունքի իրականացմանը
- Թափոնների հեռացման բարելավված ստանդարտներին
- Արտադրողի ընդլայնված պատասխանատվության իրականացմանը:

⁶⁸Պետություն-մասնավոր գործընկերության մասին օրենքի 26-րդ հոդված՝ Պետական աջակցության տեսակները ՊՄԳ ծրագրերում

Թափոնների կառավարման հիերարխիան հրահանգավորող ուղղություն է տալիս թափոնների կառավարման տարբեր մեթոդների հարաբերական կարևորության վերաբերյալ: Ներկայումս հավաքված ամբողջ քաղաքային աղբը գնում է աղբավայր, որը գտնվում է հիերարխիայի ստերին մասում՝ հիմքում: Չկան մեխանիզմներ՝ խթանելու կամ խրախուսելու թափոնների կառավարման գործելակերպը հիերարխիայում դեպի վեր շարժվելու համար: Աղբավայրում տեղադրելու հարկը, որը սահմանվել է ընդամենը 60 դրամ/տոննա (0,15 ԱՄՆ դոլար/տոննա) դեր չի խաղում թափոնների վերամշակման և վերականգնման խթանման գործում: Աղբավայրից թափոնների վերածագրածման, վերամշակման կամ վերականգնման խթանումը կարևոր ռազմավարական առաջնահերթություն է, որը պետք է ունենա օրենսդրական հենք:

Աղտոտողը վճարում է սկզբունքը դեռ չի գործում և արդյունքում թափոնների կառավարման ծախսերը արդարացիորեն չեն վերագրվում թափոններ արտադրողներին և սեփականատերերին: Սակագները և վճարները դեռ չեն հաշվարկում ծառայությունների ամբողջ արժեքը: Աղբավայր մուտքի վճարները, օրինակ, կամ գոյություն չունեն, կամ սահմանված են չափազանց ցածր՝ ամբողջությամբ գործառնական ծախսերը կամ փակման և հետփակման խնամքի ծախսերը ծածկելու համար: Արտադրողները ֆինանսական և կազմակերպչական պատասխանատվություն չեն կրում արտադրանքի կենսացիկլում թափոնների փուլի կառավարման համար: Անհրաժեշտ են լրացուցիչ իրավական դրույթներ՝ աղտոտողը վճարում է սկզբունքի կիրառման համար:

Ծախսերի ամբողջական փոխհատուցումը որպես սկզբունք նշված չէ «Թափոնների մասին» օրենքում: Թափոնների կառավարման վճարների վերին շեմը չի նախատեսում ծախսերի ամբողջական փոխհատուցում և թափոնների կառավարման ծառայությունների ինքնաֆինանսավորում: Փոխարենը, միջազգային լավագույն փորձը ցույց է տալիս, որ տնային տնտեսությունների և առևտրային կազմակերպությունների համար վճարները պետք է հիմնված լինեն մատչելիության շեմերի պահպանմամբ մատուցվող ծառայությունների ծախսերի ամբողջական փոխհատուցման վրա:

Ծախսերի ամբողջական փոխհատուցման բացակայությունը խոչընդոտ է մասնավոր հատվածի մասնակցության համար, որը հակառակի դեպքում շահագրգռված կլիներ ներդրումներ կատարել թափոնների ծառայությունների և ենթակառուցվածքների մեջ:

Թափոնների հեռացման ներկա վիճակը չի կանխում բնապահպանական և առողջապահական ռիսկերը: Բացի Հրազդանի աղբավայրից (դեռևս չշահագործվող), հանրապետությունում ոչ մի աղբավայր չի համապատասխանում ժամանակակից ինժեներական օբյեկտի պահանջներին: Դա պայմանավորված է տարածքների ընտրության և սանիտարական աղբավայրերի կառուցման համար շրջակա միջավայրի պահպանության բարձր չափանիշներ սահմանող օրենսդրական դրույթների բացակայությամբ:

Աղբավայրերի կառավարման և փակման դրույթներ սահմանելու այս բացը վերջերս վերացվել է «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գոյություն ունեցող և գործող աղբավայրերի շահագործման, բարեկարգման և փակման նվազագույն չափորոշիչները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության №27-Ն որոշմամբ: Սա հատկապես կարևոր է՝ հաշվի առնելով երկրում առկա մեծ թվով աղբավայրերը՝ մոտ 300:

Մեր օրերում **Արտադրողի Ընդայնված Պատասխանատվությունը (ԱԸՊ)** կիրառվում է ամբողջ աշխարհում՝ տարբեր ապրանքատեսակների թափոնները կառավարելու համար: ԱԸՊ-ը պահանջում է այն արտադրողներից, ովքեր ապրանքներ են մատակարարում շուկա, պատասխանատվություն ստանձնել իրենց արտադրանքի համար ծառայության ժամկետից հետո, և, մասնավորապես, դրանց ժամկետի ավարտից հետո հավաքել և վերամշակել այն: Հիմքում ընկած է այն հիմնավորումը, որ երբ բախվում են իրենց արտադրանքը հետսպառման փուլում հավաքելու և մշակելու պարտավորության հետ, արտադրողները կունենան տնտեսական խթան՝ վերանայելու իրենց արտադրանքի դիզայնը, ինչը երկարաժամկետ հեռանկարում արտադրանքի կառավարումը կդարձնի ռեսուրսաարդյունավետ:

ԱԸՊ-ի կիրառումը հաճախ ենթադրում է արտադրողների կողմից թափոնների հավաքման և վերամշակման համակարգեր հիմնադրելու պահանջ: Գործնական նպատակներով արտադրողները սովորաբար հիմնում կամ միավորվում են արտադրողի պատասխանատվության կազմակերպությունում՝ այս պահանջը կատարելու համար:

Արտադրողների պատասխանատվության կազմակերպությունները, որոնք ստեղծվել են ԱԸՊ սխեմաներ վարելու համար, իրենց հիմնադրումից հետո կդառնան ակտիվների և ենթակառուցվածքների կարևոր ներդրողներ: Ամբողջական ներդրումից հետո ԱԸՊ համակարգերը կփակեն հատուկ թափոնների հոսքերի առանձին հավաքման, տեսակավորման և վերականգնման ամբողջական ծախսերը, ներառյալ փաթեթավորման թափոնները: Սա զգալիորեն կնվազեցնի պետական բյուջեների ֆինանսական բեռը:

Վերջին մի քանի տարիների ընթացքում զգալի տեխնիկական աջակցություն է ցուցաբերվել ՀՀ կառավարությանը՝ ԱԸՊ-ի ընձեռող հնարավորությունն ստեղծելու համար: Թեև հնարավորությունն ստեղծող շրջանակի մշակման գործընթացը գտնվում է առաջադեմ փուլում, **պետք է նշել, որ սովորաբար ժամանակ և զգալի ջանքեր են պահանջվում բոլոր հիմնական շահագրգիռ կողմերից՝ համապարփակ ԱԸՊ սխեմաներ մշակելու համար:** ԱԸՊ սխեմաների բացակայության դեպքում աղբյուրում բաժանման և վերամշակման աշխատանքները չեն կատարվում և զգալի քանակությամբ քաղաքային թափոններ (ռեսուրսներ) հայտնվում են աղբավայրերում:

Կենսաթափոնները չեն կանոնակարգվում իրավական դրույթներով: Գոյություն ունեցող օրենսդրական դաշտը չի կարող անդրադառնալ առաջացող զանգվածի առումով ամենակարևոր թափոնների հոսքի՝ կենսաթափոնների կառավարմանը:

Տվյալներ և հաշվետվություններ: Թափոնների մասին օրենքը ակնհայտորեն չի պահանջում թափոնների կառավարման օպերատորներից զեկուցել հավաքված և աղբավայրում գտնվող քաղաքային կոշտ թափոնների մասին: Նման պահանջ գոյություն ունի թափոնների վերամշակմամբ զբաղվող կազմակերպությունների, բայց ոչ թափոններ հավաքող և հեռացնող օպերատորների համար: Հավաքված և հեռացված թափոնների վերաբերյալ հաշվետվությունները ներկայացվում են միայն քաղաքապետարանների կողմից, որոնք, սակայն, սովորաբար հիմնված են մոտավոր հաշվարկների վրա:

Առաջարկություններ

Թափոնների մասին նոր օրենքի ընդունում: Ինչպես նշվեց վերևում, «Թափոնների մասին» գործող օրենքում զգալի բացեր կան, որոնք պետք է շտկվեն: Փոփոխությունները չափազանց համապարփակ են, որպեսզի «Թափոնների մասին» օրենքը փոփոխության ենթարկվի: Թափոնների կառավարման նոր օրենսդրական ակտում անհրաժեշտ է ներառել հետևյալ հիմնական դրույթները.

Թափոնների հիերարխիա

Օրենքը պետք է սահմանի, որ թափոնների կանխարգելման և կառավարման գործում առաջնահերթության կարգով պետք է կիրառվի թափոնների հետևյալ հիերարխիան. ա) կանխարգելում, բ) վերաօգտագործում, գ) վերամշակում, դ) օգտահանում, օրինակ՝ էներգիայի ստացում, և (ե) հեռացում:

Թափոնների կառավարման իրավասու մարմնի նշանակում

Նոր օրենքը պետք է հստակեցնի ինստիտուտների պարտականությունները, մասնավորապես՝ կապված քաղաքականության մշակման և պլանավորման հետ, և այն նախարարությունը, որը կհանդիսանա երկրում աղբի կառավարման հիմնական պատասխանատուն: Լավ կառավարումը պահանջում է վերահսկել որոշումների կայացման գործընթացները:

Աղտոտողը վճարում է սկզբունքը

Աղտոտողը վճարում է սկզբունքը պահանջում է, որ շրջակա միջավայրին հասցված աղտոտման ծախսերը կատարեն այն պատճառողները: Աղտոտողը վճարում է սկզբունքի

համաձայն՝ թափոնների կառավարման ծախսերը, ներառյալ անհրաժեշտ ենթակառուցվածքի և դրա շահագործման ծախսերը, կրում է սկզբնական թափոն արտադրողը կամ ներկայիս կամ նախկին թափոններ ունեցողները: Թափոնների սակագները/վճարները պետք է հաշվի առնեն ծառայությունների ամբողջական արժեքը, իսկ արտադրանք արտադրողները պետք է կրեն ֆինանսական և կազմակերպչական պատասխանատվություն արտադրանքի կենսացիկլի թափոնների փուլի կառավարման համար:

Ընդայնված արտադրողի պատասխանատվությունը

Քանի որ ԱԸԴ-ը կարգավորվելու է առանձին օրենքով, Թափոնների մասին օրենքում պետք է ներառվեն նաև որոշ դրույթներ, ինչպիսիք են՝ Նոր սահմանումները, թափոնների վերականգնման/վերամշակման գործունեության լիցենզավորման դրույթները, ԱԸԴ-ի ներդրման նպատակը և այլն:

Լիցենզավորում և թույլտվություն

Նոր օրենքը պետք է ներառի դրույթներ, որոնք սահմանում են, որ ցանկացած հիմնարկ կամ ձեռնարկություն, որը մտադիր է թափոնների կառավարման գործունեություն իրականացնել, թույլտվություն ստանա իրավասու մարմնից:

Տնտեսական գործիքներ

«Թափոնների մասին» օրենքի 59-րդ հոդվածը նախատեսում է թափոնների կառավարման գործունեության ֆինանսավորման համար օգտագործել տնտեսական գործիքներ: Այնուամենայնիվ, օրենքը չի սահմանում իրավական հիմքերը տարբեր տնտեսական գործիքների համար, որոնք կարող են ներդրվել կառավարության կողմից: Թափոնների մասին Նոր օրենքը պետք է նախատեսի դրույթներ, որ տնտեսական գործիքները պետք է օգտագործվեն թափոնների հիերարխիայի կիրառման համար խթաններ տրամադրելու համար, ինչպիսիք են.

- Թափոնների աղբավայրի (և այրման) համար վճարներ և սահմանափակումներ, որոնք խթանում են թափոնների կանխարգելումը և վերամշակումը, մինչդեռ աղբավայրը մնում է թափոնների կառավարման ամենաբիչ նախընտրելի տարբերակը:
- «Pay-as-you-through» սխեմաները, որոնք գանձում են թափոններ արտադրողներից՝ հիմնվելով գոյացած թափոնների փաստացի քանակի վրա և խրախուսում են վերամշակվող թափոնների աղբյուրից տարանջատման և խառը թափոնների քանակների կրճատման համար:
- Ապրանքների, մասնավորապես աննդամթերքի նվիրատվության համար հարկաբյուջետային խթանները,
- Տարբեր տեսակի թափոնների համար արտադրողի պատասխանատվության ընդայնված սխեմաներ և դրանց արդյունավետությունը, ծախսարդյունավետությունը և կառավարումը բարձրացնելու միջոցառումները,
- Ավանդների վերադարձման սխեմաներ և այլ միջոցներ՝ խրախուսելու օգտագործված ապրանքների և նյութերի արդյունավետ հավաքագրումը,
- Կայուն պետական գնումներ՝ խրախուսելու թափոնների ավելի լավ կառավարումը և վերամշակված արտադրանքի և նյութերի օգտագործումը,
- Սուբսիդիաների աստիճանական վերացում, եթե չեն համապատասխանում թափոնների հիերարխիային,
- Հարկաբյուջետային կամ այլ միջոցների կիրառում՝ խրախուսելու այն ապրանքներին և նյութերին, որոնք պատրաստված են կրկնակի օգտագործման կամ վերամշակման համար,
- Աջակցություն հետազոտություններին և Նորարարություններին առաջադեմ վերամշակման տեխնոլոգիաների և վերամշակման ոլորտում,
- Տնտեսական խթաններ տարածաշրջանային և տեղական իշխանությունների համար, մասնավորապես՝ խթանելու թափոնների կանխարգելումը և ակտիվացնելու առանձին հավաքման սխեմաները՝ միաժամանակ խուսափելով աղբավայրերից և այրումից,
- Թափոնների կառավարման վերաբերյալ կամավոր համաձայնագրերի խրախուսում:

Այլ դրույթներ

- Պահանջներին չհամապատասխանող բոլոր քաղաքային աղբավայրերի փակման ժամկետների սահմանում,
- Աղբավայրից առաջ թափոնների նախնական մշակման պահանջի ներդրում, ժամկետի սահմանում, որից հետո աղբավայրերը չպետք է ընդունեն չմշակված թափոններ,
- Դիտարկել նախապայմաններ այն թափոնների համար, որոնք կարող են ենթարկվել վերամշակման կամ վերականգնման: Դարացնել դրանք թափոն անվանելը:

Աղբավայրերի կառուցման մասին ՀՀ կառավարության որոշման ընդունում: Որոշումը պետք է փոխակերպի թափոնների աղբավայրի մասին 1999/31/ԵՅ հրահանգով սահմանված պահանջները ոչ վտանգավոր թափոնների համար աղբավայրերի ընդհանուր պահանջների վերաբերյալ, ինչպիսիք են.

- Աղբավայրի գտնվելու վայրը (հեռավորությունը բնակավայրերից, ստորերկրյա ջրերի առկայություն, երկրաբանական և հիդրոերկրաբանական պայմաններ և այլն),
- Ջրի հսկողություն և տարրալուծվածքի կառավարում (տեղումների և մակերևութային ջրերի վերահսկում, արտահոսքերի հավաքում և այլն),
- Հողի և ջրի պաշտպանություն (երկրաբանական արգելք, ստորին շերտ, վերին շերտ և այլն),
- Աղբավայրի գազի հսկողություն (հսկողություն կուտակված աղբավայրի գազի նկատմամբ, աղբավայրի գազի մաքրում և այլն):

7.2 Քաղաքականության շրջանակի և առաջարկությունների բացերը

Հիմնական բացերը

Տարածաշրջանային պլանավորման բացակայություն: Երկիրը բաժանվելու է թափոնների կառավարման մի քանի գոտիների: Ներկայումս բացակայում է թափոնների կառավարման տարածաշրջանային պլանների դերը, որոնք էական են թափոնների կառավարման տարածաշրջանային օբյեկտները նույնականացնելու և դրանցում ներդրումներ կատարելու համար: Թափոնների կառավարման տարածաշրջանային համապարփակ պլանների բացակայության պայմաններում դժվար է կանխատեսել հավաքման, վերականգնման և հեռացման ծառայությունների և ենթակառուցվածքների առաջիկա կարիքները: Համայնքապետարանները չունեն հենքեր ռազմավարական որոշումներ ընդունելու կոշտ թափոնների համապարփակ կառավարման ծառայության տարրերի վերաբերյալ, որոնք հնարավոր կլիներ համատեղ օգտագործել հարևան քաղաքապետարանների հետ, ինչի արդյունքում ներդրումների ոլորտը լճանում է:

Քաղաքային թափոնների կառավարման առկա ծրագրերի անբավարար շոջանակը: Գոյություն ունեցող քաղաքային թափոնների կառավարման պլանները հիմնականում թափոնների հավաքման սխեմաներ են: Անհրաժեշտ են թափոնների կառավարման նոր տեղական պլաններ, որոնք կարտացոլեն Ազգային ռազմավարությամբ սահմանված պահանջները և կներառեն տարրեր, ինչպես նշված են թափոնների կառավարման տեղական պլանների մշակման ուղեցույցում:

Առաջարկություններ

- **Թափոնների կառավարման տարածաշրջանային պլանների մշակում:** Քանի որ երկարաժամկետ ազգային ռազմավարությունը նախատեսում է թափոնների հեռացման տարածքայինացում, քաղաքապետարանները պետք է մշակեն թափոնների կառավարման տարածաշրջանային ծրագրեր՝ արտացոլելու համաձայնեցված ծառայությունները, որոնք պետք է մատուցվեն տարածաշրջանային հիմունքներով:
- **Թափոնների կառավարման տեղական պլանների մշակում:** Համայնքային հատակագծերի մշակման համար օրենսդրական պահանջ կա: Այս պլանները պետք է մշակվեն թափոնների կառավարման ազգային և տարածաշրջանային պլանների դրույթներին համապատասխան և հետևելով թափոնների կառավարման տեղական պլանների մշակման ուղեցույցի կառուցվածքին և շրջանակին:

- **Աղբավայր գնացող կենսաբալայվող քաղաքային թափոնների քանակի նվազեցման ազգային ռազմավարության նախապատրաստում:** Համաձայն ՀԸԳՀ-ի պահանջների՝ պետք է մշակվի աղբավայր մուտք գործող կենսաբալայվող քաղաքային թափոնների քանակը նվազեցնելու ազգային ռազմավարություն: Ռազմավարությունը պետք է նախանշի նախատեսվող միջոցառումները և ժամանակացույցը աղբավայր մտնող կենսաբալայվող թափոնների փուլային կրճատման համար՝ չգերազանցելով բազային տարվա համար սահմանված քանակի 35%-ը:

7.3 Ինստիտուցիոնալ պայմանավորվածությունների և առաջարկությունների բացերը

Հիմնական բացերը

Թափոնների կառավարման պարտավորությունների մասնատում: Թափոնների կառավարման քաղաքականության մշակումը մի գործառույթ է, որը վերապահված է մի քանի մարմինների՝ Կառավարությանը, ՇՄՆ-ը, ՏԿԵՆ-ը և մարզպետարաններին: Շփոթություն է առաջանում նաև այն փաստից, որ թեև, ըստ թափոնների մասին օրենքի, շրջակա միջավայրի նախարարությունը թափոնների կառավարման ոլորտում պետական լիազոր մարմինն է, իրականում պլանավորման առաջնային մարմինը Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունն է:

Բացի այդ, թափոնների կառավարման որոշակի գործառույթներ ներկայումս չեն իրականացվում որևէ հաստատության կողմից, ինչպիսիք են.

- Թափոնների վերականգնման ծառայությունների և սարքավորումների տեխնիկական կարգավորիչի գործառույթը բացակայում է,
- Թափոնների վերականգնման համար պարտականությունները (հաճախորդի գործառույթը) հստակորեն սահմանված չեն:

Եստուհայում Շրջակա միջավայրի նախարարությունը շրջակա միջավայրի պաշտպանության և, մասնավորապես, թափոնների կառավարման ոլորտում ազգային առաջատար մարմինն է: Նախարարությունը պատասխանատու է թափոնների կառավարման ազգային օրենսդրության և ոլորտում ազգային պլանների ու ծրագրերի մշակման համար: Շրջակա միջավայրի նախարարության գործառույթները ազգային մակարդակում աջակցվում են մի քանի գործադիր մարմինների միջոցով՝ Բնապահպանական խորհուրդ, որը բնապահպանական թույլտվություններ է տալիս թափոնների վերականգնման և հեռացման օբյեկտների համար և կարծիքներ է տրամադրում թափոնների կառավարման տեղական պլանների վերաբերյալ, Բնապահպանական տեսչությունը, որը վերահսկում է շրջակա միջավայրի պաշտպանության բոլոր ոլորտները և որպես այս գործառույթների մի մաս, իրականացնում է հսկողություն թափոնների կառավարման գործառույթությունների և օբյեկտների նկատմամբ, Շրջակա միջավայրի գործակալությունը, որը զբաղվում է թափոնների տվյալների փաստաթղթավորմամբ, հաշվետվություններով և վերլուծությամբ, և Բնապահպանական ներդրումային կենտրոնը, որը հավաքում է աղբավայրերի հարկը և աղտոտման այլ վճարները և ֆինանսավորում տեղական իշխանություններին, մասնավոր ընկերություններին և հասարակական կազմակերպություններին թափոնների կառավարման ոլորտում ծրագրեր իրականացնելու համար (*Սղբյուր՝ Bridging the Gap in Solid Waste Management, Governance Requirements for Results, the World Bank, 2021*)

Տվյալների կառավարում և հաշվետվություն: Բացի թափոնների քանակի վերաբերյալ տվյալների անհուսալիությունից, տվյալների կառավարման և հաշվետվության հիմնական խնդիրն այն է, որ չափազանց շատ հաստատություններ ներգրավված են տվյալների հավաքագրման և տեղաբաշխման մեջ: Սա բարդացնում է որոշումների կայացումը և թափոնների կառավարումը:

Առաջարկություններ

Մեկ պատասխանատու նախարարության նշանակում: Ինչպես արդեն նշվեց, թափոնների կառավարման քաղաքականության մշակումը բաշխված է մի քանի հաստատությունների միջև: Համաձայն թափոնների մասին օրենքի, շրջակա միջավայրի նախարարությունը թափոնների կառավարման ոլորտում պետական լիազոր մարմինն է: Գործընթացները և որոշումների կայացումը պարզեցնելու համար մեկ նախարարություն պետք է ունենա երկրում թափոնների կառավարման

հիմնական պատասխանատուի մանդատը: Թափոնների կառավարումը ներառում է շրջակա միջավայրի վրա նշանակալի ազդեցություն ունեցող գործողությունների մի շղթա:

Շրջակա միջավայրի պահպանության ազգային գործակալության ստեղծում: Գործակալությունը պատասխանատու կլինի հետևյալ գործառնությունների համար.

- *Լիցենզավորում և թույլտվություններ:* Այսպիսով, որոշումները, որոնց վերաբերյալ թափոնների կառավարման օբյեկտներին տրվում են թույլտվություններ և այդ թույլտվություններում ներառված պայմանները, տարանջատվում են քաղաքականության մշակումից, պլանավորման և ֆինանսավորման որոշումներից: Այս տարանջատումը օգտակար է թափոնների վերականգնման և տեղադրման ոլորտի համատեքստում, որտեղ առկա է աղտոտվածության դեպքերի իրական ռիսկ, որոնք տեղի են ունենում վատ կամ անհամապատասխան կառավարման դեպքերում:
- *Տվյալների հավաքագրում և կառավարում:* Գործակալությունը հանդես կգա որպես թափոնների տվյալների հավաքագրման և մշակման ազգային մարմին և պատասխանատու կլինի թափոնների կառավարման տվյալների բազայի ստեղծման, պահպանման և թափոնների վերաբերյալ հաշվետվությունների կազմման համար:

Թույլտվության պարտականությունների հստակ սահմանում: Արտոնագրման և թույլտվության պարտականությունները պետք է տարանջատվեն ազգային իշխանությունների և քաղաքապետարանների միջև:

Առաջարկվում է, որ հետևյալ ծառայությունները/հաստատությունները լինեն լիցենզավորված/թույլատրված, վերահսկվեն և վերահսկվեն քաղաքապետարանների կողմից՝

- Լիցենզիաներ առանձին հավաքագրման ծառայությունների օպերատորների համար, ներառյալ ԱԸՊ սխեմաներով աշխատողները,
- Թափոնների և վերամշակվող նյութերի ստացման, վերամշակման և ժամանակավոր պահպանման տեղական օբյեկտների/տեղամասերի թույլտվություններ (ներառյալ փոխաբեռնման կայաններ և օբյեկտներ կանաչ և կենսաթափոնների, փաթեթավորման և այլ վերամշակվող նյութերի համար):

Առաջարկվում է, որ հետևյալ ծառայությունները/հաստատությունները լիցենզավորվեն/թույլտվվեն Շրջակա միջավայրի պահպանության գործակալության կողմից և վերահսկվեն և վերահսկվեն ազգային տեսչության մարմնի կողմից.

- Խառը թափոնների հավաքման ծառայությունների օպերատորների լիցենզիաներ,
- Թափոնների վերականգնման և հեռացման/տեղադրման օպերատորների լիցենզիաներ,
- Արտադրողների համար պատասխանատու կազմակերպությունների լիցենզիաներ,
- Լիցենզիաներ հատուկ (ներառյալ վտանգավոր) թափոններ շահագործողների համար,
- Տարածաշրջանային թափոնների վերականգնման/մշակման և հեռացման թույլտվություններ,
- Թույլտվություններ հատուկ (ներառյալ վտանգավոր) թափոնների վերականգնման/մշակման օբյեկտների համար:

Բնապահպանական հիմնադրամի ստեղծում: Բնապահպանական հիմնադրամները ֆինանսական մեխանիզմներ են, որոնք նախատեսված են շրջակա միջավայրի պաշտպանության քաղաքականությանն ու նախաձեռնություններին աջակցելու համար: Բնապահպանական հիմնադրամի առաջնային նպատակն է ֆինանսական ռեսուրսներ, տեխնիկական աջակցություն և կարողությունների զարգացման աջակցություն տրամադրել այն ծրագրերին, որոնք նպաստում են շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը և կայուն զարգացմանը: Կառավարության կողմից ստեղծվելիս հիմնադրամը հիմնվում է հանրային ֆինանսավորման աղբյուրների վրա, ինչպիսիք են հարկերը, վճարները կամ տուրքերը՝ բնապահպանական քաղաքականությանն ու նախաձեռնություններին աջակցելու համար:

7.4 Թափոնների շահագործման և առաջարկությունների բացթողումները

Հիմնական բացերը

Թափոնների անարդյունավետ հավաքում: Ներկայումս թափոնների հավաքման արդյունավետությունը ցածր է մի քանի պատճառներով: Նախ, բեռնարկղերը, որոնք հիմնականում օգտագործվում են, հնացած են, առանց անիվների և կափարիչների, ավելի ծանր են, քան ժամանակակից նմուշները, և արդյունքում բարձրացման և սպասարկման համար ավելի շատ ժամանակ է պահանջվում: Թեև տեղական արտադրության բեռնարկղերի ներդրումային արժեքը ցածր է, դրանց օգտագործումը անարդյունավետություն է առաջացնում թափոնների կառավարման համակարգի շահագործման և պահպանման տեսանկյունից: Երկրորդ՝ քաղաքային աղբը հավաքվում է բավականին հնացած և հնամաշ մեքենաներով: Օգտագործվող հավաքման մեքենաների փոքր մասն է հագեցած խտացումով: Գյուղական վայրերում առավել հաճախ օգտագործվում են բաց աղբատարներ, որոնք պահանջում են թափոնների ձեռքով բեռնում: Երրորդ, բարձրահարկ շենքերում աղբամուղների համակարգը դեռ օգտագործվում է: Աղբամուղները անհամապատասխան համակարգ են ինչպես հանրային առողջության, այնպես էլ գործառնական տեսանկյունից:

Էկոլոգիապես անվնաս թափոնների հեռացում/տեղադրում: Բացի Հրազդանի աղբավայրից, երկրի մնացած բոլոր աղբավայրերը հիմնականում աղբյուսներ են, որոնք չեն համապատասխանում բնապահպանական պահանջներին: Տեղամասերը չեն համապատասխանում թափոնների հեռացման ժամանակակից չափանիշներին: Չունենալով հսկողության մեխանիզմներ՝ աղբավայրերը չեն կարող ապահովել, որ արտադրական և առողջապահական համակարգի վտանգավոր թափոնները քաղաքային թափոնների հետ միասին չտեղադրվեն: Ներկայիս գործառնական գործելակերպը չի համապատասխանում թափոնների հեռացման համար վերջերս ընդունված ավելի բարձր չափանիշներին⁶⁹:

Թափոնների վերամշակման և վերականգնման պաշտոնական կազմակերպված համակարգի բացակայություն: Առաջացման աղբյուրում տարանջատումը երկրում միայն պատահական գործունեություն է և հիմնականում պայմանավորված է դոնորներով: Կան բավարար վերամշակման հնարավորություններ, մասնավորապես, ապակու և թղթի և սովորաթղթի համար: Այնուամենայնիվ, բացի մասնավոր կազմակերպված վերամշակման գործունեությունից, բացակայում են պաշտոնապես կազմակերպված վերամշակման ծառայությունները, որոնք ինտեգրված են այլ քաղաքային թափոնների կառավարման ծառայությունների հետ:

Կենսաթափոնների կառավարման համակարգի բացակայություն: Թեև քաղաքային թափոնների ամենամեծ տոկոսն է կազմում, ներկայումս ոչ կանաչ թափոնները, ոչ սևնդի թափոնները ենթակա չեն որևէ մշակման:

Շինարարության և քանդման թափոնների (ՇԲԹ) հեռացման համար նախատեսված տարածքների բացակայություն: Ընդհանուր առմամբ, համայնքապետարանները չունեն հատուկ նշանակված տարածքներ ՇԲԹ-ի հեռացման համար: Քաղաքացիները ՇԲԹ-ը դեն են նետում կամ կենցաղային աղբի համար նախատեսված տարանների մոտ, կամ շրջակա միջավայրն աղտոտող պատահական վայրերում: Քանի որ քաղաքային թափոնների հեռացման վայրերը սովորաբար բաց աղբավայրեր են, ՇԲԹ-ն հաճախ խառնվում է քաղաքային թափոնների հետ:

Առաջարկություններ

Թափոնների հավաքման սարքավորումների արդիականացում: Թափոնների հավաքման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար ներկայումս օգտագործվող աղբահանության սարքավորումները պետք է փոխարինվեն ավելի արդյունավետներով: Հետևից բեռնվող մեքենաները, որոնք խտացման ավելի բարձր արագություն ունեն, պետք է փոխարինեն ներկայումս օգտագործվող ցածր խտացման հզորությամբ կողային բեռնվող բեռնատարներին: Թափոնների հավաքումը պետք է հիմնված լինի անիվավոր 1.1մ³ կափարիչներով բեռնարկղերի վրա: Նման բեռնարկղերը մի քանի

⁶⁹ ՀՀ կառավարության 01.04.2024թ.-ի «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գոյություն ունեցող և գործող աղբավայրերի շահագործման, բարեկարգման և փակման նվազագույն չափորոշիչները հաստատելու մասին» №27-Ն որոշումը

անգամ ավելի արագ են բեռնվում, քան ներկայումս օգտագործվողները: Բացի այդ, դրանք ապահովում են զգալիորեն ավելի մեծ հզորություն, քան ներկայիսները: Դժվար հասանելիություն ունեցող գյուղերը կարող էին սպասարկվել 4-5 մ³ տարողությամբ բեռնարկղերով:

Նոր սանիտարական աղբավայրերի կառուցում: Թափոնների հեռացումը պետք է իրականացվի նոր աղբավայրերում, որոնք համապատասխանում են ԵՄ աղբավայրերի հրահանգի չափանիշներին: Ապագայում անհրաժեշտ աղբավայրերի թիվը կսահմանվի ՎՇԵԲ-ի կողմից ֆինանսավորվող շրջանակի ուսումնասիրությամբ՝ ՏԿԵՆ-ի հետ համագործակցությամբ: Տեխնիկատնտեսական հիմնավորումները պետք է հաստատեն այդ սանիտարական աղբավայրերի ճշգրիտ վայրը:

Բոլոր աղբյուսների փակումը: Նոր սանիտարական աղբավայրերի կառուցմանը զուգահեռ անհրաժեշտ է զույթագրել բոլոր աղբյուսները/աղբավայրերը: Հիմնվելով հեռացված թափոնների քանակների և տեսակների վրա պետք է մշակվի աղբավայրի փակման պլան՝ մանրամասնելով փակման և վերականգնման միջոցառումների տեսակները, որոնք անհրաժեշտ են միջոցառումների ծախսերի հետ միասին:

ԱԸՊ-ի ներդրում: Հիմնական շահագրգիռ կողմերի միջև իրավական դաշտը համաձայնեցնելուց և հաստատվելուց հետո պետք է իրականացվեն ԱԸՊ սխեմաները: ԱԸՊ սխեմաների հիմնական պահանջներից մեկն այն է, որ արտադրողների կողմից կատարվող ֆինանսական ներդրումները կարողանան ծածկել թափոնների առանձին հավաքման, տրանսպորտի և վերականգնման/վերամշակման զուտ ծախսերը: Համայնքապետարանները պետք է պարտավորված լինեն համագործակցել ԱԸՊ սխեմաների/ԱՊԿ-ների հետ փաթեթավորման թափոնների առանձին հավաքման համակարգերի ստեղծման գործում:

Թափոնների կառավարման համակարգի ստեղծում: Թերևս ոչ այնքան հրատապ խնդիր է, որքան թափոնների հեռացումը: Հայաստանի թափոնների համապարփակ կառավարման համակարգը պետք է ներառի կենսաթափոնների մշակումն ու վերականգնումը: Կենսաթափոնների կառավարման համակարգը պետք է ներառի կանաչ թափոնների, ինչպես նաև խոհանոցային թափոնների վերականգնում: Քանի դեռ կանաչ թափոնների վերամշակումը/կոմպոստավորումը հանդիսանում է կենտրոնացված և ապակենտրոնացված լուծումներ, խոհանոցային թափոնների վերականգնումը տնտեսապես արդարացված կլինի միայն որպես կենտրոնացված լուծում և պետք է ներառվի թափոնների կառավարման ապագա տարածաշրջանային ծրագրերում:

ՇՔԹ կառավարման համակարգի ստեղծում: Թեև քաղաքային թափոնների հոսք չէ, երբ ՇՔԹ-ը պատշաճ կերպով չի կառավարվում, այն հաճախ դառնում է թափոնների հավաքման համակարգի մաս (առանց թափոնների վճարի մաս լինելու) և/կամ հայտնվում քաղաքային թափոնների հեռացման վայրերում: Տարածաշրջանային աղբավայրերի կառուցմանը և թափոնների հավաքման համակարգերի բարելավմանը զուգահեռ, համայնքապետարանները պետք է ներդնեն ՇՔԹ-ի հավաքման և վերամշակման համակարգեր: Այլ երկրների օրինակները ցույց են տալիս, որ տնտեսական արդյունավետությունը թելադրում է, որ ՇՔԹ-ը պետք է կառավարվեն տարածաշրջանային հիմունքներով, ընդ որում վերամշակման օբյեկտները պետք է գտնվեն ամենաշատ թափոններ առաջացնողների մոտ և նախատեսված լինեն պահեստավորման վայրեր փոքր համայնքների համար:

7.5 Թափոնների գործածության ֆինանսավորման բացեր և առաջարկություններ

Հիմնական բացերը

Ծախսերի բյուջետավորումը հաշվի է առնում սպասարկման առկա մակարդակը և ոչ թե նպատակայինը: Ծառայությունները տրամադրվում են հասանելի միջոցների չափին համապատասխանելու համար, փոխարենը, որ ֆինանսավորումը որոշվի ծառայությունների որակի որոշակի մակարդակ ապահովելու համար:

Թափոնների հավաքման համար ոչ բավարար սարքավորումներ, մաշված և անարդյունավետ հավաքման սարքավորումների, բեռնարկղերի և բեռնատարների օգտագործում: Կախվածություն կա աղբահանող մեքենաների և բեռնարկղերի դրամաշնորհներից: Այն դեպքում, երբ համայնքապետարանները մատուցում են ծառայությունը, կամ համայնքները տիրապետում են այդ ակտիվներին, ակտիվների մաշվածությունը արժեքի մաս չէ⁷⁰: Եթե մասնավոր օպերատորները ծառայությունը մատուցում են մաշված սարքավորումներով, ապա մաշվածությունը չի ներառվում աղբահանության ծառայության արժեքում:

Վերամշակվող նյութերի առանձին հավաքումը սկզբնական փուլում է: Վերամշակումը խոցելի բիզնես է, քանի որ նոր նյութերն ավելի ցածր արժեք ունեն և կա վերամշակման համաշխարհային գների անկում:

Ծախսերի բյուջետավորումը չի արտացոլում ծախսերի կենտրոնները: Առանձին հաշվառում չկա հավաքագրման, փոխադրման, վերամշակման և տեղադրման համար:

Աղբավայրում տեղադրման ծախսերը անտեսվում են: ՀԸԳՀ-ի համաձայնագիրը ներառում է աղբավայրի արժեքի ամբողջական ճանաչման պահանջ: 1999/31/EC հրահանգի 10-րդ հոդվածը՝ աղբավայրի արժեքը, ՀԸԳՀ-ի մաս է, պետություններից պահանջում է միջոցներ ձեռնարկել՝ ապահովելու, որ աղբավայրի ստեղծման (նախագծում, թույլտվություններ, շինարարություն) և շահագործման հետ կապված բոլոր ծախսերը, ներառյալ ֆինանսական ապահովության արժեքը կամ դրա համարժեքը, որը վերաբերում է տարածքի փակման և հետագա խնամքի գնահատված ծախսերին առնվազն 30 տարվա ընթացքում, հատուցվեն գումարով: Այն պետք է գանձվի օպերատորի կողմից ցանկացած տեսակի թափոնների հեռացման համար:

Ծախսերի փոխհատուցումը և «Աղտոտողը վճարում է» սկզբունքը սահմանված չէ օրենսդրության և բաղաբականության փաստաթղթերում:

Կան բազմաթիվ աղբավայրեր և ապօրինի թափոնների գործածությունը կշարունակվի նույնիսկ սանիտարական աղբավայրեր ունեցող մարզերում, եթե ինդիքը անտեսվի: Համայնքապետարաններին ավելի էժան է աղբը մոտակայքում թափելը՝ այն մարզային աղբավայր տեղափոխելու և աղբավայրի մուտքի վճարը վճարելու փոխարեն:

Թափոնների ցանկացած մշակումն ավելի թանկ է, քան աղբավայրում տեղադրումը: Թափոնների հիերարխիային հնարավոր չէ հասնել առանց ծառայության համապատասխան ծախսերի և տնտեսական խթանների հաստատման, ինչպես նախատեսված է գործող օրենսդրությամբ:

Առաջարկություններ

Համայնքային (տեղական) թափոնների կառավարման պլանները պետք է լինեն ծախսերի բյուջետավորման հիմքը, ինչպես խորհուրդ է տրվում թափոնների վճարների վերաբերյալ Մեթոդաբանության նախագծում, թափոնների հավաքման տարբերակների վերլուծությամբ և լավագույն ֆինանսական տարբերակի իրականացման համար սահմանված ներդրումային և գործառնական ծախսերով: Հատկապես նոր սանիտարական աղբավայրեր թափոնները հավաքելու և տեղափոխելու հարցում անհրաժեշտ է տարբերակի վերլուծություն:

Ծախսերի կենտրոնների կողմից առանձին բյուջետավորումը՝ հավաքում, տեղափոխում, հեռացում և վերամշակում, պետք է նպաստի ծառայության ծախսերի թափանցիկությանը, արդյունավետությանը և հաշվետվողականությանը և կբարելավի ծախսերի բյուջետավորման համարժեքությունը:

⁷⁰Համայնքապետարանների համար գոյություն չունի ակտիվների մաշվածությունը ծառայությունների մատուցման արժեքում ներառելու իրավական պահանջ, և ներդրումները ֆինանսավորվում են բյուջեի կապիտալ մասից, իսկ թափոնների վճարը և գործառնական ծախսերը բյուջեի վարչական մասի եկամուտներն ու ծախսերն են:

Աղտոտողը վճարում է սկզբունքը և ծախսերի ամբողջական հատուցման սկզբունքը, պետք է դառնան թափոնների վճարման օրենսդրական պահանջ՝ ՀՀԳՀ-ի պարտավորություններին համապատասխան: Թափոնների վճարի կառուցվածքը, որը բաղկացած է առանձին բաղադրիչներից, որոնք համապատասխանում են ծախսերի հատուցմանը՝ ըստ ծախսերի կենտրոններ - հավաքում և տեղափոխում, թափոնների մշակում և հեռացում սխեմայի: Ծախսերի ամբողջական հատուցումը հնարավոր չէ անմիջապես իրականացնել, թափոնների համար վճարների բարձրացումը պետք է հիմնավորվի և նախատեսվի նաև քաղաքային թափոնների կառավարման պլաններում: Մաքրման ծախսերը կարող են դիտվել որպես առանձին ծախսերի կենտրոններ, սակայն ներկայումս դրանք պետք է ծածկվեն համայնքապետարանի այլ եկամուտներով, այլ ոչ թե թափոնների վճարով:

Ներդրումների համար համարժեք բյուջետավորում: Հավաքագրման ծառայությունների բյուջետավորումը պետք է ենթադրի տարեկան փոխարինում պահանջվող քանակի տարաների/աղբարկղերի առնվազն 20%-ի չափով: Ծառայությունը մատուցելու համար մաշված սարքավորումների ժամանակին փոխարինումը և սարքավորումների ձեռք բերումը պետք է դառնա թափոնների կառավարման տեղական պլանների բաղադրիչ՝ տարբերակների գնահատման և առկա սարքավորումների գնահատման հիման վրա: Մաշված բեռնատարների/բեռնարկղերի փոխարինումը պետք է ներառվի համայնքապետարանների կապիտալ բյուջեներում/քաղաքային ընկերությունների բիզնես պլաններում կամ սպասարկող օպերատորների կողմից օգտագործվող սարքավորումների առավելագույն տարիքի մրցույթի պահանջներում, որոնք կսահմանվեն թափոնների հավաքման մրցույթի դեպքում:

Թափոնների առանձին հավաքման և փաթեթավորման թափոնների վերամշակման ծախսերը խորհուրդ է տրվում ծածկել ԱԸՊ սխեմաներով և արտադրողների կողմից՝ համաձայն ԵՄ թափոնների շրջանակային հրահանգի (2018) հոդվածի 8ա (4)-ի: Ավանկավում է, որ ազգային ԱԸՊ օրենքը կհետևի ԵՄ թափոնների շրջանակային հրահանգի առաջարկություններին, համաձայն ՀՀԳՀ-ի: Թափոնների առանձին հավաքման, տեսակավորման և վերամշակման օբյեկտներ տեղափոխելու ծախսերն ընդհանուր առմամբ ավելի բարձր են, քան վերամշակվող նյութերի վաճառքից ստացված եկամուտը, հետևաբար խորհուրդ է տրվում, որ այդ ծախսերը կատարվեն ԱԸՊ սխեմայով և ոչ թե տնային տնտեսությունների կողմից:

Աղբավայրի մուտքի վճար - Աղբավայրի ծախսերի ամբողջական փոխհատուցման սահմանում, ինչպես նշված է ՀՀԳՀ-ում:

Քանի դեռ նախնական ենթակառուցվածքը և սարքավորումները տրամադրվում են որպես դրամաշնորհ, դրա մաշվածությունը չի կարող ներառվել աղբավայրի մուտքի վճարի հաշվարկում, որը սահմանված է մեկ տոննա թափոնների համար, որը պետք է ծածկի համապատասխան բյուջետային գործառնական ծախսերը: Արտահոսքի մաքրման և/կամ թափոնների խտացման համար բավարար միջոցներ չտրամադրելը կհանգեցնի շրջակա միջավայրի աղտոտման և աղբավայրերի հզորության վաղաժամ սպառմանը: Պայմանագրային պահանջները աղբավայրի նվազագույն խտացման, ինչպես նաև պետական մարմինների կողմից ուժեղացված վերահսկողության և աղտոտման համար ավելի բարձր տույժերի համար կարող են սահմանափակել չարաշահումները:

Աղբավայրերն ունեն զգալի ֆիքսված ծախսեր և նախատեսվածից քիչ թափոններ ընդունելը կարող է հանգեցնել զգալի ֆինանսական խնդիրների և վտանգել թանկարժեք ենթակառուցվածքների շահագործումը: Բոլոր աղբյուրները՝ մարզում սանիտարական աղբավայրերի առկայության դեպքում, պետք է հնարավորինս շուտ փակվեն, հակառակ դեպքում դրանք կշարունակեն կիրառվել: Թափոնների հավաքման օպերատորները պետք է վճարվեն մեկ տոննա թափոնների համար, որոնք առաքվում են վերամշակման և տեղադրման օբյեկտներ՝ շահագործման թույլտվությամբ՝ փաստաթղթային ապացույցներով: Համայնքապետարանները պետք է պարտավորվեն վճարել սանիտարական աղբավայրերի շահագործման համար:

Քննապահպանական երաշխիք/դրույթներ խցերի միջանկյալ փակման, աղբավայրի վերջնական փակման և խնամքից հետո 30 տարի անց: Աղբավայրերը մշակվում են խցերում⁷¹, խցերի և աղբավայրի վերջնական փակման, հետխնամքի 30 տարիների ընթացքում պետք է ապահովվի դրանց շահագործման սկզբից հավաքագրված բնապահպանական երաշխիքներով: Շահագործման սկզբից բնապահպանական երաշխիքների հավաքագրումը աղբավայրի մուտքի վճարի հետ միասին կապահովվի միջոցներ ապագա խցերի և աղբավայրերի փակման համար:

Ապագա աղբավայրի խցերի կառուցումը և մաշված սարքավորումների փոխարինումը պետք է ներառվի աղբավայրի մուտքի համար վճարման երկրորդ փուլում:

Ավելի ցածր տնտեսական հզորություններ ունեցող մարզերի սանիտարական աղբավայրերում դրամաշնորհային նախնական ներդրումներն անհրաժեշտ են էկոլոգիապես անվտանգ հեռացման օբյեկտների կառուցումն արագացնելու համար:

Աղբավայրերն օգտագործելու դեպքում աղտոտողները պետք է վճարեն շրջակա միջավայրի աղտոտման համար: Աղբավայրերում աղբահանության համար տարեկան աճող հարկի ներդրումը միջոցներ կկուտակի աղբավայրերի մաքրման համար: Աղբավայրերի օգտագործման համար հարկը պետք է ներառվի թափոնների վճարում: Թափոնների ավելի բարձր վճարը կխթանի պետություն-մասնավոր հատված համագործակցությունը սանիտարական աղբավայրերի կառուցման և շահագործման գործում:

Թափոնների օգտագործումը և վերականգնումը կարող են ֆինանսապես կենսունակ դառնալ միայն այն դեպքում, եթե սանիտարական աղբավայրի արժեքը բավականաչափ բարձր է, և աղբավայրի հարկը գումարվում է մուտքի վճարին: Որպես այլընտրանք, դրամաշնորհներ և սուբսիդիաներ են պահանջվում թափոնների վերականգնման օբյեկտների կառուցման և շահագործման համար:

Թափոնների վճարների բարձրացումը պետք է ապահովվի մատչելիության վերլուծության և խոցելի խմբերի համար թափոնների վճարների արտոնությունների միջոցով:

Թափոնների սակագների բարձրացման հետ մեկտեղ անհրաժեշտ կլինի **ավելի ուժեղ ազգային օրենսդրության հաստատում հարկադիր վճարումների հավաքագրման համար կատարողական վարույթների վերաբերյալ:**

⁷¹ Բջիջները շատ ավելի կայուն են և ավելի հեշտ փակվում են, քան բաց աղբավայրերը, ինչը տարածքը դարձնում է հեշտ սպասարկվող և ավելի մատչելի: Բացի այդ, դա նպաստում է տարրալուծվածքի ծավալների և ծախսերի նվազմանը:

8. Հավելված 1. ՔԿԹԿ ծախսեր և եկամուտներ, 2022թ.

Մարզեր/քաղաքապետարաններ	Վարչական բյուջե, հազ. դրամ	Կապիտալ բյուջե, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների պլան, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների փաստ, հազ. դրամ	Բնակչություն 2023 թվականի հունվար	Ամսական մաքրում և հավաքագրում OPEX/cap, դրամ	Մեկ շնչին ընկնող ամսական վճար՝ ՀՀ դրամ	Ստեղծված թափոններ, տոննա	Հավաքման արժեքը ⁷² \$/տոննա
Շիրակի մարզ									
Գյումրի	553,096	1833	228,775	187,416	110,822	416	141	24270	38
Արթիկ	108,354	0	36100	37,110	48,433	186	64	8347	21
Անի	32716	772	4000	2610	19933	137	11	3299	16
Ախուրյան	73,496	9,349	47687	26286	43137	142	51	6298	19
Ամասիա	3240	0	3377	3321	6108	44	45	892	6
Աշոբ	288	0	3000	2691	10263	2	22	1498	0
Ընդհանուր 2022թ.	771,189	11953	322,938	259,434	238696	269	91	44604	29
Լոռու մարզ									
Վանաձոր	292,466	3292	կիրառելի չէ	170,364	86023	283	165	18110	27
Լեւոնտոսովո	780	260	680	742	1121	58	55	164	8
Ֆիոլետովո	1146	0	700	80	1219	78	5	178	11
Փամբակ	41678	0	3200	4233	12806	271	28	1870	37
Սպիտակ	52,860	0	31114	28269	39,912	110	59	6753	13
Տաշիր	70,631	0	23,347	14218	21498	274	55	3669	32
Ալավերդի	141,051	3491	29825	16705	32,552	361	43	5817	40
Թումանյանին	12,400	0	4450	3260	5700	181	48	938	22
Ստեփանավան	55265	4945	27200	24612	13276	347	154	2816	32
Գյուլաքարակ	183	3,440	4229	2440	7796	2	26	1138	0
Լոռի Բերդ	6000	2819	2190	3253	5022	100	54	733	14
Ընդամենը	674,460	18247	126,936	268177	226,925	248	98	42187	26
Տավուշի մարզ									

⁷²Սահմանվել է այն հիմքով, որ վարչական բյուջեի ծախսերի 2/3-ը բաժին է ընկնում աղբահանության ծառայությանը

Հայաստանի ԿԹԿ ոլորտի գնահատման և բարեփոխումների պլան

Ոլորտի գնահատման հաշվետվություն

Մարզեր/քաղաքապետարաններ	Վարչական բյուջե, հազ. դրամ	Կապիտալ բյուջե, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների պլան, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների փաստ, հազ. դրամ	Բնակչություն 2023 թվականի հունվար	Ամսական մաքրում և հավաքագրում OPEX/cap, դրամ	Մեկ շնչին ընկնող ամսական վճար՝ ՀՀ դրամ	Ստեղծված թափոններ, տոննա	Հավաքման արժեքը ⁷² \$/տոննա
Իջևան	268,768	485	39628	33,812	41014	546	69	7432	60
Դիլիջան	132,134	0	37786	28106	24163	456	97	4773	46
Բերդ	344,085	0	19000	18119	24,316	1179	62	4057	140
Նոյեմբերյան	58,846	148	11,850	11586	27819	176	35	4505	22
Ընդամենը	803,832	633	108264	91624	117,312	571	65	20767	64
Գեղարքունիքի մարզ									
Վարդենիս	2482	0	22180	9750	35718	6	23	6113	1
Գավառ	162,915	7000	71,546	51662	50,979	266	84	8745	31
Ճամբարակ	0	0	14884	16491	13,491	0	102	2370	0
Մարտունի	101,994	0	62683	41966	84677	100	41	13,199	13
Սևան	211,471	0	42,320	32,924	38748	455	71	7032	50
Ընդամենը	478,862	7000	213613	152,793	223613	178	57	37458	21
Արագածոտնի մարզ									
Աշտարակ			88000	77718	70,461		92	11515	0
Շամիրամ			0	0	2067		0	302	0
Ապարան			28100	21299	23283		76	3827	0
Ալազյազ			1620	1620	4131		33	603	0
Ծաղկահովիտ			3300	1617	10251		13	1497	0
Մեծաձոր (Ավտոնա)			50	0	302		0	44	0
Արևուտ (Բարոջ)			0	0	1091		0	159	0
Թալին			28000	27948	34,968		67	5402	0
Ընդհանուր 2023թ.	364639	660	149,070	130,202	146,554	207	74	23,349	26
Կոտայքի մարզ									
Հրազդան	318.750	18070	91,970	90,376	48286	550	156	9977	53
Աբովյան	815,564	15000	224000	188,156	73,188	929	214	13,988	96
Բյուրեղավան	81,865	4350	21,840	21960	10311	662	177	2177	62

Հայաստանի ԿԹԿ ոլորտի գնահատման և բարեփոխումների պլան

Ոլորտի գնահատման հաշվետվություն

Մարզեր/քաղաքապետարաններ	Վարչական բյուջե, հազ. դրամ	Կապիտալ բյուջե, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների պլան, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների փաստ, հազ. դրամ	Բնակչություն 2023 թվականի հունվար	Ամսական մաքրում և հավաքագրում OPEX/cap, դրամ	Մեկ շնչին ընկնող ամսական վճար՝ ՀՀ դրամ	Ստեղծված թափոններ, տոննա	Հավաքման արժեքը ⁷² \$/տոննա
Նաիրի	182,850	54000	49100	50,832	35,880	425	118	6132	49
Ծաղկաձոր	83,655	5000	35,840	37217	6723	1037	461	1067	129
Նոր Հաճն	52,909	0	49749	47795	28,383	155	140	4817	18
Չարենցավան	170,942	0	69000	59210	29,468	483	167	5786	49
Ակունք	33,321	42047	9000	8552	9427	295	76	1376	40
Արզնի	10,509	0	2500	2607	2868	305	76	419	41
Գառնի	91726	0	17,450	9707	12613	606	64	1841	82
Ջրվեժ	113,821	22000	36258	34085	9844	964	289	1437	131
Ընդամենը	1,955,912	160,467	606,706	550,496	266,991	610	172	49018	66
Արարատի մարզ (2022թ. տվյալներ չկան)									
Արարատի մարզ 2021թ.	398651	4955	378,748	317669		120	96	45612	14
Արմավիրի մարզ									
Վաղարշապատ	260,240	585 թ	184,045	166,994	50,049	433	278	10712	40
Արաքս	40,397		18750	11814	28171	119	35	4113	16
Խոյ	35,497		21967	18512	32,196	92	48	4701	12
Փարաքար	155,648	450,702	43,100	29,467	27872	465	88	4069	63
Ֆերիք			0		379	0	0	55	0
Արմավիր	223,134	4445	48230	49027	57192	325	71	10,382	35
Մեծամոր	150,037		20000	28,385	75,249	166	31	11605	21
Բաղրամյան	35,340		3000	3683	18731	157	16	2735	21
Ընդամենը	900,292	455,732	339,092	307,883	289,839	259	89	48372	31
Վայոց ձորի մարզ									
Եղեգնաձոր	93,629	0	34000	23,952	17923	435	111	3,129	49
Ջերմուկ	99202	0	18771	15243	5463	1513	233	1081	151
Վայք	97500	0	12500	10757	10685	760	84	1944	83
Արենի	7523	0	5620	5623	10964	57	43	1601	8

Հայաստանի ԿԹԿ ոլորտի գնահատման և բարեփոխումների պլան

Ոլորտի գնահատման հաշվետվություն

Մարզեր/քաղաքապետարաններ	Վարչական բյուջե, հազ. դրամ	Կապիտալ բյուջե, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների պլան, հազ. դրամ	Թափոնների վճարների եկամուտների փաստ, հազ. դրամ	Բնակչություն 2023 թվականի հունվար	Ամսական մաքրում և հավաքագրում OPEX/cap, դրամ	Մեկ շնչին ընկնող ամսական վճար՝ ՀՀ դրամ	Ստեղծված թափոններ, տոննա	Հավաքման արժեքը ⁷² \$/տոննա
Եղեգիս	11680	0	12000	1524	5693	171	22	831	23
Ընդամենը	309,534	0	82,891	57100	50,728	508	94	8586	59
Սյունիքի մարզ									
Կապան	458,402	21313	100000	113,149	47173	810	200	9902	76
Քաջարան	104,060	0	0	0	8025	1081	0	1671	103
Գորիս	79500	0	50000	44,920	27583	240	136	5,452	24
Տաթև	0	0	2300	1364	5963	0	19	871	0
Տեղ	15295	0	2700	2143	5,442	234	33	795	32
Սիսիան	119,719	0	54,898	49,175	25710	388	159	4811	41
Գորայք	0	0	1400	466	1256	0	31	183	0
Մեղրի	146 133	0	51000	48,474	9882	1232	409	2032	119
Ընդամենը	923,108	21313	262,298	259,690	131034	587	165	25716	59
Երեւան ընդ.	4,955,447	284,335	3,740,996	3,658,292	1,098,900	376	277	360,989	23

Աղբյուրը՝ մարզապետարանների կայքեր

Resources & Waste
Advisory Group